

Jan Čep

ROZPTÝLENÉ PAPRSKY

Krystal 1946

ROZPTÝLENÉ PAPRSKY

JAN ČEP

ROZPTÝLENÉ PAPRSKY

ESSAYE, PROSLOVY A MEDITACE

Dominikánská edice Krystal v Olomouci

1946

Inspirační zdroje

Čteme v 2. kapitole 1. knihy Mojžíšovy, že Bůh učinil člověka z hlíny země. To znamená, že člověk jest — aspoň jednou částí své přirozenosti — téže substance jako ostatní věci stvořené a že je s nimi spjat pokrevním poutem. Jest se nám ovšem těžko dohadovat, jaký byl — řekněme — duševní život našich prapředků v Ráji, ale tolik nám může býti jisto, že jejich vztah k věcem, které je obklopovaly — k zemi, k rostlinám a zvířatům — byl vztah lásky a harmonie. Můžeme se domýšlet, že pronikali skrze věci stvořené do tajemství a slávy Boží jsoucnosti a že okoušeli látky, tvaru, linií a barev věcí stvořených nesmírně zjemněnými smyslovými schopnostmi. — Není pro nás bez důležitosti, že první Ráj byl na zemi, po které šlapeme i dnes, a že jména dvou ze čtyř řek, která čteme v jeho biblickém popise, si můžeme přecíst na všech mapách nynějšího povrchu zemského.

Hříchem strhl člověk i stvoření, i zemi, z které byl udělán, do svého prokletí. Jeho vztah k zemi se tím velmi změnil: zákon lásky byl nahrazen poutem vášně, která s sebou nese kletbu neukojené žízně, střídavou vzpouru a pocit rozdvojení. Pouto, které dříve vázalo člověka k zemi v lásce a svobodě, se stalo poutem nevolnickým, které se zařezává do masa. Láska člověka k zemi byla nakažena vědomím spoluviny, proniklo do ní cosi krutého, fatalistického, tak jak tomu bývá v rodinách, jejichž členové jsou poutáni tajemstvím společného zločinu.

Na druhé straně nabyla tato láska přízvuku tragické něhy a soucitu. Člověk se schyluje k zemi jako k ženě, která trpí jeho vinou, kterou on přivedl do bídy a do ponížení a která k vůli němu nosí cáry místo královského hávu.

Země nese s člověkem hrozné břímě času, které se po vyhnání z ráje svalilo na jeho bedra. Náš pozemský pocit času obsahuje velmi mučivý rozpor, který je hlavním ostnem naší lidské bídy: čas se nám zdá zároveň příliš dlouhý i příliš krátký, nuda se v něm sváří se strachem před smrtí příliš blízkou. Země se dělí s člověkem o smrt jeho těla, o stárnutí a uvadání, neboť jeho hřích zasel i do ní símě porušení a hniloby, které nahlodává krásu žen a sílu mužů.

V poměru člověka a země po pádu jest cosi ze zoufalé oddanosti milenců odsouzených k smrti, ale zároveň i kus útěchy a naděje. Země, která se stala místem našeho vyhnanství, je přese všechno touž zemí, kterou protékaly čtyři rajske řeky. Tak jako paprsek slunce zažehne najednou v střepu pohozeném na cestě drahocennou látku, z které byla udělána váza, zachovalo si i stvoření známky svého urozeného původu, svou drahocennou substanci, která z něho tiše září ve chvílích milosti a pozorného soustředění.

Tak jako jsme si odnesli do svého pozemského vyhnanství rozdvojený pocit času, odnesli jsme si i rozdvojený pocit místa. Země se nám stala domovem, který nás drží a zároveň pudí pryč a dál, který je nám kolébkou a zároveň vězením. Naše přichylnost k zemi a k určitému koutu země jest doprovázena podivnou nostalgií za něčím, co nás přesahuje, co je v tu chvíli jinde než my, a nad místem, které nazýváme svou vlastí, se vznáší fatamorgana pravého domova, tak jako vzpomínka na krajinu, kterou jsme zahlédli ve snu.

Uprostřed země, která byla ze všech hvězd vybrána za bydlíště lidskému pokolení, je každý z nás postaven na jisté místo, které nazýváme svým užším domovem a ke kterému máme zvláštní vztah závazku a přichylnosti.

Náš domov jest — jako náš život — z těch věcí, které si nevolíme, do kterých se rodíme. Jsou nám dány, a pokud vě-

říme, že se věci nedějí nazdařbůh, že všechno, co jest, má jakýsi smysl, přijímáme i skutečnost svého života a jeho určitého pozemského obzoru jako svůj úděl, svoje poslání a určení, jako něco, co nám nebylo dáno nadarmo a bez příčiny.

Náš domov — v nejširším i nejužším smyslu — jest tedy jakýsi dar, jakési léno, jakýsi úkol, s kterým máme něco udělat. Stojíme na místě, kterého jsme si sami nevzali, jako jeho stráž. Cit přichylnosti, který nás k němu poutá, je zákonný a přirozený, a chtít se mu vymknout nebo jej v sobě udusit, by bylo zvrácené.

Přichylnost k domovu, k místu a ke krajině, kde jsme prožili dětství, jehož obzor jsme dlouho pokládali za zeď a hradbu světa, kde jsme se seznamovali s prvními tvary věcí, s jejich chutí i barvou, s tvrdostí jejich hrotů a hran, je nám tak vrozena, že by bylo marné se s ní hádat; je to cit zakoreněný v našich nejranějších vzpomínkách, cit, který nás provází po celý život, byť časem nabýval mnohem složitějšího přízvuku a tesknější perspektivy.

Není pochyby, že ve vytváření obrazu našeho pozemského domova, našeho rodného kraje, jsou účastny dvě věci: rozloučení a vzpomínka. Místo, kde jsme prožili jisté rozhodující chvíle nebo rozhodující léta svého dětství, bude navždy poznamenáno mezi všemi místy, na kterých se kdy octneme. Stačí často jediná chvíle, zalitá podivným svátečním světlem — jako ono světlo, které uviděl jednoho rána na zdi selské světnice Jakub Deml —, aby nám proměnila celý kraj dětství v končinu skoro nadzemskou. Na věcech, které jsme tenkrát okolo sebe viděli — na pěšině pod stromy v trávě, na vlhkém koutě vzadu v zahradě, zarostlém kopřivami, na křivé borovici na pahrbku za vsí, na zátočině polní cesty mezi dvojí stěnou žita — nebylo možná nic zvláštního, a nejenom cizímu člověku, ale i nám samým by se to třeba zdálo někdy

později málem ošklivé — avšak ty věci měly tu nevyrovnatelnou vlastnost, že jsme se na ně dívali očima plnými úžasu, tak jako když se před Adamem ponejprv zjevilo stvoření oblité svátečním světlem.

Ta velká slavnostní krása věcí, to je jejich podivné záření, kterým je vyzlacen náš dětský svět, tvoří z našeho dětství místo přechodu z rajskeho pravěku do dnešního času; jako bychom tenkrát nebyli ještě docela vkročili na tento svět, jako bychom byli ještě udržovali podlouné styky se svou prvotní vlastí; ne nadarmo se říká o malých dětech, když se usmívají ze spaní, že si hrají s andělíčky . . .

Je částí našeho lidského osudu na zemi, že se tento sváteční svět jednoho dne — nebo lépe nikoliv jednoho dne, nýbrž pozvolna, aniž víme kdy a jak — od nás utrhne a zmizí v oceáně času jako kus bludné pevniny. I když nevyjdeme celý život na krok z míst svého dětství, jsme najednou vyvrženi před jeho bránu a marně hledáme jeho smazaný půdorys — jenom sem tam narazíme na nezřetelnou stopu, jako kdybychom ohledávali jeviště kouzelné noční scény v lese a nenšli tam nic než vypálené místo po ohništi a hrnec bez ucha.

Není pochyby, že na území této ztracené pevniny leží studna, z které čerpá všechna poesie a všechno umění, a že vloha, která dělá básníka básníkem, záleží ve schopnosti vidět věci — aspoň částečně a občas — pohledem svého dětství, v jejich prvotní čistotě a novosti. Rozdvojení poesie a všedního času je také přívlaskem našeho vyhnanství, následkem našeho pádu, neboť se můžeme domýšlet, že předtím byla poesie prožívána samozřejmě, jsouc vtělena do každého lidského činu a dechu. —

Je však mnoho lidí, kteří se celý život potloukali z místa na místo, z venkova do města, ze čtvrti do čtvrti, z domu do domu, takže by se zdálo, že se u nich nebude mít kdy vy-

tvořit a ustálit ona krajina jejich duše, onen důvěrný obzor, který by se jim po každé vynořil před očima, když by si měli někam položit děj smyšleného příběhu, do kterého by se utíkali jako do domova své fantasie.

A tady jsme, myslím, u čehosi velmi zajímavého; jsem přesvědčen, že taková zvláštní a důvěrná krajina existuje i u lidí, kteří jsou jinak bez domova. Naše nostalgie po ztracené vlasti je tak veliká, že si duše — jak praví kdesi Jar. Durych — snáší sama útržky obrazů a vzpomínek k stavbě této své krajiny, jako si pták staví hnízdo z bláta a stébel, posbíraných na všech cestách.

Víme mnozí z vlastní zkušenosti, že necháváme kousek sebe, kousek svého domova nebo své nejasné touhy po jakémnsi pravém a stálém domově na všech místech, kterými jsme prošli a na kterých jsme prožili nějaký otřes anebo třeba jenom řadu zdánlivě jednotvárných dní, oddělených od sebe večery se slabým odleskem západu nad propastí ulice a drnčením kanárčího hlasu v podzemním bytě obuvníkův. Projdeme-li někdy později náhodou podle dveří svého bývalého bytu — třeba nás v něm tenkrát všechno mrzelo, takže jsme se nemohli dočkat, kdy už se z něho vystěhujeme — vynoří se nám při pohledu na prošlapanou rohožku pod schody, na záclonku u dveří domovníkových, na špinavé okno vedoucí do dvora s plechovými sudy na smetí, spousta zvláštních okamžiků i s jejich citovým přízvukem — byť jsme si je tenkrát ani neuvědomili — a dotkne se nás to jako něžná výčitka.

Vidíme na př. na Nerudovi nebo na Arbesovi, že i městské dítě má svou krajinu, svůj revír, který se prostírá přes několik ulic, obsahuje oblasti známější a méně prozkoumané, má svoje charakteristické chvíle, okamžiky ticha mezi západem a setměním, tesknou prázdnotu nedělních odpolední,

kus nebe nad střechami, na kterém mžiká večer hvězda, a ráno, ještě za tmy, zvonění v blízkém klášteře. Vidíme i na ulicích dost živých kluky hrát si v kuličky a na honěnou, a teprve tam, kde není nic než železo a sklo, výtahy a kanceláře, stává se terén neplodným pro dětskou fantasií, a ani to ne docela. Jsem si jist, že i lidé, kteří nikdy neměli své střechy nad hlavou a nezdrželi se nikdy na jednom místě tak dlouho, aby k němu přirostli, chovají v paměti zvláště důvěrnou vzpomínku na některá místa — na kus hrbolaté ulice s politými chodníky, na lavičku s churavým stromem, na průjezd plný pivního zápachu, na jedno okno se záclonkou — na kterých spočine občas jejich srdce tak jako stěhovaví ptáci, „kteří při letu přes moře odpočívají umdleným křídly na samé vodní hladině nebo na stožárech lodí“. (Jar. Durych).

Kdybychom ostatně sledovali rodokmen lidí, kteří žijí v městě třeba už kolik generací a kterým nepatří nikde ani na dlaň půdy, objevili bychom, že si odevzdávají s otce na syna vzpomínku na kraj, odkud vyšli jejich předkové, a opírají se v mysli o ono místo jako o svou skrytou zálohu, jako o nezcizitelné dědictví. Tak jako se v jejich řeči vyskytují do kolikátého kolena obraty z nářečí jejich předků, žije dále v jejich představách a v jejich podvědomí kraj, do kterého třeba jakživi nevkočili. Zdá se, jako by i duše potřebovala pro svůj život kusu země, kde by mohla zapustit kořeny, odkud by mohla vyhnat kmen a korunu své obraznosti, žádostivé prostoru a světla, kam by se mohla uchýlit, uplouhaná po bludných cestách necestách, dřív než se navždycky vznese do oslňujícího jasu, kde utkví bez podpory. —

Rody, které takto přicházejí vymírat do měst — celé nebo v některých větvích — mají za sebou často staletou minulost na jednom místě nebo aspoň v jednom kraji. Taková dědičná rodová sídla jsou takřka nasáklá životem mnoha pokolení

a souvislost živých s mrtvými je tam mnohem zřetelnější. Není to pouhá pověra nebo básnický obraz, řekneme-li, že ve vzduchu takového stavení uvízlo něco z nebožtíků dávno zmizelých: ozvěna jejich hlasu, jejich kroků, jejich bolestí a jejich lásky, která váže k nerozvázání mrtvé s živými. Nepřestřelujeme, tvrdíme-li, že i vnější podoba takového stavení a všeho, co k němu patří — pohled jeho oken, linie jeho zdí a střechy, cesta stáčející se k jeho vratům — přijímá na sebe podobu jeho obyvatelů a jejich skrytého duševního života. Každý, kdo vyrostl na venkově, kde sedí některé rodiny od staletí na svých místech, ví, že ony domy a jejich obyvatelé, ba i věci a zvířata mají jakousi společnou barvu, společný rytmus, který spojuje chůzi a posunky hospodářů s krokem koní, s vrzáním vozů, s křivkou jejich polí a cest. Zvyky a povaha oněch lidí se nedají vyložit bez dědictví, které přijali od svých předků.

Není pochyby o tom, že co se týče hmotné stránky tohoto dědictví, statků a polí, mívá selská posloupnost charakter i dost nepříjemný. Lze tu velmi snadno propadnout modloslužbě, sobectví a krutosti; domy a pole se mohou stát modlami, kterým se doslova obětují živí lidé, jejich svoboda a láska. Nejsou-li na takových místech v rovnováze principy, které učí lásce k bližnímu a odpoutanosti od pozemských statků, vede takové držení půdy rovnou k lakomství, k pýše a k tvrdosti srdce.

Drží-li však principy křesťanského života rovnováhu přirozené přichylnosti k zděděné půdě, musíme uznat, že z toho vzniká nejstarší, nejnornálnější a konec konců nejsympatičtější útvar, k jakému dosud lidstvo došlo. Žít v rytmu se zemí a zároveň v ustavičném boji proti ní, cítit ji pod nohama jako bezpečnou oporu, která nikdy neuhne, cítit tep její mízy, a zároveň být na stráži proti jejím temným žvlům, poutat

a pronikat duchem její slepé bujení — toť nejkrásnější synthesa, která vede k harmonickému lidskému normálu.

Jest nasnadě, že tam, kde už lidé žijí dlouho ve styku se zemí a s přírodou, kde ji od pokolení do pokolení mělní a tříbí svým duchem, uvádějíce ji jako sami sebe, své děti a svou čeleď v soulad s liturgickým rokem, kladouce ji za podnož Božské oběti — bude i krajina zlidštělá a zduchovenělá; její obzor, její tvář budou zformovány v určitý výraz jako kterýkoliv plod tvůrčího ducha.

Jest nasnadě, že bude poznamenána osudy lidí, kteří v ní po staletí žijí, že bude podobna jim a oni jí. Živí budou přijímat její podobu jako dědictví po mrtvých, a protože stopy nebožtíků jsou v ní stále čerstvé a živí o ně klopýtají na každém kroku, budou skrze ni živí mrtvým blíž.

Není náhodou, že se zrovna k takovým starým selským statkům, kde se vystřídalo mnoho pokolení stejného rodu, poutají všelijaké tradice, podle kterých jsou nebožtíci v stálém spojení se svými potomky, dovolávající se od nich pomoci a přihlašující se varovnými znameními v rozhodných okamžicích jejich života. Nemusíme se takovým zkazkám příliš bránit a vykládat je všechny pověrou a chorými nervy. Neznáme přece zákonů nadpřirozeného světa a obyčejně se dopouštíme té chyby, že na něj bezděčně přenášíme naše fyzické podmínky. Není jistě správné onen svět nějak lokalizovat, místně jej určovat a ohraničovat. Není nemožné, že se — mluveno prostorově a obrazně — s naším světem kryje a prostupuje, a naši nebožtíci nepotřebují urazit miliardy kilometrů, aby se najednou vynořil jejich stín mezi námi.

Bývají tedy takové staré selské rody velmi názornými příklady obcování svatých a duchovního souručenství mrtvých s živými. Pouto duchovního dědictví, které je spolu váže,

může být pro ně stejně silou a nadějí jako zdrcujícím břemenem. Udála-li se na př. v některém rodě tragedie lakomství, msty nebo jiné vášně, trvají často jejich následky uvnitř rodiny po několik generací. Vnukové jsou poznamenáni hříchy, krutostmi nebo zlomenými touhami svých dědů. Čerpají ze zásob utrpení, obětavosti, lásky, nahromaděných od dědů, a sklízají ovoce se stromů, které zalévali jejich předkové svou krví. Naopak se zase může objevit v některém z pozdních potomků dávno zapomenutá křivda nebo zločin, a může se na něm chtít, aby vykupoval a dále nesl temný osud svého ztroskotaného předka.

Nutno tedy pojímat historii takového selského rodu nejenom jako historii jednoho statku, udržování nebo rozmnožování jistého jmění, nýbrž především jako velmi složitý proud spřízněných duchovních osudů, které se prolínají a zasahují jeden do druhého podle zákonů velmi delikátních. Každému takovému rodu je vyměřeno jisté poslání, je mu dána jistá hřivna, aby s ní hospodařil. Není bez významu, že mu bylo vykázáno — i ve smyslu hmotném — místo, které zaujímá, a není jedno, vydrží-li na něm nebo bude-li z něho desertovat; není to jedno už vzhledem k poslání širšího celku, jehož je částí. Podle zákonů rovnováhy nám často nezbadatelné byla rozdělena nestejným dílem mezi členy jednoho rodu záloha duševních i fysických sil, štěstí, nadání, utrpení a bídy. Není pochyby, že uvnitř těchto osudů, v jejich celku, vládne naprostá spravedlnost, avšak její tajemství nám zůstane skryto až do skonání času.

Znamená tedy pro každého jednotlivého potomka duchovní společenství s jeho předky jednak velikou oporu, ale zároveň i velikou odpovědnost. Jako můžeme přejít takřka po zádech svých dědů přes trhliny svých vlastních chyb, může na nás být naloženo břímě cizích nedoplatků, abychom je donesli

k cíli. Nikdo nám sice nezabrání, abychom je neshodili, ale sami se třeba zřítíme zároveň s ním.

Český básnický genius cítil a prožíval toto souručenství velmi intensivně. Vezměte si K. J. Erbena, jehož básnické dílo je výmluvným svědectvím o tom, jak se česká duše szila s duchem křesťanství, jak jej vstřebala a uhnětla v básnický tvar.

Z vědomí a prožívání tohoto duchovního společenství je zcela živeno dílo Otokara Březiny a Jakuba Demla. Březina se dostává skrze nebožtíky své krve do velkého kruhu všech bratří, kteří s ním vzpírají břímě tajemné viny a napřahují zrak proklání světla. Dílo Jakuba Demla je vlastně jediný rozhovor s jeho mrtvými, s matkou, s otcem, sestrou, a hledání místa, které on zaujímá v poměru k nim a k těm, kteří je předcházeli.

Není pochyby, že křesťanská nauka o obcování svatých, o tajemném společenství živých a mrtvých, minulých a budoucích, kteří jsou svázáni poutem duchovního rodu, lásky a viny, vzájemné zásluhy a oběti, bude vydatným inspiračním zdrojem básnických děl, vznikajících z půdy katolických tradic, a bude tvořit jejich skrytou kanavu. Druhým takovým inspiračním zdrojem bude ovšem křesťanské pojetí o individuální ceně každé lidské duše, vykoupené krví Kristovou, o jejím zvláštním úkolu na této zemi, o tom, že na každé lidské duši zvlášť spočívá oko Božích úmyslů, které se projeví třeba jenom jednou za život, v podobě infinitesimální, ale dostatečné, aby převážily v rozhodujícím okamžiku vahadlo lidských osudů. —

Mluvili jsme o duchovním dědictví a souručenství jednoho rodu. V stejném smyslu můžeme mluvit o duchovním dědictví a souručenství celého národa. I jemu bylo svěřeno jakési poslání, o kterém pracuje v skryté podzemní souvislosti

pokolení za pokolením. Také tady jsou hříchy, zrady a zbabělosti celých generací, které doléhají tvrdě na ramena potomků a mohou být od nich s napětím všech sil a s nasazením života smazány, anebo se může pokračovat v nevěrnosti, cestou ke katastrofě. Také tady platí to, co jsme řekli o domově v užším smyslu: jsme postaveni na jisté místo, kterého jsme si sami nevzali, jako jeho stráž. Jediný pravý a přirozený vztah k tomuto poslání je vztah lásky a hrdinství — ačkoli i cesta ke vzpouře je nám otevřena dokořán. Můžeme sice desertovat, ale i nám bylo řečeno, že kdo usiluje zachránit svůj život, ztratí jej. Není naší věcí, abychom uvažovali, proč nám byla svěřena jedna hřivna nebo dvě nebo pět, ale počet z nich bude od nás vymáhán buď jak buď.

Má-li ovšem národ plnit poslání, které mu bylo svěřeno, musí je především znát a být zajedno o jeho smyslu. A jakmile je pozná, být mu věren stůj co stůj a obětovat mu všechno. Zpronevěří-li se mu, odpadne-li od něho, uhne možná okamžitému a nejbližšímu nebezpečí, ale zároveň se zbaví vzpruhy svého života, zdroje své duchovní tvorby, a je uvržen v anonymitu pariů.

V minulosti i v přítomnosti je toho hodně, co může pokoušet naši malomyslnost a naše pochybnosti, zejména za situace, která nám visí nad hlavou. *) Není toho však ještě dost, abychom kapitulovali. Nemáme vlastně volby, neboť víme, že všechna naše duchovní tvorba jest v čase vázána na tuto zemi, na tuto vlast, která nám byla dána jako léno... Bůh chtěl, aby hlas naší země zněl v zástupu, který zpívá před jeho trůnem, a aby její tvář byla jednou z těch, které obrazy podobu Jeho myšlenky. Nemáme právo zašantročit duchovní dědictví, jehož strážci jsme byli ustanoveni, a nesmíme dementovat ty, kteří

*) Psáno 1937.

hájí naši při před Bohem, světce své krve, kteří znají naše slabosti a naši bídu, ale také naši dobrou, byť kolísavou vůli.

*

Řekli jsme na začátku, že jsme si odnesli do pozemského vyhnanství rozdvojený pocit času i místa. Náš život se nám zdá příliš krátký a přítomná chvíle často příliš dlouhá, neboť jsme padli za obtíž sami sobě a jsme si snesitelní, jenom když sami od sebe dovedeme utéci. Trávíme čas tím, že se ztrácíme sami sobě v lásce k jiným tvorům — nevědouce, že co v nich hledáme, je často zase jenom naše vlastní tvář. Známe všichni onen výrok sv. Augustina „Nepokojné jest srdce lidské...“, který by se mohl doplnit výrokiem Pavlovým, že nyní vidíme v zrcadle a v podobenství.

Mluvili jsme také o tom, že v naší lásce k zemi jest cosi z tragického objetí provinilých milenců, unášených na trosce korábu, veliký soucit a veliká něha k spolutrpitele našeho prokletí, která aspoň neodmítne útočiště hrobu našemu kainovskému srdci, zmítanému protichůdnými a klamnými touhami. Byly nám letos často citovány verše, v kterých volá Máchův vězeň před popravou za plujícími oblaky:

*„Tam na své pouti pozdravujte zemi,
ach, zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast jedinou i v dědictví mi danou,
širou tu zemi, zemi jedinou!“*

V těchto verších zní drásavá nostalgie někoho, kdo tiskne k srdci ubohou relikvii, jedinou památku na drahého člověka, to jediné, co miluje a co má, ale zároveň už upírá vytřeš-

těný a žádostivý zrak kamsi k jiným břehům, k jiné a větší jistotě.

Známe všichni něco podobného, i když to neprožíváme každou chvíli s takovou drásavou palčivostí; známe ono uštknutí něhy při vzpomínce na mírný obzor svého domova, na pěšinu stáječící se k vrátkům — „na kouř, který stoupe z rodné Ithaky“ — ale známe i nenadálé zívnutí srdce, když čas podřimuje nad naší střechou, ono zavanutí z neznámých krajín, ono zatetelení přízraku, který nám snad posílá obraz našeho pravého domova, na který jsme tady chvílemi málem zapomněli.

„Nepokojné je srdce lidské“... V těchto výkyvech mezi domovem a dálkou, mezi zde a tam, ach tam, v tomto útěku před sebou samým — který je zároveň hledáním sebe samého — v tomto pronásledování pravého domova, který se vznáší jako fatamorgana nad naší krajinou — je kořen naší bájivé vlohy, osten všech příběhů, které byly vymyšleny od Homéra přes Cervantesa k Dostojevskému, Mannovi, Proustovi, Fournierovi a Bernanosovi. Člověk si ustavičně hledá alibi a skrývá se uprostřed stromů pozemského, „aby jej nenašel Hospodin, procházející se při větérku po poledni“.

Kdo ví, jaké překvapení pro nás chystá smrt! Naše tělo před ní uskakuje jako kůň před překážkou, a ona pro nás bude, doufáme, spíše místem velikého shledání než rozloučení. Je nám teď možná trochu líto, že bychom měli navždycky opustit milé cesty této země, které se tak líbezně vinou v polích mezi stromy — ale věříme, že smrt bude spíše otřesem, při kterém nám náhle spadnou šupiny s očí, oním nepatrným vychýlením perspektivy, o které jsme se tolikrát s nezdarem pokoušeli v svých smyšlených příbězích — a my vykřikneme radostí, jako když se před děckem náhle otevře náruč matčina. Věříme, že rajske luhy se budou věčně pro-

stírat na místech našeho rodného kraje, a to, co pro nás tady bylo neusínající hlodavou tesknotou, bude pro nás tam, v záři onoho světla, které jsme zahlédli jednou ráno na stěně svého dětství, věčným a neustávajícím nasycováním.

Předneseno na Akademickém týdnu 1937

Přednáška

První znak, kterým se básník uvědomuje sám sobě, je jeho poměr k slovu. Básník cítí slovo jinak než většina lidí; okouší takřka jeho skrytých vlastností, jeho tajemného vyzařování, jeho přetvářecí síly. Básník je si vědom zvláštních reakcí mezi slovy a věcmi, jejich tajemných zásnub. Cítí, že slovo je cosi neobyčejného, že v sobě zahrnuje podstatu věcí, tak jako je v semeni uzavřena budoucí rostlina, zkrátka, že má moc plodivou a tvůrčí.

Básníkovi, tedy člověku, kterému byla dána moc slova, nabízí se celý svět, duchovní i hmotný, vnitřní i vnější, aby s ním něco udělal, aby do něho vyryl svou brázdu, aby jej prohnětl, aby jím pohnul a vyšinul jej ze základů mocí svého slova jako pákou Archimedovou. Celý svět na něho naléhá a vnucuje se mu, chce po něm, aby jej vyjádřil, aby mu dal tvar, aby odpověděl básnickou kreací na otázku po jeho smyslu.

Je pochopitelné, že básník si nejprve neví rady s vyznamenaním tak krásným a zároveň tak obtížným, že koktá a vyráží nesrozumitelné zvuky, že mu to stoupne do hlavy jako silné víno. Celý svět leží u jeho nohou, a on neví, z kterého konce začít, řekl by rád všechno najednou, ale nevidí na krok okolo sebe, vztahy a vzdálenosti mezi věcmi jsou zpřeházeny, nelze rozeznat, co je důležitější a co méně důležité, a zejména je tu on sám, jeho vlastní já se svými touhami a citovými zmatky, osobivé já, které na sebe strhuje neúměrnou pozornost... Není divu, vrhne-li se básník doprostřed živlů a počíná si trochu jako pominutý, rozhazuje marno-

tratině bohatství, kterého se mu dostalo a s kterým ještě ne-
umí hospodařit, anebo zase je-li až příliš opatrný a bázlivý,
drží-li se až příliš při kraji, uštípuje-li z věcí jenom nepatrné
drobinky.

Trvá někdy velmi dlouho, než si najde pravou orientaci
a pravý postoj k světu, než si uvědomí a odhadne zásobu
svých sil, zkrátka své tvůrčí možnosti a povahu a směr svého
nadání. Někdy se třeba ukáže, že bohatství, které se zpo-
čátku zdálo nepřeborné, má dno dost blízko pod povrchem
a že bylo vyplýtváno dřív, než se mohlo přikročit k skutečné
činnosti, a jindy se zase věrnému a trpělivému úsilí otevrou
cesty zcela nové, průhledy a dálky nepředvídané, zdroje ži-
vota nehynoucího. I s menším talentem lze dojít při správné
kázni, vytrvalosti a věrnosti hodně daleko, lze s ním dosáh-
nout objevů a vítězství, která zůstanou nedostupna básníku
bohatě nadanému, ale nezřízenému, línému a nevěrnému.

Každý básník je ovšem člověk, člověk slabý, hledající a tá-
pající, a tvorba každého básníka má své hloubky a mělčiny,
zacházky a okliky zdánlivě neužitečné, své slepé uličky a lysá
místa. Nezmocňují se všichni věci stejně snadno a naráz —
někteří si musí namáhavě dobývat každého nového pohledu,
nového odstínu, musí dlouho a úporně zápasit, než se pro-
derou sami k sobě, k své básnické jistotě, k svému tvaru.
A sotva je dosaženo jednoho, musí se začínat znova, za pod-
mínek čím dál tím obtížnějších.

Dar básnického vidění a básnického výrazu je tedy jenom
předpokladem k dílu, k jehož uskutečnění vedou cesty často
klikaté a strmé. Účastní se ho ještě mnoho jiných činitelů
vnitřních i vnějších, umělcova inteligence a vůle, jeho du-
ševní i fyzické vlastnosti, jeho rodový a společenský původ,
okolnosti a zkušenosti jeho života, doba a prostředí, v kterých
žije atd.

Smyslem a účelem každého uměleckého výtvoru je zmocnit se skutečnosti, stvořit podobenství a rovnomocninu světa, a ten obraz a to podobenství uspokojují jenom tehdy, jsou-li organické a úplné, pronikají-li nějak k podstatě bytí, stojí-li samy na nohou. Nezáleží při tom, zachycuje-li se uměleckým dílem široká nebo užší hmotná oblast, bylo-li na ně vynaloženo mnoho nebo málo slov a čar, pracuje-li se s velkými nebo malými objemy a vzdálenostmi — jenom vzájemné vztahy jednotlivých částí musí být takové, aby dávaly dohromady celý a úplný vesmír, podobenství lidského osudu. Toho se může dosáhnout jak několikařádkovou básní, tak rozlehlou románovou nebo dramatickou skladbou.

Tu ovšem musíme uznat, že každý umělec je jaksi předurčen povahou svého nadání k tomu nebo onomu druhu tvůrčího výrazu. Není pochyby, že všechno umění vychází ze stejného zdroje, z obdobné reakce umělcova nitra na vnější svět, z obdobného úsilí po výraze; avšak žádný umělec si nemůže libovolně poručit, že bude psát symfonie nebo tesat sochy. Jsou sice výjimečné případy, že veliký sochař a malíř byl také dobrým, ne-li velikým básníkem, že dobrý básník maloval dobré obrazy, ale stává se velmi zřídka, aby byly oba tyto vyjadřovací způsoby stejně elementární a hodnotné. Ba i v oboru téhož výrazu, na př. v umění slovesném, dochází ještě k dalšímu rozrůznění, a ačkoli se už tady stává mnohem častěji a s výsledkem kladnějším, že umělec píše na př. verše i prózu, romány i dramata, je zřejmo, že se ani to neděje libovolně, nýbrž se tu uplatňuje ráz inspirace, povaha námětu, umělecký záměr. I tak lze však říci, že tyto různé způsoby výrazu nebývají u téhož básníka vždycky rovnocenné.

Ale dejme tomu, že někdo pozná a má za to, že je svou vlohou předurčen na příklad především k slovesné tvorbě v próze — ani tím ještě není jeho problém zdaleka rozřešen.

Psát prózu — dobrá, ale jakou prózu? Psát to, co vidím a co jest — ale co jest a co vidím? A jaký má smysl to, co jest, a jak napsat to, co vidím, aby to viděli i druzí?

Každý umělecký tvar má jistě velmi složitou provenienci a organizaci. Nepovstává osamoceně, ve vzduchoprázdném prostoru, nýbrž v magnetickém poli jiných uměleckých tvarů a nesčíslných duchovních i fysických sil, které do značné míry určují jeho charakter. To, co umělec přináší svého a ze sebe, vstupuje v složitý styk s těmito danými okolnostmi, proniká je svým kvasem a buduje z nich dílo, tak jako stavitel staví z materiálu, který má po ruce.

Je-li básník slabší svými prostředky, bude u něho otázkou kázně a ekonomie sil, aby dosáhl se svými omezenými možnostmi co nejlepšího výsledku, aby našel svou polohu a svůj řád. Zakusil-li na př. sám na sobě, že jsou mu odepřeny jisté literární efekty a procedury, udělá moudře, když nebude naléhat a když bude hledět plně využít oné stránky svého nadání, která je jeho vlastním majetkem, která ho liší od jiných a dodává jeho dílu zvláštní barvy a chuti. Takový R. L. Stevenson by byl jistě ztroskotat, kdyby se byl pokoušel o vláknitě psychologickou analýsu a introspekci George Meredith; a přece čtouce jeho romány, máme pocit světa organického a úplného, kterému nic nechybí, obydleného lidmi, o jejichž životnosti nepochybujeme. Uvědomujeme si sice a posteriori, že musil nahrazovat dějem o důmyslných proporcích to, čeho se mu nedostávalo, řekněme, z psychologické reality, ale tohleto theoretické poznání neubírá nic básnické úplnosti a životnosti jeho díla — právě tak, jako zase nepohřešujeme na př. u Máchy vnějšího děje a psychologie jednajících postav, prostě proto, že vesmír jeho básně je vytvořen z jiného materiálu a směřuje se v něm jinými prostředky k jinému účinku.

Podobných příkladů by se dalo vyjmenovat bez počtu.

Právě v tomto jakémsi omezení — ač lze-li mluvit o omezení — je umělcův charakter, jeho šifra a hudební klíč. Záleží na něm samém, aby dovedl udělat, sit venia verbo, z nouze ctnost, to jest postavit čtenáře před organickou básnickou realitu, vytvořenou z autentického poznání a vidění, a určenou zvláštním charakterem — a třeba i jednostranností — jeho talentu. Může se stát, že bude-li vytrvalý a věrný, přestane jednoho dne cítit tuto svou jednostrannost a toto své omezení jako pouto a přítěž, ba že se mu za odměnu promění v rukou v onu páku, kterou lze vyšínout svět.

Slovesné dílo, které vyjadřuje básníkovo vidění světa, je tedy především závislé na druhu a povaze básníkova nadání, na jeho sensibilitě a obraznosti, na jeho schopnosti výrazové. Básnická sensibilita a obraznost však nejsou vlastnosti, které by v básníkovi žily na vlastní pěst, v prostoru hermeticky uzavřeném, bez organické souvislosti s celou oblastí jeho duševního i fyzického života, s jeho zkušeností, s jeho rozumem a vírou. Básníkova obraznost a tvůrčí síla čerpá zajisté ze všech těchto oborů, skládá z nich ze všech svůj autentický vesmír, neboť lidská bytost je jednotná, má svůj střed a pevné jádro, kolem kterého se organisují všechny složky básníkova vnitřního světa.

Není pochyby o tom, že básnická vloh a schopnost je sama o sobě něco autonomního, že není vázána na určité filosofické nebo náboženské vyznání; je však zřejmé, že s nimi pracuje, že od nich přijímá inspiraci, používá jich jako materiálu k stavbě svého světa a svého díla.

Není pochyby o tom, že z tvorby básníka a umělce, který je zároveň věřícím katolíkem, je si nemožné odmyslit tuto podstatnou skutečnost. My — totiž my křesťané — máme sice zato, že všechna hodnotná básnická tvorba je už samou svou podstatou, svým řádem katolická, neboť je-li věrna sama sobě,

kryje se její vidění se zákony objektivní reality, která může být jenom jedna. Přesto však básník, který žije z křesťanské víry i jako člověk, bude zasažen hloub a organičtěji v své obraznosti základními ideami a představami této víry. Jeho vesmír jí bude nesen a organisován, jeho vidění světa jí bude zcela prostoupeno, psychologie jeho postav, jejich pohnutky a činy jí budou určovány, jeho děje se budou rozvíjet k podobnosti jejich skutečností, zkrátka jeho dílo jí bude orientováno jako svým úběžníkem, ukazovatelem smyslu a směru. Budeme ji dýchat a hmatat v jeho díle jako živel zcela přirozený a samozřejmý, jako vzduch a světlo, jako maso a organickou tkáň. Je ovšem třeba podotknout, že jenom za těchto podmínek — totiž je-li křesťanská nauka zcela vstřebána tvůrčí obrazností básníkovou a proměněna v básnické tělo a tvar — lze mluvit o slovesné tvorbě křesťanské inspirace, a že tedy nestačí několik obrazů z katolické liturgie, morální úvaha přivěšená na konec kapitoly, záměr spisovatelův, aby vlily dílu křesťanskou krev.

Dále je třeba výslovně říci, že i profil těchto katolických básníků může být a jest nekonečně mnohotvárný. Je mezi nimi bohatý rozdíl stupňový. U některých jsou obraznost, srdce, mozek hlouběji proniknuty náboženským viděním a cítěním, u jiných méně hluboko. Někteří přestávají — dobrovolně nebo nedobrovolně — na řádu přirozeném, spokojující se jaksi povšechným křesťanským horizontem, jiní se odvažují nebo jsou puzeni dále a hlouběji do řádu milosti, do oblastí života nadpřirozeného. Některým poskytne křesťanské vidění světa základ k jakémusi negativnímu obrazu lidské přirozenosti, odpadlé od Boha a užírané vášněmi a neplodnou pýchou, jiným se dostalo daru, schopnosti a síly, aby líčili své postavy přímo v jejich růstu v Bohu, aby zobrazovali přímé působení nadpřirozeného světa v lidských osudech,

aby takřka postavili přímo na scénu Boha a jeho Nepřítele (na př. Dostojevskij nebo Georges Bernanos).

Vidíme, že křesťanská inspirace ponechává básníkovi a slovesnému tvůrci velikou svobodu uvnitř svého nádherného horizontu a že dovoluje jeho obraznosti, aby se osobitě rozvila podle svých vrozených zákonů a náklonností, podle svých sil a své odvahy. Jest možné ohromné rozpětí na př. od vlámských básníků Claese a Coolena přes Francouze Mauriaca k Norce Undsetové a k Francouzům Claudelovi a Bernanosovi, od přirozených a klidných poloh selského světa, zarámovaného liturgickým rokem, k jasnovídnému obrazu díla Vykoupení, které je dramatem lidského pokolení po Pádu.

Je tedy zřejmo, že slovesný umělec, který je křesťanem, se pohybuje v prostoru velmi svobodném a plném dramatických možností. Celá země se svou krásou a se svým bohatstvím, se svým smutkem a svým utrpením, celý svět vnitřní i vnější, viditelný i neviditelný jsou mu k dispozici, leží u jeho nohou, tak jako ležel Ráj u nohou Admových, čekaje, až se ujme vlády nad ním, až dá jméno všem věcem a každé věci zvlášť. Ničím není omezován básník v své tvorbě, leda zákonem lásky, zákonem, který je ostatně tajemstvím a zdrojem jeho tvůrčí schopnosti a síly, a poutem se mu stává teprve tehdy, když se z něho bude chtít vymknout, když zvedne prapor pýchy a vzpoury, když se dobrovolně obrátí tváří k nicotě a k smrti.

Uvnitř zákona lásky může tedy užívat básník všech věcí, neboť všechny věci vyšly z ruky Boží, všechny jsou poznamenány odleskem jeho myšlenky, všechny jsou učiněny k jeho obrazu a k jeho slávě. Tajemné zranění, které se otvírá v boku stvoření a které je dědictvím jeho nevěry a vydědění, je zároveň původem nového synovství, známkou vyvolení.

Nemusí tedy být a zpravidla nebývá dílo křesťanského slovesného umělce suchou aplikací jeho nauky. I ono žije jako umělecké dílo především obrazností a tvarem, tak jako je stvoření tělem a tvarem a tak jako i druhá Božská osoba přijala nerozlučně lidské tělo. Orgánem básníkovým je především obraznost, a také v díle křesťanského básníka budou žít především ty stránky a části nauky, které se nejhlouběji dotkly jeho obraznosti a byly jí nejintenzivněji prožity. Mohou to být u různých básníků různé stránky a části, podle toho, jaká je povaha jeho nadání, celková dispozice jeho duchovního i fyzického světa a ráz jeho zkušeností.

Dotknu se aspoň tří principů křesťanské víry, které mohou být zvláště plodné pro obraznost slovesného umělce. První z nich uvedu slovy sv. Pavla: „*Nunc videmus per speculum in aenigmate*,“ nyní vidíme v podobenství a v záhadě, a potom tváří v tvář.

Znamená to, že tento svět, v kterém žijeme od včerejška k dnešku a ode dneška k zítřku, není svět jediný a definitivní, svět, který by byl naším neprolomitelným vězením a konečným cílem, nýbrž že je to jenom část skutečnosti — *ex parte cognoscimus* — skutečnost porušená člověkovým pádem, její deformovaný odraz a obraz, a že to, co okolo sebe vidíme, je jenom hra stínů na plátně času a pravé a úplné děje probíhají jinak a jinde. Existuje tedy svět neviditelný a věci a děje tohoto světa se nám ukazují jenom jaksi po rubu, v své fragmentárnosti, zdánlivé nesouvislosti a nesrozumitelnosti. Básník miluje zemi a věci stvořené legitimní láskou, jako částečné zjevení Boží jsoucnosti a podstaty, ale my zároveň chápeme, proč ho jímá tesknota a neklid uprostřed vší té dojmavé krásy, proč se mu zdá čas zároveň příliš krátký a příliš dlouhý, proč se mu svírá srdce něhou při vzpomínce na mírný obzor jeho domova, a sotva překročí jeho práh, při-

naší mu vítr vůni neznámých krajín... Básník miluje horoucně zemi, svou matku a spolutrpitečku, ale zároveň je stížen nevyléčitelnou nostalgií po jakémisi druhém domově, neboť ať děláme co děláme, jsme cizinci na zemi: „*Incola ego sum in terra.*“

Vědomí, že žijeme uprostřed tajemství, které proniká všemi průlinami našeho světa, uprostřed věcí, které jsou a zároveň nejsou, nebo lépe, které jsou ještě něčím jiným, nežli čím se zdají — toto vědomí se může bezpochyby stát neobyčejnou tvůrčí vzpruhou básnickovy obraznosti. Nemůže zajisté být počínání více vzrušujícího, než hledat v znacích stvoření klíč, který by uvedl na stopu tajemného písma. Není zajisté pro básníka lákavějšího úkolu, než sklánět se se zatajeným dechem nad útržky lidských dějů, pátrat po jejich nezřetelných souvislostech, odkrývat v lidských srdcích onu trhlinu, onu pečlivě skrývanou jízvu, která je svědectvím jejich druhého synovství a pečetí jejich urozeného původu.

Nemá lidská potřeba báje a podobenství, lidská vášeň vymýšlet příběhy a utkávat umělé světy na půl z látky tohoto světa a na půl z látky, z níž jsou utvořeny sny, jak stojí u Shakespeara — nemá naše bájevlá vloža původ právě v této imanentní zkušenosti, že náš svět je jenom zrcadlem a podobností a to, co zde prožíváme, je jenom částí našeho životního dobrodružství?

Druhým takovým inspiračním zdrojem může být pro obraznost básníka-katolíka nauka o individuální ceně každé lidské duše, vykoupené krví Kristovou, o jejím zvláštním úkolu na této zemi, o tom, že na každé lidské duši zvlášť spočívá oko Božích úmyslů, které se projeví třeba jenom jednou za život, v podobě infintesimalní, ale dostatečné, aby převážily v rozhodujícím okamžiku vahadlo lidských osudů.

Vyplývá z toho, že každý lidský život je důležitý a nezamě-

nitelný, že každá lidská duše a lidská tvář byla stvořena pro věčnost, že už nemůže nebýt, že žádný člověk nemůže sám sebe zahubit, ba ani znetvořit a ponížit tak, aby jeho zuboženou schránkou neprobleskla chvílemi záře jeho královského původu.

Vyplývá z toho, že každý lidský život má jakýsi smysl, byť tomu někdy odporovalo všechno lidské zdání; že jej nic nemůže o tento smysl oloupit, že nic a nikdo nemůže přivést člověka k zkáze a k nicotě, ledá on sám, když k ní přivolí, když se do ní vrhne ze svobodné vůle, z odboje a z odporu proti principu života.

Souvisí s větou shora uvedenou — *nunc cognoscimus ex parte* —, že nám velmi často není tento smysl patrný, neboť největší část dějství bývá skryta našim očím. Je na básníkovi, aby odhaloval tato skrytá dramata, aby se dohadoval pravé ceny lidských bytostí, aby prohlédal masky a krunýře, aby luštil tajemné písmo Boží spravedlnosti, která se ubírá po jiných cestách než spravedlnost lidská.

Je nasnadě, že z tohoto ponětí o ceně člověka vyplývají pro katolického básníka dalekosáhlé důsledky pro uměleckou koncepci jeho díla, ba i pro jeho uměleckou techniku a řemeslo. Je nasnadě, že katolický básník a romanopisec nikdy nebude moci představovat člověka na př. tak, jako by byl pouhou funkcí přírodních sil, jako by byl docela determinován prostředím, jako by všechno lidské dění bylo jenom hrou náhody, jako by bylo zcela závislé na činitelích materiálních a hospodářských. Nikdy nebude moci také rušit jednotu lidské osobnosti, její identitu, jak se to děje nebo dalo v jedné části slovesné tvorby, v souvislosti s jistými filosofickými thesemi. Člověk se mu nikdy nebude moci rozpadnout v několikere já bez zřetelného ústředního principu a jádra, a tím méně bude mu lze přistoupit na to, aby redukoval s krajním impre-

sionistickým anarchismem všecek duševní život člověka na beztvareé protoplasma, na pouhé proudění smyslových vln, které se přelévají přes hranice lidské osobnosti a mísí s jinými vlnami, stejně beztvarymi.

To nikterak neznamená, že by takový básník viděl a podával život a člověka chudě a zjednodušeně, že by jeho umělecká klaviatura byla a priori nedobrovolně zúžena. Básník-katolík je si přece více než kdo jiný vědom nesmírné složitosti života a tragické hry přirozených a nadpřirozených sil, které zápasí o člověkův osud. Ví, jakou tragickou hádankou je člověk, zmítaný mezi dvojím pólem své přirozenosti, mezi vznešeností a bídou, pýchou a nicotou, zoufalstvím a závratnou touhou a nadějí věčnosti. Ví, jakou tragickou hádanku dělá z člověka jeho rozštěpená vůle, jeho trpící a porušené srdce, jeho střídavě zakalená inteligence. Ví, že člověk není ve vesmíru sám, že je obklíčen pletivem neviditelných vztahů, působením sil, jež sice umíme někdy vyjádřit přesnými matematickými formulkami, ale o jejichž podstatě nevíme pranic.

Katolický básník je více než kdo jiný uzpůsoben k tomu, pojmout a vyjádřit člověka a lidský osud v celé jeho matoucí složitosti a úplnosti, poněvadž mu jeho víra mluví o existenci světa viditelného i neviditelného — musí však protestovat proti perversnímu počínání, plnému tajemné nenávisti, které by nám chtělo namluvit, že lidský život je bublina bez podstaty, nepěkná fraška beze smyslu a že substance člověka je v jeho exkrementech.

Třetím inspiračním zdrojem, o kterém bych se chtěl ještě zmínit, třetí velikou vzpruhou bude obraznosti katolického básníka to, čemu se říká v křesťanské řeči *communio sanctorum*, obcování svatých, to jest vědomí o tajemném společenství živých a mrtvých, minulých i budoucích, kteří jsou svázáni poutem duchovního rodu, lásky i viny, vzájemné zá-

sluhy a oběti. Věříme a víme, že nejsme nadobro odděleni od těch, kteří už odešli; oni mohou pomoci nám a my jim. Tím méně jsme v tomto smyslu odděleni od svých žijících bratrů. Často jim sice nemůžeme pomoci fysicky, přímým stykem s nimi — naše těla a naše vášně kladou mezi nás zdi často nerozborné — ale můžeme se s nimi spojit skrze Boha, modlitbou a obětí, tím, že takřka naložíme celé jejich břímě na svá bedra. V duchovním životě křesťanstva je bez počtu příkladů takové oběti zástupné, která je jenom napodobením a slabým odleskem oběti druhé božské Osoby, díla Vykoupení. Žádné lidské utrpení by nemělo smysl, kdyby nebyl trpěl Kristus.

Je nasnadě, že při tomto obcování budou si nejbliž ti, kteří byli už na zemi spojeni láskou a krví. Je jenom přirozené domnívat se, že i po smrti budou k sobě tíhnout gravitací lásky nebo i gravitací křivdy a viny, dokud se nenaplní rovnováha spravedlnosti.

Je řečeno kdesi v Starém Zákoně, že potomci budou trpět za hříchy svých rodičů do kolikátého kolena. I když nebereme tato slova v jejich strohé přísnosti — nežijeme přece od Vykoupení pod zákonem, nýbrž jako synové a dědicové Boží — cítíme, že jejich platnost docela nepominula. Což nepřijímáme od rodičů své tělo s jejich fysickou podobou i s jejich nemocemi a náklonnostmi? Což víme, není-li nám takto dávána příležitost trpět pro ně za něco, co si oni sami už odtrpět nemohou, a nekoná se tedy tím způsobem na nás spíše dílo milosrdenství než chladné spravedlnosti nebo dokonce msty? Ale i spravedlnosti se v těchto souvislostech často rozumí líp, než uvažujeme-li o ní u každého člověka zvlášť, beze vztahu k jeho bližním, k jeho předkům i potomkům. V tomto smyslu bychom mohli mluvit o onom několikerém já v našem vědomí, o kterém jsme se zmínili před chvílkou, neboť v něm

vskutku potkáváme tváře, slyšíme hlasy a prožíváme osudy, které nejsou zcela naše nebo jenom naše, ale jsou s námi tajemným způsobem spřízněny, ukazují nám naši podobu se strany nám neznámé, lomí náš osud jakousi tajemnou hranou v několik rovin, dávají nám zahlédnout nás samy v souvislosti s jinými životy a osudy, z daleké perspektivy, která opravuje klamy naší krátkozrakosti, naší marnivosti a našeho sobectví.

Pro básníka a romanopisce může být představa o obcování svatých nad jiné plodná. Zalidňuje vrchovatě jeho básnický vesmír, poskytuje mu možnost dramatických konfliktů a bohatého tkaniva dějového, ukazuje mu zevnitř lidské osudy v jejich nejtajnějších štěpeních a souvislostech, strhuje pro něho do značné míry ilusi času, shrnuje pro něho do přítomného okamžiku věci minulé i budoucí. Dály-li se v literatuře různé pokusy vidět a podávat dění v jeho mnohonásobné složitosti a simultánnosti, nechat je probíhat v několika rovinách nad sebou a vedle sebe, nikde pro to nebylo věcnějšího předpokladu a hlubšího opodstatnění jako právě tady, na této dogmatické půdě. Nenarodil se ještě básník a umělec tak nadaný, aby dovedl vytěžit a básnicky vyjádřit všechno, k čemu mu skýtá látku svět duchovních realit. Výtvořové Proustovy a Joyceovy by se vedle toho jevily tragickými torsy.

Nejsme sami pod touto oblohou. Máme před sebou dlouhou tradici náboženské a básnické zkušenosti svého národa, z které vzniklo dílo Máchovo, Erbenovo, Němcové, Otokara Březiny a Jakuba Demla, máme před sebou gigantické básnické výtvořové cizích literatur, které můžeme uvést jako příklady vrcholných výtvořů křesťanské inspirace.

Zmíním se jenom o Paulu Claudelovi, který je beze sporu největším žijícím básníkem vůbec a jehož dílo je zcela proniklé a živé katolickou obrazností. Je to básník svobody

a radosti. Jeho dílo je uskutečněním závratné rovnováhy mezi světem přirozeným a nadpřirozeným, životem a smrtí, krajinou tmy a krajinou světla. Protiklady, kterými se nám zdává svět tragicky roztržen, protiklady lidské svobody a božího zákona, lidské a božské lásky, jednotlivosti a obecnosti, času a věčnosti, spravedlnosti a milosrdenství, jsou v jeho díle spojeny v mohutný akord božího díla, které je dobré, ale nese v boku tragickou ránu rozdvojenosti vůle boží a lidské. Claudel je básník úžasně robustní v duchovním smyslu a všechno, čeho se dotkne jeho slovo, nabývá reality úžasně konkrétní. Jeho dílo sedí pevně jako oblouk románské katedrály, pod jejímiž pilíři je pohřbeno všechno příliš osobní a částečné.

Paul Claudel se vyjadřuje veršem, v kterém je cítit rytmus mořských vln a tep lidského srdce, střídavý vdech a výdech stvoření. Druhý veliký tvůrce jeho rodu, Georges Bernanos, vypravuje románové příběhy, psané velmi citlivou, hudební a žhavou prózou. Hloubkou a subtilností psychologické analýsy a schopností, vyjádřit naráz celou složitost moderního lidského nitra v jeho proměnlivých stavech a komplikovaných vztazích, se vyrovná mistrům moderního románu — Mannovi, Proustovi, Joyceovi — ale má proti nim navíc ono nenahraditelné něco, z čeho je vylištěn vesmír tamtěch — vědomí a prožívání duchovních skutečností, do kterých je člověk chtěj nechtěj vklíněn a které se účastní lidských dějů jako aktivní dramatičtí protagonisté. Každé lidské gesto, sebe ubožejší lidský osud má tu jaksi dvojí význam, promítá se a lomí do dvojího plánu, přesahuje z času do věčnosti. Kdežto vesmír tamtěch žije — přese všechno chvějivé bohatství smyslových reakcí a vysoké hry fantasmie — prázdnotou a zoufalstvím, je svět Bernanosův proniknut nadějí a láskou, zvedá se nad ním klenba skutečností absolutních.

Nelze v této souvislosti pominout velkou norskou básničku

Sigrid Undsetovou, která dovedla v svých velkých historických skladbách ukázat člověka a jeho osud v tak úžasných perspektivách, v takové plnosti hmotné i duchovní reality, se všemi propastmi jeho srdce a smyslů — s propastmi, nad kterými se klene propast pokoje a světla.

Sám pro sebe bych si tu ještě jmenoval Henriho Pourrata a zejména Alaina-Fourniera s jeho Velikým Meaulnem, dílem tak tragickým a křehkým, vypravujícím v podobě příběhu takřka dětského a pohádkového pravdivé dobrodružství o nepokojném srdci lidském, raněném nepochopitelnou nostalgií a tékajícím v pustinách svého vyhnanství, které je jenom podobenstvím a záhadou.

Je nasnadě, že takové příklady a vzory by mohly být pro člověka spíše důvodem k malomyslnosti než povzbuzením a vzpruhou. Má-li někdo před sebou smělý oblouk jejich díla a zkoumá-li potom své slabé síly, ustavičně ohrožované tisícerými překážkami fysickými i duševními, byl by snadno v pokušení vzdát se marného počínání. Ale je tu přece něco, co člověka ponouká, aby nekapituloval, onen jistý neklid, stimulus slova a sevření srdce při styku s věcmi stvořenými. Tento osten neustává bodat ani pod tlustou vrstvou znechucení, pochybností a tělesné i duševní únavy. Nutká člověka, aby začínal opět a opět, aby se znovu a znovu pokoušel zachytit okraj snu vzápětí unikajícího, sensaci užuž vychládající a vychladlou, obrysy dějů hned zas nezřetelných, obraz, přes který se stahuje opona, sotva byl zahlédnut. Snad se nám podaří vyjádřit aspoň jednu novou nuanci, jeden netušený vztah mezi věcmi a lidmi. Kroužíme ustavičně okolo jednoho místa, jednoho základního vidění, jako kolem zakopaného pokladu. Snad se nám jej podaří aspoň jednou vybavit z netvárné mlhy, snad se nám podaří aspoň v jedné knížce, v jednom příběhu sklenout celý oblouk naší oblohy.

Ale i kdybychom si měli nadarmo zkrvavit nehty a kdyby všechna naše práce měla zůstat fragmentem, a kdybychom si tím byli napřed jisti, neměli bychom pokoje, nepřestalo by nás pokoušet sladké jádro stvoření, které má božskou příchut', a nepřestal by nás bodat *stimulus verbi*.

1937

Přednáška

Nemělo by smyslu stavět jednu výš než druhou. Jde tu prostě o dvojí slovesný řád, o dvojí výrazový prostředek, o dvojí básnickou organizaci.

Prózou se vyjadřuje něco jiného, směřuje se jí k jinému účinku než ve veršované poesii. Rozdíl mezi nimi není náhodný, a nezáleží na autorově libovůli, rozhodne-li se pro tu nebo onu.

Nutnost vyjádřit to, co básník vyjádřit má, buď veršem nebo prózou, se rodí současně s prvním impulsem, s prvním zafukáním básnické myšlenky. Jest vázána na samu povahu básnické zkušenosti a přichází na svět zároveň s ní, tak jako člověk přichází na svět v svém těle.

Bylo by pošetilé uvažovat, co je těžší: zdali psát básně nebo psát prózu. Třeba mít zato, že jde o dvojí vlohu, o dvojí ráz básnické obraznosti, který v jistém smyslu předurčuje slovesného umělce k tomu nebo onomu způsobu básnické tvorby. Nejsou ovšem ojedinělé případy, že se básník vyjadřuje obojím způsobem, podle povahy námětu nebo podle druhu inspirace. Goethe psal poesii i prózu, rovněž tak E. A. Poe, u nás Mácha, Zeyer, Vít. Nezval. I tady však platí, že to, co bylo napsáno prózou — rozumí se dobrou prózou — nemohlo být zároveň napsáno veršem.

V čem záleží rozdíl mezi tímto dvojím výrazem? Můžeme říci, že poesie je přímým a živelným výronem básníkovy zkušenosti, neboť lyrický básník se zmocňuje věcí přímým útokem, hrouží se přímo do jejich zárodečného chaosu a uvádí nás magií slov v přímý styk s jejich iracionální podstatou.

Nezáleží při tom, píše-li veršem pravidelným nebo nepravidelným, užívá-li důsledně některého metra, rýmu atd., anebo píše-li verše o nestejně délce a s prosodií na první pohled libovolnou. Při bližším ohledání vyjde najevo svébytná oprávněnost i veršů zdánlivě nepravidelných, neboť zkusíte-li je přepsat do prózy, ucítíte ihned jejich nezahladitelný rytmus a spád.

Jedním z podstatných rysů prózy je právě to, že se próza přičítá této pravidelné rytmisaci, kterou bývá nesena veršovaná poesie. Rytmus prózy je mnohem diskretnější, skrytější, rozprostřený na delší vzdálenosti. Zakončí-li prozaik dvě věty za sebou stejnou kadencí — a nejde-li tu chvíli ovšem o zvláštní úmysl — působí to ihned rušivě a jaksi triviálně, poněvadž tento druh efektů je pro prózu nepřipustný. Věta prozaikova si žádá co největší rytmické rozmanitosti a nepředvídanosti. Potěšení čtenářovo vzniká právě z toho, že křivka věty se zahne jiným směrem právě v okamžiku, když bychom ze setrvačnosti čekali opakování rytmu předešlého.

Tím ovšem není řečeno, že by próza neměla určitý rytmus, jistou kadenci. Má zajisté rytmus často velmi osobitý, u různých autorů různý; rytmus, který je jednou ze složek autora stylu a poznamenává každou jeho větu do té míry, že ji někdy poznáme na první poslech.

Postavení slova je ve větě prozaikově jiné než ve verši. Ve verši je slovo osamocenější, vzpírá každé samo o sobě větší tíhu než v próze. Stavba věty prozaikovy je buď jak buď racionalističtější, a slova sama o sobě — ani věty samy o sobě — nemají takové dynamiky jako u básníka píšícího veršem. Nemají působit samy o sobě nebo v kratších celcích, svázaných logikou čistě imagitivní, iracionální, jako spíše v poměru jednoho k druhému, jedné věty k druhé,

jedné stránky k druhé. Dojem, který básník vzbudí jediným veršem nebo jedinou metaforou, vzniká u prozaika třeba teprve přečtením celé kapitoly nebo celé povídky. .

U prózy nám vadí, je-li její chod příliš trhaný, vybuchující, křečovitý. Přemetaforisovaná řeč není v próze na místě, neboť metafora nemá v próze touž funkci jako ve verši. V poesii je metafora prvkem opravdu konstruktivním, výbojným, neboť prolamuje naráz přehradu mezi námi a věcmi a uvádí nás rázem v dotyk s jejich jádrem.

V próze však na sebe upoutává neúměrnou pozornost na újmu celku, působí dojmem zadrhlin, překrvených uzlů. Je tedy na místě jenom tam, kde to už opravdu jinak nejde, na hrotu situace nebo děje, kam by pomalé slovo nedoletělo.

Tím se ovšem práce prozaikova nikterak nezjednodušuje a neulehčuje. Řeč prózy nesmí býti šedivá a beze štávy. Každé slovo musí vibrovat mladostí a silou a obsahem. Ona jistá askese, kterou si na jedné straně prozaik ukládá, musí být vyvážena mnohonásobně na jiné straně. Řeč prozaikova není improvizovaná a všední. Je to u každého velký umělecký problém, který nebývá rozřešen napoprvé.

Rozdíl mezi prózou a poesii je dále v jejich samém postoji k látce, k objektu, k vnějšímu světu. Slovo básníkovo svět rozrušuje, uvádí jej v ustavičné vlnění, louhuje samu jeho dřev, roztíná jako přeostrá čepel samu jeho tkáň, aby se přesvědčilo o její jakosti a vychutnalo ji. Lyrická poesie mísí do jisté míry člověka se světem, přibližuje nám svět tak, že se jím cítíme prostoupeni, že máme ve všech smyslech jeho chuť a vůni.

Próza proti tomu klade větší distanci mezi čtenáře a svět, mezi autora a jeho výtvar. Autor musí vidět svou látku z jistého odstupu a s jistě výšky. Tento požadavek neznamená ovšem studenou, nezúčastněnou objektivitu nebo dokonce

vnějškovost. Avšak právě na stanovišti, které autor zaujme, na vzdálenosti těžiště od obvodu působnosti a na délce ramene páky, kterou zdvíhá realitu do nové roviny, záleží, kolik osobního a autobiografického, kolik lyrismu snese prozaické dílo, a neztratí přitom souvislou melodickou linii, zákonitou kompozici a organický tvar.

Je v povaze prózy, že se snaží svět nějak organisovat, vysvětlovat, hledat jeho smysl. Uvádí na scénu celé lidi a jejich osudy, které musí chtěj nechtěj orientovat nějakým směrem, nějak řešit, zaujmout k nim nějaký postoj. Proto se prozaik sotva obejde bez nějaké ideologie, bez nějakého výkladu světa. Nesmí ovšem podávat tento svůj výklad přímo jako traktát, nýbrž musí jej vtělit v krev a tělo svých figur, v jejich lidský osud. Próza velikých tvůrců snese a stráví značné množství ideologie, jak na př. vidíme na Dostojevském, Meredithovi nebo Bernanosovi — úměrně se silou jejich obraznosti.

*

Slovesná forma prozaická, jak jsme ji zdědili zejména po osmnáctém a devatenáctém století a jak ji obrábíme dnes, není ovšem jedna a zdá se, že právě v našem věku procházíme obdobím její krise; uvažuje se znovu o jejím původu, o její oprávněnosti a funkci.

Podle jedněch je romanopisec především tvůrcem lidských osudů; jeho dílo má mít dost plochy a objemu, aby se v něm mohl čtenář pohodlně zařídit, aby se v něm mohl pohybovat beze spěchu, v dlouhém a důvěrném styku s vytvořenými osobami. To si přirozeně žádá co největší vypravěčské pohodly, co nejvíce detailů, dějových zálivů a episod. Je na bíle dni, že stylisace takového díla musí být co nejméně nápadná, že se tu nespraví nic se slovem příliš napjatým, příliš odměřovaným a destilovaným.

Skutečný čistokrevný epik má pracovat s velkými komplexy a jeho tvůrčí úsilí se má soustřeďovat především na celkovou architekturu díla, na účelné seskupování a rozvíjení příhod.

Zdá se však, že vedle tohoto rozložitého a jaksi nečesaného typu prózy, representovaného na př. v minulém století realisty a naturalisty, existuje paralelně a od samé přirozenosti neméně autentický typ, typ prózy sevřenější, stylisovanější, spojené na př. se jménem Flaubertovým nebo Stevensonovým.

Kultivovaná próza tohoto typu bývá často původu subjektivně lyrického, ale prochází silným procesem intelektualizačním. Předpokládá velmi jemné cítění slova, jeho barvy a melodie, jeho představového obsahu, a odpor k ustáleným klišé.

Je zajímavé pozorovat, v jaké situaci se octli posymbolističtí prozaíkové, kteří se pokoušeli napsat román. Nad jiné je poučný příklad Alaina-Fourniera, autora „*Velikého Meaulna*“.

Fournier dopsal svůj román začátkem r. 1913, ale z jeho korespondence je zřejmo, že na něj myslel už od roku 1905, tedy od svého devatenáctého roku. Neměl ovšem zpočátku jasné představy ani o sujetu, ani o tom, jak jej zpracuje. Neměl nic víc, než vnitřní hluboké nutkání, aby umělecky realizoval sen svého dětství, které se mu proměnilo v symbol, v ztracený ráj, v pramen nevysychajících nostalgii. A pak tu byla jeho podivná láska, jedno nebo dvojí setkání s neznámou dívkou, kterou miloval do smrti a kterou už nikdy nespasítil.

Jeho román rostl tedy ze zkušenosti zcela intimní, z lyrických dojmů a představ, které se měly objektivisovat. Fournier měl svoje vidění života, velmi živé cítění tajemství, které nás obklopuje, a chtěl své lidi zobrazovat jako „sny,

které se potkávají“. Sám měl živý pocit, že je na světě jenom prozatímně, jako někdo, „kdo snad ani není skutečnou bytostí“.

Jeho objektivizační úsilí však selhávalo pro bezradnost v technických prostředcích. Namáhal se nejprve sdělit svou emoci přímo, bez prostřednictví faktů, bez dějového mechanismu. Jeho vidění bylo zcela vnitřní; skutečnosti sociální atd. ho zajímaly jen svou estetickou a citovou reakcí.

Pomalu však došel k poznání, že takhle nikam nedospěje, že jeho původní představa je čím dál tím mdlejší — že bude musit „vyjít ze sebe, zmocnit se věcí a faktů a postavit je mezi čtenáře a emoci, ke které je chtěl přivést“.

Od té chvíle začal psát příběh, začal organisovat sled událostí co možná nejpřirozenějších a při tom si s jistým překvapením uvědomil, že se mu nic neztratilo z původní vize, kterou, jak se z počátku domníval, do jisté míry obětoval. „Emoce, postavená na zatáčku cesty, na konec odstavce“, působila tím účinněji.

Jacques Rivière prozrazuje v své studii o mrtvém příteli, co pomohlo Fournierovi otevřít oči: Stevenson, Marguerite Audoux se svým románem *Marie-Claire* a Charles Péguy se svým konkrétním viděním světa spirituálního a nadpřirozeného.

Veliký Meaulnes je pravý umělecký zázrak, dílo jedinečné pro rovnováhu světla a snu s věcmi pozemskými, báseň proniklá něhou bolestnou a čistou, tesknou drásavou a jemnou. Je to próza vzdušná a plná světla, a přece přesná v obryse a v konkrétní představě. Její původní lyrism je zcela pohlcen předmětností příběhu konstruovaného co nejpečlivěji. To nevyslovitelné, co Fourniera tolik mučilo a posedalo, je tam, prýští z každého detailu, z každé trhliny,

prostupuje celý příběh jako vzduch, jako píseň, která podivně vzrušuje naše srdce.

Je to ovšem próza velmi stylisovaná, která nemůže zapřít svou původní lyrickou inspiraci. Fournier nemohl nechávat životní surovinu nepročištěnu. Jeho pohled samou svou přirozeností věci poetisoval, vrhal na ně přísvit druhého světa. Fournier by se byl sotva stal autorem tlustých románů, který hromadí na stech a stech stranách nepřebíraný životní materiál a rozvíjí do nekonečna dějové epizody. A přece to byl čistokrevný prozaik, rozený vypravěč příběhů a autentický tvůrce básnické iluze. Nelze nepřiznat v próze aspoň rovnocenné právo tomuto tvůrčímu typu.

Co se týče Fourniera samého, můžeme se sotva ubránit marné otázce, kam by byla asi vedla jeho cesta od *Velikého Meaulna*. Není pochyby, že to pro něho byla do značné míry etapa dovršená a že by se byl musil v další tvorbě odpoutat od fascinujícího obrazu dětství. Život tvrdě naléhal na jeho ramena a zanechával v jeho srdci ssedlinu svého rmutu. Jak by byl uchoval čistotu svého snu, jak by byl mohl i nadále tkát své dílo z látky jemnější než stříbro pavučin? Fragment románu, který po něm zůstal, a některé zmínky v korespondenci naznačují, že mu bylo čím dál tím těžší zdvihat pozemskou hmotu a proměňovat ji v světelnou fatamorganu. Pečeť nevyléčitelné tesknoty ležela na jeho životě a předčasná smrt před ním rozhrnula záclonu, která mu na zemi zakrývala tajemství.

*

I kdyby měli pravdu ti, kdo prohlašují, že próza jako umělecký výraz je útvar druhotný, bastardní, vzniklý pokažením epické formy veršované, vypracovala se staletou prací umělců v útvar zcela autonomní, svéprávný, s vlastní funkcí a s vlastními zákony své existence.

Její charakter podlehl časem mnoha změnám: od renesanční pevné vyprávěcí linie s jednoduchou psychologií k odstíněnějšímu, ale statickému líčení duševních stavů v novelách 17. a 18. století a až k neproniknutelné psychologické džungli románu včerejšího a dnešního, v které se často úplně ztrácejí melodické a stavební obrysy, synthetický vyprávěcí záměr. Dály se gigantické pokusy vystihnout integrální skutečnost a rekonstruovat uplynulý čas, a vznikaly tak svazky stačící sotva zachytit na sedmi stech kvartových stranách události, myšlenky, představy a pocity několika málo osob za jediný den jejich života.

Tyto nestvůrné mikroskopické studie obrazy bezpochyby stav lidských nití uprostřed společnosti, v níž vznikaly; skutečný a pravdivý člověk na konec přece vyklouzl z této širé a přehusté sítě. Snad proto, že pravda o člověku, o kterou nepřestane usilovat umění, se nedá postihnout mechanismem sebe umělejších, tak jako nelze uzavřít do zkumavky lidskou duši. A tak se stává, že se nám zdá leckterá zjednodušující báje nebo povídka starých vypravěčů se svým symbolisujícím smyslem pravdivější, než tyto obludné moderní skladby, v kterých se zaznamenává každé zachvění nervu a každý stín představy.

Znovu se klade otázka: jaký je poměr pravdy v umění k životní empirii, oné pravdy, která nutí zvolat Katherine Mansfieldovou, aby ji Bůh učinil jasným křišťálem, skrze nějž by svítilo Jeho světlo?

Je možné, že se tato pravda, tak jako jiné duchovní hodnoty, stane zase zřejmější v období nastávajícím. Umění vyprávěcí prózy se nevrátí bez úrodné zkušenosti ze svého bludného dobrodružství. Linie a architektura nových příběhů se stane zase patrnější, jejich plán bude členěn úsporněji; avšak přiblíží se k životu o celou svou bohatou psycholo-

gickou zkušenost, aby dosáhly pravdivosti a čistoty, o kterou usilovala Katherine Mansfieldová.

Možná, že se rozpomenou na svou dávnou minulost a přizpůsobí si znovu leccos ze zákonů veršované formy: její stavbu, kompoziční členění, hudební kontrapunkt. Nesmísi se však už s veršovanou poesií nikdy, jsouce si vědomy své existence autonomní. Neboť udělat dobrou prozaickou větu, dobrou stránku prózy, dobrou povídku je jiné a nemenší umění, než udělat dobrý verš nebo dobrou báseň.

1934—40

CESTA K PRAVDIVOSTI

Proslov

Jsme v těchto dnech svědky zvláštního zájmu o naši knihu, o naše umění, o naši národní kulturu. Nebude snad na škodu, uvědomíme-li si v té souvislosti — uvědomíme-li si každý zvlášť a všichni dohromady — několik základních skutečností, bez kterých by byla naše úcta ke knize a k umění čímsi mělkým a slepým.

Děláme zajisté dobře, uchylujeme-li se dnes k zdrojům vnitřních sil, k plodům ducha, ztělesňujícím naději kmene. Toto naše gesto je projevem správného pudu: že totiž duch je pravá síla a skutečnost, z něho že pramení každý čin.

Nutno však upozornit v této řekl bych skoro konjunkturální situaci pro českou knihu na jednu věc: aby se od ní nečekal lék příliš mechanický a snadný, abychom se do ní nehroužili trpně, pro chvíli zapomenutí — ačkoli, uznáváme, i to může být někdy darem drahocenným — abychom v ní zkrátka nehledali jenom trochu smyslové lahody a myšlenkového rozptýlení.

Knihy a lidské umění vůbec nemohou být samočinným elixírem, zázračným lékem pro všechno; nemohou za nás vykonat práci, kterou musíme vykonat každý sám za sebe, v nejhlubším nitru své duše, své odvahy a své víry.

Lidské umění je v jistém smyslu květem, opojením, hudbou, která stoupe z věcí a nad věci, ze země a nad zemi, z člověka a nad člověka; je plodem vnitřní svobody, meditace, lásky, je lidskému životu darem a ozdobou. Živinou a silou jenom za jistých podmínek.

O obraze, o knize, o hudbě by se dalo říci — s uctivou analogií k oné větě Evangelia — že dávají jenom těm, kteří už

mají; že obohacují a živí jenom ty, kteří už sami v sobě nosí potřebný zárodek, kteří už sami v sobě vykonali — a každou chvíli svého života s námahou a s napětím vykonávají — jistou vnitřní práci, jisté duchovní úsilí.

Všímáme-li si v těchto dobách — ať už z těch nebo z oněch důvodů — více slovesné tvorby, vyrostlé z české země a z českého ducha, knih napsaných českým jazykem, musíme si být vědomi, že všechno toto duchovní bohatství by pro nás rázem vyschlo a zplanělo, kdybychom nebyli s to obnovovat se sami v sobě, kdybychom zároveň sami v sobě a ze sebe netvořili stále nové duchovní skutečnosti, kdyby náš duchovní život neměl konkrétní obsah a nebyl nesen neustávajícím vnitřním napětím.

Každá doba vytváří umění zvláštního charakteru; doby poměrně klidné a oplývající hmotným blahobytem — ačkoli jejich klid bývá často jenom zdánlivý a musí být později zaplacen i s úroky — si mohou dovolit uměleckou tvorbu jaksi luxusní, s rozbujelým ornamentem, smyslově rafinovanou, verbalistní, hravou, svévolně experimentující. Přijdou však doby, kdy bývají lidé drsně svlečeni z měkkého přepychu, ze všeho smyslově lísavého, z titěrných vrtochů, a vržení střemhlav na holou tvář země, k jednoduchým, základním skutečnostem života a smrti, vymáhajícím prosté a pokorné gesto hrdinství a modlitby.

Jinou zajisté formu a intonaci, jinou smyslovou příchuť mají romány Lukianův a Petroniův, nebo na př. Laclosovy *Liaisons dangereuses* a Prévostova *Manon Lescaut*, květy epoch dovršených, rozkošnických a hravých, společností, na které čekaly nárazy barbarů a guillotina Velké revoluce — a jinak zní věta středověkých kronik, psaných uprostřed válečné vřavy nebo v morovém ovzduší velkých epidemií, hrdinný verš Písně o Rolandovi nebo úryvek z dopisu nebo

deníku, který si zaznamená voják v zákopech dvě vteřiny před tím, než rozmetá granát jeho údy.

Život lidský je vždycky v podstatě tragickým dobrodružstvím a nelze jej žít čestně a plodně bez úsilí a bez hrdinství, ať už v té nebo v oné podobě. Některé doby však dovolují pozapomínat v rozptýlení a v měkké líbeznosti na tyto tragické úběžníky, vkládající širé vycpávky pohody a času mezi hrany a ostří nevyhnutelných rozhodnutí. Jiné jsou zase jenom sám holý kámen, příkrost a sráz, tak jako věž středověkého hradu, a probíhají strmě, málomluvně a přísně jako verš a osnova středověké balady nebo invokace litanií.

Jsou doby, které strhávají brutálně s našich očí a s našich smyslů měkké mámení bezpečnosti a ilusi smrti takřka neviditelné kdesi za obzorem; doby, kdy je každý lidský život — a každý okamžik v něm — plovoucím ostrůvkem ošlehávaným vlnobitím zkázy. Jenom člověk dole a nad ním Bůh — a mezi nimi dvěma kéž nic jiného

V takových dobách je takřka požadavkem pudu sebezáchovy, abychom se v životě i v umění hleděli dobrat co největší pravdivosti, prostoty a hloubky.

V životě i v umění — neboť není jednoho bez druhého — se v takových chvílích zbavujeme lživých gest, samoúčelného psychologického experimentu, smyslového epikurejství. Nové vnitřní gesto, nová linie, kterou na nás vymáhá život, směřuje k větší vážnosti i k větší naivitě, k naprosté vnitřní čistotě a upřímnosti vůči sobě samému i vůči jiným. Není pochyby, že se pod strašným lisem času vyřine z věcí i z lidských srdcí nová krása a vroucnost, nový životní styl.

Zmínil jsem se už o některých historických analogiích, které se nám ustavičně vtírají na mysl, totiž o naivní prostotě a strmé velikosti tělesného i duchovního gesta středověkého, které dovedlo sklenout směly oblouk od země k nebi

uprostřed času, zmítaného větry velmi bouřlivými, a pod jeho záštitou vytvořit i důvěrný prostor dojímavé lidské intimity. Jak je dodnes teplý životem a lidskou něhou každý oblouk starých katedrál, každá skulptura na portále, každý jetelový nebo révový list, každá figurka pastýře nebo mlatce, líbezná dívčí tváře světic, s posunkem tak naivně upřímným a zároveň královsky vznešeným! Jakou dojímavou konkrétností nás zahřeje slovo starých textů, jež se rozloupne nenadále uprostřed ztuhlé hieratické věty, jakou na nás dýchne lidskou blízkostí, prostou pravdivostí! Jak jest jím náhle odhalen člověk v své úzkosti a v svém utrpení, v své naivní a živelné radosti z věcí, v své životní plnokrevnosti, která byla štípena na plnokrevnost víry! Jaká podivná láska k zemi a k životu a zároveň dojemná a naivní pokora před tváří smrti! Čtete Píseň o Rolandovi, čtete kroniky křížáckých výprav — na př. takového Joinvilla — čtete naše staročeské skladby psané slovem zároveň tak ušlechtilým a dětsky konkrétním a naivním — a uděláte si trochu představu, co to je, ona směs přísné vznešenosti a prosté lidské vroucnosti, onen přirozený a krásný postoj k věcem života a smrti, charakterisující epochy vnitřně silné a zdravé.

A jsme-li už tak daleko, proč bychom nesestoupili ještě hlouběji, až k samým kořenům kmene, na který byla štípena celá naše dosavadní kultura — proč bychom nesestoupili až k slovům a k světu evangelií a apoštolů? Ovšem, tohle není literatura, to jsou texty inspirované, ale i tak jsou nám svědectvím a dokumentem i ve smyslu čistě lidském. Zachycují přirozené a naivní lidské gesto, ba takřka přízvuk hlasu těch, kdož je pronášejí, sugerují nám takřka mezi řádky obecnou atmosféru světa, v kterém žilo tehdejší lidstvo, a kreslí na pozadí velkolepé a pyšné stavby tehdejší společnosti, už už pukající v základech, nepatrné ztracené postavy bosých ry-

bářů, neúnavných poutníků, napínajících křížem krážem neviditelné sítě, do kterých má být lapeno celé zmatené a zoufající lidstvo.

Dalo by se říci, že mluvčí i posluchači těchto slov kráčeli takřka po bortících se krách starého světa, pod sesouvající se oblohou, nejsouce si jisti životem v žádném okamžiku. Vzpomínáte si na ono místo ze sv. Pavla, kde vypočítává, kolikrát byl zajat, trýzněn a v nebezpečí života, vzpomínáte si na ustavičnou časnou nejistotu všech věřících, jejichž pouhá existence byla zločinem proti zákonům světa. — A hle, všechna tato časná skutečnost úplně ustupuje a ztrácí se před skutečností pravou, před neviditelným, ale živě přítomným, všecho pronikajícím a takřka makavým světem víry, před živou přítomností Krista člověka a Boha, ukřižovaného, zmrtvýchvstalého a majícího přijít — a možná docela brzo, dříve než vymře tato generace — soudit živé i mrtvé.

Co byly těmto křesťanům převraty a zmatky tohoto světa, pády pozemských království, když naděje jejich života byla vtělena v království Toho, který řekl: *Já jsem cesta, pravda a život ... a Já s vámi jsem po všechny dny až do skonání světa ... a Blahoslavení, kteří trpí pro spravedlnost ...*

Srdce oněch lidí opravdu hořela láskou a takřka tělesnou vzpomínkou na Toho, který ještě nedávno chodil mezi nimi jako jeden z nich, na teplo jeho hlasu, na jeho pohyby, na pohled jeho očí. Odtud živá moc jejich slova, inspirovaného světlem Ducha Svatého, ale také prodchnutého horoucností lidského srdce, čerstvě zapáleného, nesoucího ještě stopu přímého dotyku. —

Slova evangelií a listů apoštolských nám žhnou v této chvíli ohněm zvláště intenzivním. Řekl bych, že je naléhavé, abychom zkusili v jejich žáru látku svého srdce, svých myšlenek a citů a všech slov, která vycházejí z našich úst.

Je nám jasné, že neujdeme velké proměně, která představuje od základů vnější podobu světa, ale která vymáhá především základní přetvoření lidského srdce.

Navalilo se na nás během času příliš mnoho falešného a nečistého, příliš se všecky věci zkomplikovaly, člověk se ztratil Bohu a sám sobě v bludišti své pýchy, svého sobectví, svého útěku od vnitřní skutečnosti a pravdy. Zdá se, že jsme — ať chceme nebo nechceme — pomalu svlékáni ze všeho lživého a padělaného do dětské nahoty duše.

Bude třeba prožít tento očišťující a omlazující proces až na dno, bez nejmenší rezervy a bázně. Jenom z půdy takto přeorané a zkypřené vypučí zelený lísteček nové naděje.

To bychom si měli velmi radikálně uvědomit tváří v tvář duchovní tvorbě, kterou před námi nahromadila pokolení. Nespoléhejme se na ni mechanicky, neoddávejme se jí trpně. Zůstane pro nás jenom tehdy životem a vzoruhou, neumře-li kel života v našem vlastním srdci, nevyschne-li v nás pramen tryskající do věčnosti.

1940

EMPIRICKÁ SKUTEČNOST A UMĚLECKÝ TVAR

Přednáška

Zamyslíme se ještě jednou nad tím, jak vzniká z t. zv. skutečnosti empirické, z beztvaré a nepřehledné zkušenosti životní umělecký tvar, báseň nebo komponovaný příběh.

Život i umění, skutečnost empirická i skutečnost umělecká mají touž základní látku, krystalisují se tak říkajíc z téhož mateřského louhu. Skutečnost života, látka našich individuálních životů, však bývá většinou nepřehledná, rozdrobená, beztvárná. Většina lidí žije den ze dne, ba hodinu z hodiny, zpola neuvědoměle, naslepo a náhodně. Život našich bližních i náš vlastní život se nám málokdy jeví uceleným příběhem, jako v nějaké baladě nebo v členěné komposici románové, kde se sbíhají rozptýlené praménky lidských osudů účelně a uvědoměle k svému vrcholu a rozuzlení. Lidé jsou většinou — ať už pod útlakem faktů hmotných nebo z jakési duševní lenosti a slepoty — cizinci v svém vlastním životě, neznají sami sebe, žijí jenom na povrchu a jaksi prozatímně zevnější životní rutinou, dávajíce se jí postrkovat ode dneška k zítřku. Kdyby měl mnohý člověk nad hrobem — a nemusil by to být zrovna člověk negramotný, zmrzačený bídou — vypravovat t. zv. příběh svého života, zdála by se mu patrně celá jeho minulost čímsi hrozně nezřetelným, nezachytitelným, unikajícím jako voda z řešeta. Mnoho věcí, které na něho kdysi naléhaly velmi zblízka a na kterých lpěl duší i tělem, mu možná docela vypadlo z paměti, jednotlivé skutky a okamžiky jeho života se mu jeví takřka bez souvislosti, a tam, kde dřív bujela houšť žádostí, ctižádostí, lakoty, lásky a nenávisti, se hloubí nepochopitelné a zdrcující prázdno.

Tato kusost a zlomkovitost je ostatně základním charakterem našeho pozemského údělu. Jestliže si nic nepředstíráme, musíme si po jistých zkušenostech přiznat, že jsme pány svých životů jenom zčásti. Nejsme ani původci svého života, ani docela strůjci svého osudu, svého charakteru, neděláme vždycky to, co bychom chtěli, ba nemáme často sílu něco určitého chtít, a život relativně nejšťastnější a nejzdařilejší zanechává pocit čehosi neúplného, nedokončeného, cosi jako neuhašenou žízeň, nesplněnou touhu.

Kořeny tohoto pocitu jsou metafysické. Sledujeme-li projev lidského ducha od kultur nejranějších do nejpozdnějších, shledáme, že si lidstvo bylo vždycky nějak vědomo, že je obklopeno tajemstvím, že z něho klíčí jak rostlina z půdy. Nejenom samu existenci věcí a světa, ale ani zdánlivě nejprostší lidský život nevyložíme jako matematickou rovnici, beze zbytku. Vždycky zůstane jakési temné místo, z kterého se chvílemi vyprýští nenadálý paprsek světla. Na dně života je kus irrationality, kterou se dosud nepodařilo popřít nebo vyložit sebevyššímu inženýrskému rozumu, který spoléhá jenom sám na sebe.

Vědomí tajemství, v které je ponořen lidský osud a které nás přerůstá, metafysický neklid, neukojená touha, která vychází jaksi s prázdnou a nasycena jenom napůl ze všech pozemských dobrodružství, jsou bezpochyby z hlavních zdrojů umění. Pud vyjadřovat se uměním je tak starý jako lidstvo. Od začátku má tato činnost, jinak zřejmě neužitečná, ba nesmyslná, dvojí charakter: vyrůstá jednak z prudkého pocitu životní radosti a životního bohatství, z touhy vytvářet podobenství věcí, kochat se jejich čistou a nezištnou jsoucností, jednak z touhy udělat trvalým to, co je svou povahou prchavé a proměnlivé, dát rozptýleným elementům empirického života jednotnou perspektivu, najít jakýsi smysl ve věcech na první

pohled nesmyslných a nejasných, odkrývat jakýsi plán a řád v tom, co se jeví na první pohled jako tma a chaos. Řekněme konkrétně, představit jako souvislý a členěný příběh tříšť lidských životů, které nemají zdánlivě historie ani smyslu.

Toto počínání, často ztroskotávající a ustavičně obnovované za nejrůznějších duchovních i hmotných konstelací, s sebou ovšem nese plno nebezpečí a omylů. Problém umění je do veliké míry problémem poznání a souvisí s různými filosofickými a náboženskými tendencemi lidského ducha. Jako každé lidské poznání i poznání básnické je jenom částečné, nemůže obsáhnout skutečnost v celé její hloubce a se všech stran. Skutečnost je tajemná a nevyčerpatelná. Proto dráždí znovu a znovu, aby se ji umělec pokusil vyjádřit, urvat z ní kus toho, co nepodléhá času. Žádné umělecké dílo, ani díla největších geniů, nejsou s to vyjádřit skutečnost celou a jednou provždy. Každý umělec, ba i týž umělec v každém novém díle, začíná jaksi znovu, jako by mu zbývalo ještě všecko říci.

Narážíme tu na nesmírně zajímavou vlastnost umělecké tvorby. Každé umělecké dílo je ze samé nutnosti své povahy výběrem, zhušťováním, pořádáním faktů k zamýšlenému a zahlednutému cíli. Ani ten nejdelší monstre-román nemůže být tak dlouhý jako lidský život — třeba krátký lidský život; nemůže zaznamenávat všechna fakta z každodenního života svých hrdinů, všechny jejich pocity, myšlenky a útržky myšlenek. Tento výběr faktů a jejich hierarchické řetězení — proč zdůrazňuje jedny a přehlíží jiné — je vlastním tajemstvím každého umělce, nezaměnitelným přívrstvem jeho individuality, jeho tvůrčího charakteru. Každý vidíme svět v poněkud jiném světle, v doprovodu jiných melodií. Vezměte si kterýkoliv klasický román nebo povídku, Gončarova nebo Turgeněva, Balzaca nebo Hardyho, a všimněte si, z jak různého materiálu stavějí tito umělci své figury a děje, ačkoliv jde

vždycky v podstatě o tytéž základní věci života; a jak říkají v různých situacích o svých lidech jenom to a právě to, co má vztah k té situaci a posunuje věci o kousek dál, ačkoli byste si mohli říci, že ve skutečném životě by člověk pocítoval a myslel si v takových situacích ještě ledaco jiného, o čem autor nemluví. Přitom však musí mít čtenář dojem úplnosti a pravdivosti toho, co mu autor předvádí; vybraný, stylizovaný a účelně uspořádaný svět autorova příběhu musí být světem skutečně živým, celým a přesvědčujícím. Jak se dosahuje tohoto účinku, je právě tajemstvím autorova umění. Není ovšem pochyby, že ho nedosahují všichni autoři stejně, ani tíž autoři vždycky se stejným zdarem. Zajímavé je, že krátká novela, na př. povídka Čechovova nebo Mansfieldové, je nám někdy s to sugerovat svět pravdivější, přesvědčivější a úplnější než obšírný román, pracovaný co možná nejexaktnější psychologickou methodou a popisující nesmírné množství vnějších i vnitřních faktů.

Zajímavé je, že s dojmem pravdivosti a přesvědčivosti uměleckého díla nemá co dělat t. zv. realistická pravděpodobnost vypravovaného příběhu. V rukou skutečného umělce a básníka, na př. takového Stevensona, nabude naléhavé přesvědčivosti i příběh podle normálního hodnocení zcela fantastický, jaký se ve skutečnosti, jak říkáme, nemůže nikdy nikomu přihodit; a naopak vypravuje-li neumělec příběh, který se opravdu stal, působí na nás neskutečně a lživě, i kdyby se nám autor desetkrát zadušoval, že to všechno prožil na vlastní kůži.

Prívlastkem uměleckého díla je schopnost jakési sugestivní nakažlivosti, které se dosahuje někdy prostředky více rázu emocionálního, citového, někdy rázu spíše intelektuálního, anebo nejčastěji obojím zároveň. Čtenář musí být získán a prostoupen specifickou atmosférou, kterou ze sebe umělecké

dílo vydechuje, aniž si je třeba jasně vědom, v čem vězí kouzlo, kterému podléhá. Není pochyby, že je v tom značný díl subjektivity, podle čtenářovy celkové duchovní úrovně, životní situace atd. Je známo, že mnozí málo zkušení čtenáři se dávají obloudit velmi snadno a prostředky často hrubě primitivními, ba nepoctivými. Jak jinak by byla mohla mít takový úspěch ohromná literatura t. zv. kýčů, obměňujících neostyšně laciné dějové schema s figurami v operetních kostýmech.

Zmínil jsem se, že slovesná tvorba představuje jistý druh poznání. Toto poznání se liší od poznávání vědeckého a filosofického tím, že je ho účasten celý člověk, s duší i s tělem, se svým životem intelektuálním, morálním, citovým i smyslovým. Odtud jeho veliká sugestivní síla, a ovšem také jeho veliká odpovědnost. Jako každé lidské poznání je i ono poznáním částečným, obsahujícím veliký díl subjektivity. Požadavek pravdivosti, který mu klademe, nekryje se zcela s pojmem věcné objektivity, jakou žádáme od vědy nebo filosofie.

Ostatně tato otázka je v nynější době ještě zkomplikována všeobecnou noetickou skepsí a relativitou, která je tragickou vlastností našeho času. Od doby, kdy se po prvé pronesla filosofická pochybnost o objektivní skutečnosti světa mimo nás, kdy se vyslovila nejistota, zdali můžeme vůbec něco spolehlivě poznat a není-li svět mimo nás jenom naší představou a ilusí, stala se situace člověka ve světě nebezpečně labilní. K tomu přistupují ještě moderní psychologické teorie o vědomí a podvědomí, které roztržily jednotu lidské osobnosti a pokusily se představit člověka jako neohraňčený konglomerát dvojího nebo několikerého já bez jednotné a vědomé vůle, bez jednotného životního principu, který je nositelem člověkovy poznání a jeho mravní odpovědnosti.

Toto pojetí, často nesprávně vykládané a popularisované,

mělo nejenom povážlivé důsledky vzhledem k světu hodnot mravních, ale i na situaci moderního umění, jehož charakter značně pozměnilo. Starý dobře klenutý a přehledně členěný vesmír člověkům se tím octl v jakémisi chaosu, rozkolísala se hierarchie lidských hodnot. Lidská osobnost se rozpadla v tomto pohledu v tříšť pocitů a počitků, kterou už neorganizuje vědomý rozum a vědomá vůle. Stala se jakýmsi zrcadlovým bludištěm, odrážejícím nekonečné množství podob, z nichž o žádné nemůžeme říci, že představuje naše skutečné já.

Ve výpravné formě prózy, v románě a novele, a ovšem také v dramatech, to mělo ten následek, že se stalo nesnadným, ne-li nemožným konstruovat a klenout příběh, jak to dovedli básníci klasických dob literatury. Není-li mezi lidmi obecného povědomí řekl bych o světových stranách lidského vesmíru, o smyslu a cíli lidského života, neuznávají-li se ve světě duchovním a mravním jisté obecně platné a závazné skutečnosti, kterým se podřizují a kolem kterých se organizují všechna ostatní fakta lidského života, stává se i pro umělce nesnadným, ne-li nemožným, aby stavěl typické, vysoko klenuté příběhy, typická podobenství lidského osudu na zemi, jak to dovedli básniční tvůrcové velikých epoch Dante, Shakespeare, Calderón, nebo v próze paní de Lafayette, a později ještě Balzac, Barbey d'Aurevilly nebo Thomas Hardy. Místo toho máme co dělat s mihotavým čeráním pocitů jako u bratří Goncourtů, s neprostupnou a do nekonečné šíře se rozprostírající houští psychologických asociací jako u Marcela Prousta nebo u Ira Jamesa Joyce, kterým je více méně poplatna největší část moderní prózy.

Nemíním hodnotit tento stav moderní literatury a její metody veskrze negativně. Je jisté, že odpovídají stavu nynějšího světa, na jehož vyjádření a uměleckou organizaci už nestačily metody staré synthesy. Moderní psychologie i mo-

derní umění nám odkrylo v člověku celé oblasti, které dřív ucházely pozornosti nebo se nezdály důležitými.

Věřím-li, že svět je řízen jistými velikými neproměnlivými principy, vím také, že důležitým činitelem lidského osudu na zemi je čas, který mění zevnější podobu věcí a staví nás postupně do různých úhlů vzhledem k absolutnu, tak jako mění svou polohu na obloze konstelace hvězd.

Je nutno rozeznávat mezi tím, co je svou povahou fatálně určeno, aby podléhalo změnám, aby se, jak říkáme, vyvíjelo, a mezi jistými skutečnostmi absolutními, které polarisují fakta našeho časného a závislého bytí, tak jako se polarisují železné piliny v magnetickém poli. Tak jako se naše země otáčí kolem svého slunce a s ním se řítí po jakýchsi špatně známých drahách k svému špatně známému cíli, tak je v neustálém pohybu i naše relativní lidské bytí a naše společnost přerostající se v bolestných křečích k novým a novým formám. Nemůže tomuto zákonu uniknout ani umění. Osudné chyby bychom se však dopouštěli, kdybychom povyšovali tento zákon ustavičné proměny a časné relativity na zákon jediný a svrchovaný. To by znamenalo konečný chaos a smrt naší společnosti i umění. Řekli jsme, že stálou hlubokou tendencí umění je vytvářet z každodenní relativnosti, nepřehlednosti a náhody typická podobenství lidského osudu na zemi a v čase, že toto počínání má hluboké kořeny metafysické, žízeň věčnosti a absolutna. Naše zkušenost, naše poznání se ustavičně prohlubuje a rozšiřuje všemi směry. Skutečnost života je tajemná a nevyčerpatelná. Ukazují-li se časem syntetické formule starých nedostatečnými, není to proto, že by byly od základu falešné a nepravdivé; je to spíše proto, že pocítujeme potřebu vyjádřit je znovu, vtělit do nich příznačné elementy svého času, vybudovat je z materiálu své vlastní zkušenosti, sklenout je opět a výš nad naším chaotič-

kým a bolavým věkem. Až se to některému velikému umělci příštích let podaří, nebude mluvit řečí tak příliš vzdálenou jazyku Homérovu, Dantovu nebo Shakespearovu.

Prošli jsme všichni v minulých letech a procházíme dosud zkušenostmi tak strašlivými a máme k nim dosud tak blízko, že ještě ani nemohly vstoupit do našeho vědomí a představit se naší obraznosti v své pravé podobě. Naše obzory se dosud nebezpečně kolísají. Půda pod našima nohama je slizká slzami a krví. Náš svět je natržen ranami tak hlubokými, že sahají takřka až k jeho srdci.

Nesmírné břímě utrpení, nespravedlnosti a nenávisti se svalilo na naši zemi, takže ji málem vyšinulo z její gravitační dráhy. Básníky a umělce nastávajících časů čeká úloha takřka nadlidsky veliká a obtížná: jak nadzvednout od země tu strašnou tíhu nahromaděného utrpení a křivd, bludů, nedorozumění a nepochopení, nenávisti a zlé vůle, jak dát pravé místo oběti a lásce, jak uvidět jejich smysl! Jaké by to musilo být nadání, jaký čistý a hrdinský pohled, aby mohl proniknout k příčinám a souvislostem tragedie, kterou lidstvo prožilo a prožívá, jaký mimořádný umělec, aby dovedl mluvit o těchto věcech pravdivě, prostě a spravedlivě! Vyhrne se bezpochyby co nevidět množství románů, povídek a dramat, jejichž autoři budou brát neostyšně a plnými rukama horkou látku nedávných a přítomných časů a vypravovat jejich apokalyptickou historii; ale je pravděpodobné, že budeme musit trochu čekat, čekat možná dost dlouho, než nám bude dán tvůrce skutečně povoláný, jasnovidný a milující, který uvidí správné proporce událostí a bude s to je postavit do správné perspektivy.

Přihlásí se bezpochyby otázka formy, neboť nelze nalévat nové víno do starých měchů. Jako je dnes potrhána většina

starých forem a konvencí společenských, tak bude nutno hledat a vytvářet i nové tvary a nový řád tvorby umělecké. Umění nemůže vyjadřovat chaos chaosem. Umělecká forma není však něco vnějšího, nějaká umělůstka technického rázu; předpokládá určitou duchovní orientaci, určité vidění světa, které odpovídá co možná pravdě věcí. Umělec vytváří v odvážné zkratce typické podobenství lidského osudu, je však při tom vázán jistými základními skutečnostmi, které jsou dány a které nesmí falšovat. Bylo by neblahé, kdyby se dával svěst nějakým příliš úzkým filosofickým nebo jiným a priori, které komolí lidskou skutečnost, nevidí člověka celého, převrací smysl jeho osudu. Uvidět člověka a jeho osud v čase, ale promítnutý na pozadí věčnosti, podrobeného bídě a utrpení, ale nesoucího v srdci tajemnou žízeň, na jejíž ukojení nestačí celá země a všechno lidské štěstí — to je uvidět člověka celého, tak, jak ho viděl a jak nad ním žasl Blaise Pascal.

Řekli jsme, že všechno umění vyrůstá z kořenů metafysických, z potřeby uniknout efemerní rozdrobenosti našeho času, z přiznaného nebo nepřiznaného vědomí nebo tušení, že žijeme zároveň v světě viditelném i neviditelném; z tušení, že náš osud spěje k jakémusi velikému naplnění, jehož je náš každodenní život jenom slibem a náznakem. Je tak staré jako lidstvo a doprovází ustavičně jeho pozemskou dráhu. Pokrývá ustavičně živou vegetací jeho zříceniny, a nemůže-li růst přímo a košatit se vysoko a široko jako strom proti obloze, kvete drobnými lístečky na rumišťích a v příkopech, v škvírách zdí, mezi kamením věžeňských dvorů. Žádá si k svému růstu světla a duchovní svobody, bez které se mu dýchá špatně. Jenom ze svobody hledá a vytváří řád k podobenství onoho tajemného řádu, který tuší v našem vesmíru hvězdném, ve funkcích rostlinného organismu i pod matoucími složitostmi a nesrovnalostmi lidského srdce a lidského osudu.

Bude záležet na nás, milí přátelé, na nás všech, jaké bude naše budoucí umění. Budeme-li umět žít vskutku svobodně, čistě a pravdivě, bude i ono velké, čisté a pravdivé. Bude výrazem naší touhy a lásky, bude naší posilou, ztělesněním našeho snu, očištěným podobenstvím našich životů. Přeji vám, aby o vás mohli vaši umělci, umělci, kteří vyrostou přímo z vašich řad, zanechat svědectví tak velké a trvalé, jaké zanechal starověk v svém Homérovi a Vergiliově, středověk v svých katedrálách a v Dantovi, nový věk v svém Shakespearovi, Pascalovi a Dostojevském.

Akademický týden 1945

Trávivali jsme v zimě většinu prázdného času, hlavně o vánočních a ve středu, když bylo venku tuze ošklivo nebo když jsme měli kašel, na výměnku u dědečka; a tam se mi jednou vykutálela z hromady starých kalendářů tenká knížka velkého formátu, svázaná do jakéhosi měkkého strakatého plátna, s dvěma sloupci na stránce. Pamatuji se, jak jsem klečel na lavičce, s lokty opřenými o stůl, a hleděl do drobného písma v žlutavém světle zimního západu.

Nezajímala mě ještě tenkrát jména autorů; nebylo mi bezpochyby víc než deset let, protože jsem ještě chodil do obecné školy. Od šesti let jsem čítal kdejaký potištěný papír, který se mi dostal do ruky, a hlavně povídky z kalendáře „*Moravana*“, z „*Našeho domova*“, a také některé knížky ze školy, nejraději povídky historické. Stalo se mi však třikrát, že jsem v této své jaksi předliterární epoše uhodil na věc, z které na mne přešlo zvláštní rozechvění, nákaza podivného kouzla, které mlčelo při jiné četbě. Teprve mnohem později, když už jsem byl zvyklý číst jména autorů na první stránce knih a když jsem se setkal s těmi knihami po druhé, zjistil jsem k svému úžasu, že to byl v jednom případě Stevensonův *POKLAD NA OSTROVĚ*, v druhém Turgeněvova *PRVNÍ LASKA*, a ta špatně tištěná knížka v strakatém plátně že byla *BABIČKA* Boženy Němcové.

Onoho zimního odpoledne s časným žlutavým západem jsem tedy začal číst to pomalé vyprávění jako jiné příběhy, vzrušen a napjat méně než jindy; ale když byl čas jít z výměnku domů, když jsem večer poklízel králíky, točil velikánským železným kolem u řezačky, čistil boty na zítřek, cítil jsem se ustavičně obklopen ovzduším toho vysněného světa

jako něčím živoucím a teplým, co má chuť a barvu, co prorůstá do srdce množstvím jemných kořínků, přenáší do krve svůj vlastní tep, svou touhu a radost, nákazu své lidské sympatie.

Nemohl jsem se dočkat odpoledne příštího dne, abych zase zmizel do výměnku; byl bych si sice mohl vzít knížku i domů, ale tentokrát se mi nechtělo; doma bych byl možná musil odpovídat na otázku, co čtu, a byl bych se třeba styděl, že se mi to tak líbí, jako za nějaké tajemství.

A když se potom ten důvěrný svět zavřel, když záclona na okně paní kněžny zapadla za pohřebním průvodem babiččíným, cítil jsem se nevýslovně smuten a sám; ale do trpkosti věcí končících se mísila podivná citová shorka, sladký očištný tón, dotek zůstávající věčnosti.

Nevím, kam se poděla ta tenká knížka v strakaté hadrové vazbě; zapadla někam do hromady „Moravanů“, „Našich domovů“ a svazků „Dědictví svatojanského“, která se vršila na dědečkově komoře, a nikdy potom jsem ji už neviděl.

Po druhé jsem se setkal se světem Božený Němcové až v kvartě, v roce 1917—1918, v posledním roce první světové války. Čtli jsme ve škole „Babičku“ v pulérovaném vydání Bartošově (chyběla tam na př. věta, že myslivec poznal na postavě Viktorčině, že je matkou, a ono místo, jak Viktorka hodí pod splav své novorozeňátko), ale já vím, že jsem nosil všude v kapse malou „Babičku“ ze Světové knihovny, s předmluvou Jiráskovou. Můj zájem o tento skvost naší literatury byl už tenkrát vědomý; a je ovšem příznačné pro léta dospívajících smyslů a pučících citů, že jsem se nejvíce pozdržoval u lyrických míst, na př. u předvečera svatého Jana, když babička, vracejíc se se stráně, přistihne psy, jak číhají na lávce přes strouhu na myši, a uslyší típat slepice v ratolestech dubu. — „O něčem se jim zdá,“ povídala si a šla dál. Co ji opět

u zahrádky zastavilo? Naslouchá líbeznému klokotání dvou slavíků v zahradním křoví či nesouvislé písni Viktorčině, která smutně od splavu zaznívá? Či se zahleděla na strán, kde tolik svatojanských mušek, těch živých hvězdiček, se kmitá?“ atd., až ke konci stránky: „Tu převěje větrík lehounce bledou tvář stařenky, jako by ji líbal duch zvěčnělého. Stařenka se zachvěje, udělá kříž a dvě slzy spadnou na sepjaté ruce. Po chvíli vejde tiše do stavení.“ — Anebo u předvečera noci filipojakubské: „Babičko, neslyšíte nic?“ šeptala Barunka, zastavivši babičku uprostřed kvetoucího sadu blíže stavení: „jako by něco šumělo“. — „To nic není, to větrík zahrává listím,“ odpověděla stařenka.

A potom mě ovšem zaujal myslivec Beyer a jeho srna a smrk nad propastí, pleinairové výjevy s komtesou Hortensií, a ony jisté nenapodobitelné podrobnosti, které tak vystihují nálady a situace, na př. když babička sedí zamyšlena v zahrádce v den Mílova odvodu a nepozoruje, že jí hrabe na záhonku slepice, až ji Barunka vyruší: „Babičko, jen se dívejte, Černá tu hrabe. Počkej, ty opice. Všša!“ — Trnul jsem také nad překrásným vypravováním babiččíným o tom, jak se stal její muž vojákem, a o návratu z Kladska, s těmi typickými situacemi a lidovými obraty a s tím velkým dechem osudu nad temeny lidských hlav.

Jak trefně a pravdivě mi zněly postřehy z dětské psychologie a komiky, jako když Barunka šeptne, „až je to slyšet za devátou stěnou“, jak dceruška pána Turynského myslela, že „cesta je jako cesta“, a jak se Vilím zeptá, když je ten pathetický příběh u konce: „A kam přišly ovce a pes?“ — Nebo když jsou děti pozvány od kněžny na zámek a malá Adélka, která předtím upadla do jahod, se zeptá babičky: „To si nenechám tyhle šaty, viďte?“ (t. j. na návštěvu k paní kněžně).

Pokračováním citové atmosféry, kterou jsem dýchal ten rok s „Babičkou“, byl prázdninový výlet do České Skalice a do Ratibořic, na který nás vzal v červenci 1918 náš tehdejší češtinář a třídní profesor Hanus. Jelo nás něco přes deset smutnými osobními vlaky, jaké jezdily ke konci války. Pamatuji se, jak jsme přestupovali v noci v Chocni a čekali dlouho na peroně na vlak k Náchodu. Ráno jsme byli ve Václavicích u mohyly padlých z roku šestašedesátého a šli jsme potom po skalické silnici, už za deště, který čím dál k poledni tím víc houstl. Sušili jsme se v jedné vsi v hospodě, a ještě za deště jsme došli na skalické náměstí: ale to už se chvílemi zatřpytil podél paprsku deště odraz paprsku slunečního, a když jsme sestoupili uličkou podle školy do luk, prosáklo slunce docela vatovou hmotou mraků a údolí nám zazářilo vstříc světlem a rosou, karmíny a žlutěmi čerstvě umytého kvítí.

Byl jsem omámen; vcházel jsem do ztělesněného světa snů, ja si nejasně vědom, že jsem obětí jakéhosi psychologického přeludu: že bych nevnímal tyto stráně a luka, tuto pěšinu, celý tento hmotný kus krajiny v tak prudkém citovém rozechvění, v tak sugestivním náladovém zabarvení a přísvitě, kdyby mi jej po něm nebyla rozestřela básnířka „Babičky“; po prvé byl pro mne svět hmotný tak zhněten a smíšen formující silou básnického kouzla se světem vnitřního vidění a snu, že jsem už nedovedl rozlišit jeden od druhého, že už jeden bez druhého pro mne nemohl být, že už mohl existovat jenom takto, jako jedině pravý.

Šli jsme okolo mlýna s onou známou „štátuí“, s vodou ještě hrčící po nehybném kole, mimo Kristlinu hospodu, šli jsme po pěšině podle strouhy k nízkému stavení se zahrádkou a dál k zámeckému parku; a všude se okolo nás míhaly stíny postav, kterými zalidnila tento kout obraznost a horoucí sym-

patie velké básnířky, s oněmi charakteristickými posunky, s oním přízvukem hlasu, v oněch nezapomenutelných situacích a souvislostech, kterými je obdařila a do kterých je uvedla ona, takže nemohou umřítí, pokud potrvá v této zemi paměť čtenářů této knížky, jediné mezi všemi.

Mladé smysly a zmatený rozum si nevěděly rady s touto složitou zkušeností, nemohouce rozlišit stín od stínu a skutečnost od skutečnosti; tesknota minulého času se potýkala s toutou po konečném poznání a splnutí, po proniknutí za jakousi tajemnou oponu, na níž se zpředu třásla fata morgana tichého údolíčka s lukami třpyticími se v rose, se zelenými stráněmi v odpoledním červencovém slunci, s bílými obláčky na nebi hluboce modrém, s hukotem splavu, v kterémž zanikaly hlasy drahých lidí dávno zmizelých... nebo těch, kteří snad nikdy nebyli? — Ale to jsem ještě nevěděl, že mládí Němcové zdaleka nebylo „ve skutečnosti“ takové, jak se nám jeví prisma-tem „Babičky“, a že Proškovice v této chaloupce možná vůbec nebydleli...

Nemohl jsem se s údolíčkem rozloučit; zůstával jsem pozadu, a než mi je docela zakryla zátočina lesní cesty, otočil jsem se prudce naposledy, nepřistihnu-li snad tajemství tohoto zakletého království, nezahlédnu-li na pěšinu nachýlenou postavu babičky s vřetánkem a s dětmi přisedlými v trávě nad mraveništem, nebo nešťastnou Viktoru-Barunku, bloudící po vyhaslých stopách ztraceného ráje a marně stíhající paprsek lidského štěstí... Zahlédl jsem jenom srnu, jak vyběhla z lesa, hleděla chvíli se vztyčeným krkem za mnou, a potom skočila prudce do šera mezi stromy.

Umiňoval jsem si tenkrát, že pojedu do Ratibořic opět, jenom co budu moci; říkal jsem si to rok co rok a jezdil jsem a chodil jsem po světě křížem krážem, ale do Babiččina údolí jsem se nedostal dodnes.

Četl jsem od té doby „Babičku“ ještě mnohokrát, četl jsem všecy povídky Němcové, zejména „Chudé lidi“ a nedokončenou „Cestu z poutí“, a dovedl jsem si jakž takž určovat povahu kouzla, které je zakleto do jejích měkkých melodických vět, dovedl jsem si hledat důvody prudké emociální náklady, která se z nich přenáší na čtenáře. Byl bych také mohl říci, v čem je její svět neúplný, ale proč je právě tak dojmavý a křehký. Ta její příliš důvěřivá koncepce přírodní i lidské dobroty a lásky! Ta nepoučitelná štědrost srdce, ta tvrdšíjnost iluze a snu, přese všecy kruté rány, jimiž ji usvědčoval z omylu její vlastní život!

Kde jinde než ve vysněném světě Boženy Němcové mají k sobě lidé tak blízko, mluví spolu jazykem tak srozumitelným! Kde jinde se může tak rovnou z oka v oko, od srdce k srdci! Není tu takřka mezi lidmi nepřekročitelných zdí, není zatvrzujících a oslepujících pudů a vášní, není vražedné a samovražedné zloby a pýchy. A vyskytne-li se někde taková choroba, je jenom jaksi přechodná, dá se snadno vyléčit dobrým slovem nebo skutkem, teplem pouhé lidské sympatie...

To by byl ovšem falešný obraz našeho světa a lidské skutečnosti, kdyby se za něj vydával; ale i kdyby na něj nepadal tragický přísvit z autorčina života, zněly by nám dosti výmluvně samotné věty jejích křehkých melodických skladeb, jejichž citová měkkost a drásavá něha se rodí ze srdce naplněného snem dobroty a bratrské harmonie, ale ustavičně zraňovaného zlými silami, proti kterým není ozbrojeno. Hlas této zraňované, ale nikdy nevychládající lásky se chvěje pod svrchní melodií jejích vět, jako by byl orosen slzami, a zní nám proto s takovou emociální nakažlivostí. Mívám podobný dojem, kdykoli zaslechnu první takty k Smetanově „Hubičce“.

Nesplněná nebo jenom kuse splňovaná touha po oné har-

monii, po oné milostné blízkosti lidských srdcí mezi sebou a po blízkosti člověka a přírody je naším obecným údělem po Pádu, kletbou i extasí naší pozemské pouti. Autorka „Babičky“, nejsouc si dobře vědoma metafysických kořenů této naší bídy i slávy, pokusila se uskutečnit svůj sen jaksi holýma lidskýma rukama; a byť se třpytil sebe líbezněji v obrubě lučního kvítí a blankytné modři, prosakuje jím tragická rosa lidského srdce, věčného slepého poutníka za láskou neselhávající. A bylo osudným lidským omylem básnířky „Babičky“, „Chudých lidí“ a „Čtvera dob“, že hasila svou žízeň tam, kde ji nemohla natrvalo uhasit: v studnicích samařských.

Almanach „Orloj“ 1945

Když jsem měl před lety to štěstí, že jsem směl překládat Baringův román *Daphne Adeane* (vyšel česky s titulem *Šálení času* v Symposiu R. Škeříka), cítil jsem, že takových čestných příležitostí se mi v životě nenaskytne mnoho. Jenom romány Bernanosovy a v poněkud jiném smyslu Pourratova *Kašpara z hor* jsem překládal se stejným pocitem radostného setkání, s podobným vědomím vážné a radostné odpovědnosti.

Maurice Baring je beze vší pochyby jedním z velkých tvůrců románové prózy dvacátého století. Začal psát své velké románové komposice poměrně pozdě (podobně jako Bernanos), z nahromaděné zkušenosti mužného věku, z velké zkušenosti extenzivní i intenzivní, vnější i vnitřní. *Suknice ne-sešíváná*, C (česky jako „*Cesta do neznáma*“) *Daphne Adeane* („*Šálení času*“) a *Cat's Cradle*, rozsáhlý román českým čtenářům dosud neznámý, jsou, myslím, vrcholy jeho tvůrčího úsilí.

Charakteristickou známkou všech těchto velkých děl je jejich značné časové rozpětí a složitá tkáň životních osudů, které se v nich rozvíjejí. Autor se v nich jeví jako pravý tvůrce, t. j. jako obdoba Prozřetelnosti, která nechává vůli svých hrdinů naprosto volné pole; zdá se úplně neviditelný a takřka se zaměstnává jenom tím, že vytahuje jemnou čarou stopu bludné pouti, kterou za sebou jeho lidé zůstávají, a pozoruje zajímavý a složitý vzorec, který skládají jejich osudy, scházejíce se a rozcházejíce jakoby neočekávaně, a přece, jak je nakonec zřejmo, podle vyššího plánu a smyslu. Je až zarážející, jak velkou úlohu smí tento romanopisec dopřát náhodě, a jak i ona se nakonec ukáže jenom služebnicí a nástrojem tohoto vyššího plánu, na první pohled nezřetelného.

Do rukou romanopiscovy prozřetelnosti, která je tu analogií Prozřetelnosti ve smyslu křesťanském, pracují i lidské touhy a vášně, které se zdají jít v první chvíli, a někdy velmi dlouho, a někdy po celý život, směrem zcela opačným, rozbíhavým, chtějíce se uskutečnit po svém, ve vlastním krátkozrakém a mylném dobru. Autorův pohled spočívá na jejich bludných drahách s nekonečným soucitem, který není bez zvláštní vznešené trpkosti, se soucitem plným jasnozřivé a zároveň jaksi něžné desiluse. Je to pohled v podstatě tragický, který zná mámvivou přeludnost lidské touhy a lásky, naplňující se často ironicky a dospívající k svému cíli tak říkajíc naruby, v podobě zprvu neočekávané nebo odmítané.

Důležitým skladebným elementem u Baringa je čas, rodný živel lidského osudu na zemi, tvůrce přeludného zrcadlení a proměnlivých perspektiv. Baringovi lidé jej přijímají jako jakýsi postupný proud, navazující dnešek k včerejšku a zítřek k dnešku; ale najednou se jim stává, že stojí tváří v tvář okamžiku, který pokládali za dávno uplynulý a který se jim vrací v změněné a zároveň podivně identické situaci, odhaluje před nimi clonu ohromujícího poznání, že v našem pozemském a fysickém trvání je přítomno ještě něco jiného, v čem jsme zakořeněni svou nejhlubší touhou a potřebou: živel věčnosti.

Tato zkušenost bludné lidské touhy v čase a její polovědomé puzení k domovské věčnosti zabarvuje ovzduší Baringova světa zvláštní palčivou nostalgií. Dobrodružství lidského života na zemi nabývá v tomto osvětlení zvláštní závažnosti; každý okamžik, každé gesto a každá událost, v své první podobě zcela nepatrná a všední, se rozeznává složitou hrou vzdálených korespondencí. Každý lidský okamžik a každý lidský čin stojí na ostří rovnováhy, která je doprovázena risikem často smrtelným. Lidský osud v čase se jeví dějem neobyčejně napínavým a tajemným, a každý jeho prvek, i ten

nejodlehlejší a nejzapomenutější, gravituje kolem středu, jehož jméno je Absolutno.

Tuto vysokou koncepci uskutečňuje Baring prostředky neuvěřitelně prostými, ba na první pohled konvenčními. Není u něho složité psychologické analysy à la Proust nebo Joyce, nyní filosofických nebo pseudofilosofických pasáží, není důmyslných technických triků. Je jenom vyprávění od faktu k faktu, nenásilné řadění a řetězení dějů v atmosféře skoro čiré, bez jediné formální křeče, bez jediného zesílení hlasu. Nic, čím by se autor dělal nápadným a poutal na sebe pozornost. Ale ze všech těchto věcí nenápadných a samozřejmých vyrůstá najednou před čtenářem stavba neobyčejně složitá, vrstvicí se v několika patrech a otvírající závratné perspektivy.

A za každým slovem je cítit puls teplé lidské účasti, šetrný dotek ruky neobyčejně jemné, hluboké tvůrčí sympatie básníka a křesťana, která se napájí ze zdrojů lásky věčné.

„Vyšehrad“ 1946

Cor patriae

Jsme s ní a ona s námi, ale do řeči nám není. Naše láska k ní je málomluvná, slova se nám zdají přepychem takřka vyzývavým.

Podzimní obloha se sklenula nízko a zalehla jí prostor a přístup světla. Leží před námi sama se svou hmotnou tíhou, syrová a temná, tak jako tělo bez duše, tvář bez očí. Cesty leží na jejím povrchu bez pohybu, jako přetáté údy. Dálky padají na jejich konci příkrým srázem do prázdna.

Rozrytá podzimní krajina, rozbahnělá dešti, studená a holá. Kolik v ní utonulo lidských šlépějí, kolik výkřiků se udusilo pod jejím těžkým nebem, kolik hřbitovů v ní přeoral pluh a z kolika vesnic zbyla sotva jména! To všechno zůstalo v ní, tím vším je skrz naskrz prohnětena, z toho vznikly rysy její podoby jako vrásky, kterými se vpisuje zkušenost do lidské tváře.

Leží před námi prostydlá a smytá z barev, její srdce je tak tak slyšet tlouci. Přijala do sebe poslední vrstvu nebožtíků a mezi hrudkami už proráží nová setba, která má být uchována k jaru.

Tato země a my, její děti — ona byla dána nám a my jí. My jsme vyrostli z jejího těla, z její hlíny a mízy, k podobě jejích obzorů, a vtiskli jsme jí naopak tvar svého vnitřního úsilí a své touhy, pečeť svého utrpení a svých bludů, připodobnivše ji k obrazu svého vnitřního osudu. Mluvíme její řečí a ona naší, a odpovídáme před Bohem jeden za druhého. Ona je, pravda, jako naše společná matka, velká genitrix nesčíslných pokolení, ale zároveň i cosi jako naše snoubenka nebo mladší sestra, naše dědictví po předcích, zahrada naší naděje, slib a předobraz dědictví věčného.

Náš vztah k této zemi není náhodný a vnější. Hrozí mu nebezpečí od nás samých, z naší vnitřní anarchie, z naší nevěry a vnitřní malosti. Můžeme na ni přenést nákazu svého vnitřního života, nákazu, která se z duše a mozku odráží na tělo, z rozvratu jednotlivých srdcí se stává pohromou obecnou. —

Právě v podzimní době, kdy před námi leží země v své sirobě a nahotě, odhalujíc své neduživosti jako mrtvé tělo umyvacům, v této chvíli zazděných výšin a zakrytého slunce cítíme palčivěji žeh jiného světla, toho, které hoří uvnitř každého člověka jako znamení jeho vznešeného původu a poslání, jako svědectví jeho nesmrtelnosti. A odraz tohoto neuhasitelného světla padá na naši drahou zemi, mateřskou a mileneckou průvodkyni naší smrtelnosti, na niž je štípena naše naděje nesmrtelná. Kdo ví, jaké místo jí Bůh připravil v stáncích věčných; možná, že teprve tam jí spadne rouška s tváře a my zakvílíme láskou. . .

Zatím nás, sama sirá, něžně podpírá v naší tělesné nedůvěře a ukazujíc nám lůžko odpočinku v svém lůně, lůžko, jehož se dočkáme, byť bylo naše strádání sebe delší a krutější, zelená se osením k příštímu jaru, slibem života obnoveného.

Sborník Umělecké besedy 1939

Četl někdo z vás „historický román“ *Ze zlatých dob Moravy* od jakéhosi Dubského? Nesetkal jsem se s tou knížkou od svých dětských let a nedovedl bych dnes říci, jakou má cenu. Dětské obraznosti však dovedla promluvit pravdu pravdoucí; svět, který jí otevřela, byl zcela skutečný a živý; lidem, o kterých vypravovala — ačkoli byli možná jenom z papíru a z prázdných slov —, bylo takřka slyšet bít srdce: Vratík, Mrakota, Mojmír, Slavomír, Svatopluk, Cyril a Metoděj, Englišalk, Viching... A Velehrad, sídlo královské, oslňující přízrak moci a slávy... Do jakého tajemného šerosvitu to bylo všecko ponořeno, jak hrály soumrakem pablesky zlata a ocele! Proč to nemohlo obstát, proč se to musilo smísit s prachem země?

Není divu, že chlapec, který přišel ponejprv na Slovácko, jsa ještě všecek oslepen touto hrdinskou a tragickou vidinou, byl zklamán. Když se vlekl s otcem pěšky v poledním žáru ze staroměstského nádraží k Velehradu, — bylo to za války v roce 1915 —, marně se ohlížel po stopách velkých dějů, které mu duněly v hlavě jako varhany; hleděl na něho tichý, krotký kraj, aleje švestek mezi plavým obilím, a na polní cestě vysoko hnědožlutého prachu. Na těchto cestách že kdysi zvonily podkovy a proti těmto polím že se vzdouvalo nachové roucho pádícího jezdce? Je snad tamhleten lesík oním posvátným hájem, v kterém přistihli soluňští bratři při svém příchodu pohanského žrece, přinášejícího oběť bohům?

A Velehrad — kde je Velehrad? Ach ano, ty dvě věže v mělkém úvalu a to širošířé prostranství před kostelem — ale potom dědina s chalupami jako u nich doma, pod kůlnou

pluh a brány a na dvoře hnojiště s močůvkou. . . Velehrad chlapcova snu se utrhl od země a vzlétl do oblak. —

Mnoho let uplynulo, než jsem uviděl Slovácko po druhé. Mnoho snů se zatím smísilo s prachem cest; poutník byl líp připraven, aby porozuměl řeči tohoto kraje, do jehož hluboké hlinité půdy se propadla celá jedna historická epocha, celý jeden svět, celá jedna říše; v jehož lidech se smísila krev porobených s krví dobyvatelů, křivda s právem, chropot umírajících a pláč žen s vítězným řevem kořistníků. —

Kolem dokola mírné obzory, rovinatá pole s nepatrnými pokusy o návrší, luka a močály, a mezi tím volný a širý tok řeky, tok dolní Moravy osudotvorné. Dnes, sevřena zděnými břehy, si už nesmí chodit, kudy chce, nesmí svévolně měnit podobu kraje; líná a divá řeka, která pomáhala stavět a potom pohřbívat vodní pevnost Velehrad, caput regni Moraviae. . .

Rysy této krajiny nejsou ze skal a z kamení; její tvář je měkká jako vosková vrstva na tabulce, jejíž písmo bylo stokrát za sebou smazáno; základy jejích měst a silnic musily být opatrně vyztužovány, aby neuhýbaly pod tlakem; půda se tady odedávna posouvala, hýbala, hloubila a zanášela.

A přece to není krajina beztvará. Její podoba proniká na povrch z hlubin, z anonymních vrstev pohřbených pokolení, z propadlých dějů bolesti a slávy; proniká na povrch jako žhoucí výchvěj krve, jako lehounký plamen jejích vinic; je utvořena spíše ze světla a z melodie než z hmoty, neboť podstatnou částí slovácké krajiny je obloha, širošířý prostor světla a modři, bílých vzdušných oblak.

Podoba slovácké krajiny je utvořena z duše jejích obyvatelů, z barev a písní, které se z ní vyřinuly. Její linie je nehmotná linie světelná a melodická, přijímající otisk vnitřního gesta těch, kteří v ní žijí: jejich vášnivého citu, jejich horoucí zbožnosti, jejich živelné bujnosti a baladického hoře.

Slovácká krajina je utvořena i z atmosféry, která se v ní dýše; z atmosféry, v které je rozpuštěno furiantství jejích mužů, půvab a něha jejích žen, čistá melodická inflexe jejich hlasu a řeči.

Je to atmosféra jiskřivá a lehce opojná jako slovácké víno, inspirující ke hře, k družnosti, k písni, k radostnému ocenění darů božích; atmosféra nasycená drahocennými esencemi, zářením zakopaných pokladů, velkých ztrouchnivělých životů a zasutých snů.

Jsme tu na půdě, která je jediným velikým hřbitovem, a přece po ní hraje světlo jako po málokteré jiné. Kéž nikdy nevyhasne jeho podzemní zdroj, kéž vždycky znovu zahřeje křehnoucí údy a stydnoucí srdce; kéž nám navždycky hoří jeho poselství z úsvitu našich dějin, obraz naší naděje nesmrtelné.

1939

Jak jinak mluvit o Praze než vyznáním lásky? Jak zabránit, aby pouhé vyslovení jejího jména neznělo v srdci, jako když zavádí vítr o struny harfy?

Nikde jinde necítíme s takovou silou, jak na nás sahá živá minulost, a že je to minulost naše, že v ní rosteme a trpíme s celou duší i tělem, a že náš vlastní čas a děj je štípen na kmen její, krev z její krve a osud z jejího osudu.

Každé město má své skryté zdroje, z kterých se napájí jeho vnitřní život, z kterých rostou rysy jeho podoby. Přirozená poloha, byť sebe krásnější, stavby sebe vzácnější a nákladnější by samy nestačily na vytvoření jeho citového ovzduší, jeho sugestivního hlasu, jeho nenapodobitelné fysiognomie. Není pochyby, že Praha žije více než kterékoliv jiné město z životů a skutků lidí dávno mrtvých, z myšlenek, citů a odhodlání tak úrodných, že je nedovedly zplanit ani doby zcela beztvaré a bezduché. Do základů tohoto města jsou uložena lidská srdce z látky tak drahocenné, že jejich žár a jejich krev obíhá jeho tělem dodnes.

Cítil to chlapec, když přijel ponejprv na nynější Hybernské nádraží; ohlédl se sice po Prašné bráně a potom dál vlevo do Václavského náměstí, ale táhlo ho to dál, k místům, s kterými obcovala jeho obraznost od svého probuzení. A když se mu potom otevřel od Národního divadla ten drahý známý pohled, ty obrysy věží a zdí proti obloze, s tou řekou vespod, omývající pilíře slavného mostu — ano, to byla teprve Praha, tak ji vždycky vídal na obrázcích a v svých snech; a přece ho to najednou obešlo divnou sladkostí a hrůzou, jako posvátné zjevení.

Otisk tohoto prvního dojmu mu zůstal navždycky, zesilo-

vaný každou další návštěvou a potom skoro nepřetržitým osmnáctiletým pobytem. Z Hlávkových kolejí v Jenštejnské ulici vedla ho cesta skoro vždycky v tuto stranu, někdy přes Karlovo náměstí, Spálenou a Perštýn, ale většinou po ná-
břeží k mostu. Kolikrát pod ním viděl vodu, jak se nervosně třepetá v záblescích luceren, kolikrát poslouchal zvuk svých kroků v šeru třetího nádvoří, a zastaviv se, pozoroval přízračnou síť oblouků katedrály proti nebi!

Hned v prvních týdnech, po prvních svátcích a prázdninách se cítil rozdělen; v městě (z okna koleje bylo vidět jenom kus protější zdi a sotva cíp oblohy s dvěma hvězdami) ho někdy napadala tesknost po širých obzorech rodného venkova, po šumotu obilí vysokého podle orosených cest, po večerním soumraku nasáklém vůní lip, s důvěrným hlasem křepelky nebo chřástala, a doma zase — ve chvílích, kdy se čas zastavoval jako v mrtvé zátocce — se mu zjevovala řeka pod oblouky mostu a zněla hrdinská píseň Hradčan proti večernímu nebi, s věžemi Strahova v pozadí.

Poznáme nejlíp, že jsme někde uvázli srdcem, hrozí-li nám rozloučení. Bývalý venkovan se vracel po občasných přestávkách po každé s větší horoucností. Byly chvíle, že šlapaje pražský chodník v kteréši postranní ulici, když proskočila do soumraku první světla, najednou ucítil: Jak jsem tady rád, jak je tady krásně! Přijímal do sebe město čím dál tím hlouběji, seznamoval se s jeho podobou se všech stran, pod různými úhly. Učil se hledět na řeku k Vyšehradu z okna vily na Malvazinkách, a cestou na Malou stranu, vlevo od mostu Legií, si zamiloval onen malý park za Sovovými mlýny, na jehož zeď naráží s pleskotem voda vysoké hladiny, skoro v jedné rovině s okem. Měl rád Kampu a onu dřevěnou lávku se zábradlím přes Čertovku, po které se vejde na Velkopřevorské náměstí a odtamtud na Maltézské a k Panně Marii

pod řetězem. A dál na Malé straně, dole pod Jánským vrškem, zejména ono nenadálé jižní zákoutí se Šporkovou uličkou . . .

Několik let si zvykl přicházet do města od jihu, autobusem z předměstí-vesnice, a potom podle bílých skal branických tramvají, která se za tu dobu několikrát po etapách prodloužila. Cesta vedla s kratšími odskoky skoro ustavičně podél řeky, rozlévající se do šíře před Vyšehradem. V podolském ohbí bylo lze zahlédnout kostelík se hřbitovem, zbytek někdejšího autonomního osazení, a pod kamennou hrází před sanatoriem se houpávaly jakési obytné domečky na pramicích, z jejichž okýnek padalo večer světlo do třaslavých stínů na vodě. Za smíchovským viaduktem už začínala doopravdy Praha s Trojickým kostelem, s Emausy a s Karlovým náměstím, poplatným zčásti sv. Ignáci a zčásti Emausům. Vybíhaly odtamtud živé paprsky do ulice Kateřinské, Apolinářské a dál až na Karlov, a na druhou stranu Jungmannovou ulicí k Panně Marii Sněžné.

Vysoké a hluboké studnice svěžesti a ticha, věčné prameny znějící hudbou a světlem! Dlaždice pod klenbou i kameny kolem těchto zdí byly zbarveny krví zvláště drahocennou, krví oněch čtrnácti, kteří přišedše většinou z daleka, zasnoubili se navždycky s touto zemí aktem lásky mučednické.

Pár kroků ulicí Perlovou, a poutník se octl v srdci Starého města, v Michalské a Kozí uličce a na onom tragickém náměstí, kde na sebe hledí gotická okna Radnice a drahá dvojice věží týnských, krvavý přízrak jistého lešení a zneuctěný stín bolestné a extatické hlavy Panny Neposkvrněné, Pomocnice křesťanů, Potěšení zarmoucených . . .

Odtud se obracely kroky hlouběji do klikatých ulic podle řeky, přes Ungelt s domem Budovcovým, do Jakubské a na František bl. Anežky, a odtamtud zpět proti vodě k Mánesovu

mostu; anebo přes Malé náměstí Karlovou ulicí k Mostecké věži s oněmi líbeznými gotickými skulpturami a se stínem vzpomínek krvavých i slavných. Ale ať tak nebo tak, vždycky se na konci vztyčily zdi, vyrostlé z modliteb a z kostí jinocha, na jehož skráních spočívala koruna, znak vladařské moci nad touto zemí, a jehož ruka svírala meč, napřažený na její ochranu.

Ještě s jedné strany se zjevil poutníkovi tento pohled: se strany severní, z kteréśi polní cesty za Šárkou, mezi obilím; kraj prastarý a plochý, bez obzorů, bez jakékoliv předtuchy oné hluboké přervy u nohou — a najednou, mezi dvojí stěnou vysokého žita ten kamenný výkřik, to slavné, vznešené a tiché zajásání... Nevím, jakou podivnou hrou perspektivy zmizelo všecko ostatní, a jenom tento vtělený symbol české touhy utkvěl promítnut na pozadí dále, mezi nebem a zemí, vyrůstaje z hladiny klasů...

Přiblížila se poslední etapa, kdy bylo východisko poutníkových kroků ještě jednou na krátkou dobu přeloženo; přiblížila se ona neskutečně krásná, úzkostná a srdcervoucí zářijová jitra, kdy se rozvíral na konci jednostranné ulice, za borovým lesíkem někdejšího dvorce Kodymova, z prostředka vonného pole jetelového, pohled na Prahu v tetelivé síti modravých par a přejemného světla. Rozkládala se takřka do nedozírna na všechny strany, přelévajíc se přes řeku a přes pahorky, širé mraveniště pulsující temnou a vzrušenou krví, se svým jádrem starého města stověžatého; a nad ní, svěšený od samého zenitu, zlověstný stín, svírající srdce, lůno neznámé budoucnosti.

Z nového náměstí, po kterém se procházela tramvaj v tak vrtošivých zákrutech, se musilo trochu stoupat do Prašného mostu, ale příchod k Jelenímu příkopu se už volně svažoval po širokém chodníku pod větvemi stromů k starým vratům do druhého nádvoří.

Dům Boží, schránka vtělené přítomnosti Nejsvětějšího, zduchovnělá tíha české země, její zhmotnělý sen . . . Svaté kamení, nasycené slzami a krví, svatyně tolikrát znesvěcená a zpustošená, úzký plamen víry neumírající! Bijeme čely před tvým svatostánkem, vytlačujeme důlky do tvého dláždění, plazíce se po kolenou kolem tvých svatých hrobů, kolem zetlelých těl svých krajanů a pokrevních bratří, důvěrných přátel Božích Václava, Vojtěcha a Jana . . . Jdeme procesím do sousedních kostelů, kde odpočívají Ludmila a Mlada, a statečný oráč Kristův, Prokop ze Sázavy. Líbáme v duchu skrytý hrob slavné dcery sv. Františka a sv. Kláry, bl. Anežky České. Kéž se rozmnoží procesí poutníků, kéž s námi poklekne všechen lid; kéž volá celá česká země ústy hmotnými i nehmotnými, z hloubi své víry, ze srdce omládlého láskou: *Všichni svatí patronové vlasti naší, orodujte za nás!* —

Svatovítská věž zapadla zase za obzor tělesným očím; poutník bloudí opět v samotách, brodí se prachem cest, poslouchá šumění větru a deště. Ale obraz onoho města po obou březích řeky, s tou vznešenou siluetou proti nebi a s pilíři mostu překračujícího s břehu na břeh pohybem pevným a spanilým, prorostl tkání jeho srdce.

Venkovan — měšťák, jak pozbyla smyslu tato dvě slova! Zdá se nám, že cítíme víc než kdy jindy vůni dřeva a vápenný pach oněch lomů a dílen, v kterých přitesávali dávní tesaři a zedníci trámy a kvádry na první české kostelíky, věnované Nejsvětější Panně, svatému Klimentovi, svatému Jiří, sv. Kosmovi a Damiánovi. Naše srdce procházejí znova lisem časů osudotvorných. Kéž z něho vyjdou skrz naskrz proniknutá velikou horoucností oněch prvních stavitelů, jejich čistým, naivním a silným plamenem!

Napůl úst

Bylinám a stromům bývá někdy údělem krutý čas k růstu a květu: vzklíčí a musí odkvést ještě takřka za mrazu, v blátě, někde ve stínu u zdi, mezi kamením, aniž takřka zahlédnou slunce. Kvetou jednou za rok — anebo možná jednou za život —, a jejich mladá panenská sláva je zkažena dřív, než mohla vydechnout do světa svou vůni a zazářit v světle.

Lidskému mládí se někdy daří podobně: je mu souzeno pučet a kvést v nevlídném vzduchu, pod nebem podmračeným, na místech tvrdých a zprahlých. Je tu nasnadě posunek vzdoru a výčitky: Proč právě my? Jak k tomu přijdeme? Proč ne raději dřív nebo později?

Avšak člověk není strom ani bylina; má proti nim něco navíc: ducha, rozum a vůli, podobnost Boží a své nesmrtelné poslání. Jeho úděl nemůže být uvězněn ani do kusu země, ani do zlomku času, kterými je zarámováno jeho tělesné bytí. Drahocenné símě, které je vloženo do duše každého člověka, vyklíčí všude, kam je zanesl tajemný van Božích úmyslů. Žádná půda mu není dost tvrdá, aby ji nerozmělnily kořínky lidského srdce a nenassály z ní živin k svému růstu; žádný vzduch mu není dost mrazivý a žádný kus oblohy dost temný, aby se do nich nerozlilo světlo, jehož zdroj vložil do lidské duše Bůh.

Svým tělesným údělem jsme připoutáni k jistému úseku země a k jistému zlomku času, kterých jsme si nezvolili; ale není na zemi místa ani času, z kterých by netryskal světlý paprsek do středu bytí, které by nebyly průhledem do věčnosti.

Kéž v sobě nenecháme umřít posvátný kel života, zasety křtem, kéž v sobě neudusíme pramen Boží přítomnosti. Kéž pronikneme svým vnitřním světlem skrze neprůhledný čas, který je naším vezdejší vězením. Kéž se vypneme k věčnosti růstem statečným a přímým.

Kalendář katol. studentstva 1939

když jsem dostal vaše pozvání sem do Jaroměřic, bylo moje první hnutí — odmítnout. Ne z lenosti nebo z únavy, ani ne především z opatrnosti, nýbrž hlavně z nechuti mluvit. Co mluvit? K čemu mluvit? Mluvit o literatuře, o své práci, o svých plánech?

Zdalo se mi, že všechno má svůj čas; že je čas mluvení a čas mlčení. Mohou k tomu být důvody zcela osobní, a přece zákonité a podstatné. Mohou být důvody obecnější, každému srozumitelné, tkvící v samé povaze doby.

Říkali jsme si už kolikrát, že úloha umění a literatury je omezená. Umění a literatura nemohou dát to, co je vyhrazeno náboženství. Neprospělo by se ani umění ani náboženství, kdyby se jejich oblasti mísily. Umění tkví zcela v světě přirozeném, byť ovšem u umělce-křesťana v světě pokřtěném, a nemůže zaujmout místo náboženství ani v tak vzácném a výjimečném případě, že by se v osobě umělcově zasnoubil s umělcem světec.

Umění je květem a vůní života; vyzařuje jako jemný plamen z vnitřku věcí a událostí a hraje lehce po jejich povrchu. Je ovšem nejvěrnějším svědectvím lidského osudu na zemi, nejnaléhavějším hlasem lidské touhy po věcech věčných. Odráží věrně tragiku lidského osudu po Pádu, roztrženou vůli lidské přirozenosti, zjízvený bok lidské krásy. Je stálým průvodcem lidských dějů ve všech situacích a vyráží jako přirozená vegetace i z rozvalin a krvavých ran. Zmlkne docela, teprve až oznámí anděl z Apokalypsy, že *čas už není*; že místo obrazu a podobenství nastalo patření tváří v tvář.

Přes to však mohou i v trvání času přijít chvíle, kdy je hlas umění zaškrcen a fantasie ochromena. Člověk-křesťan na smrtelné posteli si sotva dá přehrávat Bacha nebo předčítat

Dickensův román. Tím není řečeno nic opovržlivého o přirozené hodnotě těchto věcí; je tím jenom naznačeno, že jejich přirozená malomocnost je v jistých chvílích až příliš zjevná. Jedinou útěchu může v takových chvílích poskytnout kněz, kněz rozhřešující a rozdávající Slovo učiněné Tělem.

Umění slovesné (a umění vůbec) je osudně vázáno na jisté křehké a pomíjející věci této země: na jazyk, na duševní a tělesné zdraví svých původců, na možnost svobodného projevu. Je tolik způsobů, jak tyto tvůrčí a výrazové možnosti ohrozit. Je tolik hlasů, které mohou přehlušit jeho křehký hlas, triumfovat nad jeho fysickou slabostí a neužitečností.

Umění se daří — aspoň v některých jeho formách — mnohem lépe v dobách poměrného klidu, duchovní a sociální rovnováhy. Je mu třeba — aspoň pro některé formy výrazu — vědomí aspoň relativní stálosti a bezpečí. Je myslím těžko nebo vůbec nemožno psát na př. román v situacích, kdy lze ještě napsat na př. lyrickou báseň nebo modlitbu. Jinak by bylo třeba žádat na umělci ctnosti takřka nadlidské. Je ovšem možné, že co nedovede jeden, dovede ještě druhý. Umělci jako ostatní lidé jsou utvořeni z látky nestejně a nelze měřit jednoho druhým.

To všechno ovšem víte sami; a já také vím, že tyto duchovní dni jsou pro vás především příležitostí, abyste načerpali posilu z osvědčených zdrojů křesťanské nauky a praxe. Jsem si také vědom, jak drahocenné a plodné jsou pro vás tyto chvíle křesťanského obcování i družnosti čistě lidské. Beru v ní sám podíl s upřímným potěšením. Jsou však různé způsoby, jak žít a těžit z tohoto duchovního společenství, které nás teď spíná těsněji než kdy jindy. O některých věcech čistě literárních by se mi mluvilo špatně. Uhýbáme také takřka idiosynkraticky před řečí příliš vznešenou, před slovy, která se příliš stavějí na odiv.

Nač si lámat hlavu theoretickými otázkami o umění, o jeho podstatě a budoucím vývoji! Život umění je štěpován na život lidí a věcí, věcí nejtišších a nejprostších; těch, které nás provázejí ve všech okamžicích našeho vezdejšího jsoucná, zůstávajíce nám věrny, když nás leckterá proslulá velikost nechává na holičkách. Děje se samo sebou, že věci všedního, důvěrného života nabývají v jisté fyzické a duchovní atmosféře zvláštního přízvuku, reliefu a osvětlení. Zjevují se nám v tragické obnaženosti, bezmoci a odevzdanosti, vyzařující ze sebe znenadání tragickou krásu, kterou je tajemně poznamenáno všecko stvoření. Skrytá podoba života raněného a poníženého vystoupí na povrch jako rysy nejsvětější tváře, vtištěné do roucha Veroničina.

Možná, že aspoň někteří z vás už udělali jistou zkušenost: že nesnášejí jistou literaturu, kterou mohli číst, a třeba se zalíbením, za jiné konstelace. Kolik věcí vám z ní vybledlo, kolik věcí vám zní falešně! Lze z toho vyvozovat něco pro budoucí podobu umění? Jsme už snad svědky něčeho, co by se dalo pokládat za první náběh k němu? Kdo by se pokoušel odpovídat na tyto otázky více méně řečnické! Cítíme jednak, že vstupujeme do světa, jehož podobu nemůžeme ani zdaleka odhadnout. Na druhé straně nás učí zkušenost, že žádná průrva v životě a v umění civilisovaných a pokřtěných národů nebývá dost hluboká, aby v ní staré formy a tradice zemřely úplně. Nelze také říci, že by události přicházely zcela neočekávaně a bez výstrahy, zcela nelogicky a bez předchozích znamení.

V umění vždycky probíhá vedle sebe několik ideově-formálních tendencí, které bývají často posuzovány špatně od krátkozrakých theoretiků soudobých. Může se stát, že znenadání nabude aktuálnosti ta, která se pokládala za přestárlou, ne-li

vyžilou, kdežto zpěv posledních oblíbenců módy zazní falešně, až bolí uši i srdce.

Umění, i umění slovesné, je ovšem v jistém smyslu hra: *delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore*; tak jako stvoření světa bylo v jistém smyslu hra, tak jako si hraje vítr s oblaky a se stébly trav a čas s osudy lidí; ale je to hra zavázaná hlubokou zákonitostí, vědomím lidské důstojnosti v synovství božím. Nevyčerpatelné tajemství jsoucna a jeho zjevné i skryté bohatství budou vždycky podněcovat umělce, aby vynalézali nová a nová podobenství k jeho obrazu, aby se pokoušeli vyluzovat složité akordy mezi viditelnými tvary věcí stvořených a neviditelnými sny lidského srdce, mezi duší a hmotou, časem a věčností.

Tato hra se vždycky bude zdát mnoha lidem počínáním neužitečným, ba směšným, ne-li škodlivým. Svede snad mnohé k opovázlivosti, bude se jí všelijak zneužívat. Bude jednou ověšena cetkami, jindy zbarvena krví. Mnoho lidí se k ní obrátí zády. Jedni budou pohoršeni její nehmotnou svrchaností, jiní její smyslnou přitažlivostí a její marností. Nikdy nebude dost jasno o jejím smyslu. Ale budou ji vždycky milovat ti, kdož milují nezištně lidi a věci, stvořený boží svět s jeho žhoucím jádrem tajemství nepoznaného, s odleskem světla nehasnouceho; budou ji milovat jako slib poznání nekončícího a sladké krásy nestárnoucí.

„Duchovní dni mladých“ v Jaroměřicích na Moravě 1942

drtí nás veliké utrpení světa; i když víme jako křesťané, co je to lidský úděl, i když jsme si vědomi často vzdálených a složitých souvislostí viny a trestu, tajemné ekonomie Boží prozřetelnosti a lásky, i když se nezpronevřujeme příkazu křesťanské naděje, máme co dělat, abychom nepadli pod břemenem a nepozastavovali se malověrně nad nesrozumitelnými cestami Boží spravedlnosti.

Jsme v této situaci všichni stejně, staří i mladí, a nezbývá nám, než vzít na sebe to, co je nám uloženo. Jakékoliv gesto vzpoury proti Bohu by nás oddálilo od pravdy, která je ve středu tajemství.

Řekl jsem vám už loni, že těmto chvílím sluší spíše mlčení než výmluvnost; spíše soustředění v pokorné a úpěnlivé modlitbě než rozptylování v rozbězích naslepo.

Ze všeho nejméně by nám prospěly spory o to, kdo je na tom hůř, zdali vy, kterým je osmnáct a dvacet, nebo my, kterým je čtyřicet nebo padesát. Situace mládeže těchto časů je ovšem tragická, subjektivně i objektivně. Obávám se, že vlastní její tragika záleží v tom, že si ji sama — přece všecek svůj osobní pocit křivdy — uvědomuje špatně.

Nelze říci, že byste byli vstoupili do těchto apokalyptických časů zrovna dobře připraveni (připraveni jsme byli ovšem všichni více méně špatně). Nenapadá mě ani, abych vám to osobně vyčítal a činil vás za to osobně odpovědnými. Přesto se přiznám, že způsob, jak někteří z vás reagují na svůj osud, mne zaráží a zarmucuje.

Je přirozené, že mladí lidé bývají zajati v citovém subjektivismu, který není prost nevědomého sobectví. Přes to však, že jim jejich zranění já zakrývá výhled na svět, nebývá toto já ničím zrovna určitým a pevným. Jeho vztahy k objektiv-

ním skutečností nebývají jasné. Jeho poloha je často velmi labilní, jeho podoba velmi rozplývavá.

Situace naší mládeže je tím povážlivější, že většina neměla příležitosti, aby do sebe přijala dost silné duchovní potraviny; že nemá dost vnitřního fondu, který zakládá duchovní osobnost. Už v dobách, když ještě mohla získávat hojně poznatků a vědomostí, už tenkrát churavěla nedostatkem opravdové duchovní výchovy, výchovy charakteru k moudrosti, k vnitřním jistotám; nedostávalo se jí onoho vnitřního jádra, na které se teprve roubuje všechno ostatní. A rozptýlené vnější vědomosti jsou bez něho jako chmýří ve větru; nikterak nesrůstají s vlastním člověkem a v rozhodujících chvílích odprýskávají s jeho povrchu s lehkostí neuvěřitelnou.

Nechci nespravedlivě paušalisovat; opakuji, že jsem si vědom, že sotva kdy se na ramena nějaké mládeže svalilo břímě tak neúměrně těžké. Přece však mě zaráží, jak si naši mladí lidé málo a špatně uvědomují dosah a smysl událostí, kterými trpí, nebo jak si je uvědomují jenom se svého subjektivního hlediska, vzhledem k tomu, že jsou zkracováni v svých blízkých a nevysokých radostech. Zdá se mi, že jsou schopni pojímat naději jenom na krátkou vzdálenost. Mate mě směs jejich pesimismu, který se takřka dotýká vnitřní kapitulace, s ochotou sahat po požitech, které mají na dosah ruky. Člověk cítí takřka na omak, jak málo vnitřně odolávají, jak jsou snadno drceni hmotnými fakty. Nemají v sobě, oč by se mohli opřít, k čemu by se mohli uchýlit. Nemají takřka duchovní identity, nejsou prostě sami sebou a snadno se vzdávají toho, čeho se vlastnický nechopili, nebo co mají nevědouce.

Mám v rukou několik dopisů, které napsali studenti a studentky, deportovaní na nucené práce, a můj dojem z nich je skličující. Jsem schopen uvést si šestatřicet omluv pro jejich trapnou prostřednost; ale ať dělám co dělám, nemohu se smí-

řit s tím, že z nich ani jediným slůvkem, ani jediným trhnutím svalů neproniklo něco, co by naznačovalo, že vědí o svém stavu a o tragické vážnosti věcí, co by prozrazovalo, čím trpí a več doufají. Tato tragika vyplývá teprve pro diváka nebo pro čtenáře kontrastem tohoto skličujícího nevědomí s okolní situací.

Jak snadno a rychle byly smyty s těch mladých lidí školní vědomosti ledabyle nabyté! Kde je jejich já, jejich vnitřní totožnost? Byla rozdrčena, rozplynula se. Jsou, jako by nebyli.

Vytýkám těmto mladým lidem vnímání života na vzdálenost příliš krátkou, bez jakékoliv duchovní hloubky. Zdá se mi, že zavírají oči před čímsi, čím nutno stůj co stůj projít; že se vzdávají něčeho, co nutno stůj co stůj držet; jsou to bytosti jaksi příliš lehké, beztvaré, smiřující se s perspektivou života jepičího.

Uvědomuji si s jistým úžasem, že negramotnost, o jaké svědčí hořejší dopisy, má zvláštní protějšek: snad nikdy nebylo tolik studentů básníků, nebo aspoň své básně tisknoucích. Je to zjev opravdu pozoruhodný. Básně těchto sextánů, septimánů a oktavánů bývají často psány s překvapující technickou obratností, s pathetickou vážností, s neobyčejnou pohotovostí metafor y rýmu. Nemíním nikterak podceňovat tuto mladistvou tvorbu, která je v mnoha případech svědectvím nesporného talentu. Přesto si však dovolím adresovat mladým autorům několik výstrah a námětů k úvaze.

Český básnický jazyk byl přiveden básnickými generacemi, které vás předcházely, k takové dokonalosti, k takové vytříbenosti, že básní takřka sám od sebe, t. j. že je v něm čím dál tím těžší napsat báseň víc než průměrnou. Je čím dál tím nesnadnější psát báseň a nedat se ani nevědomky unést mechanismem literární paměti, dodatečnou sugescí slov a obrazů, kterých máme už tolik po ruce a které se zažehují takřka

jeden od druhého. Je opravdu čím dál tím nesnadnější říci novou nebo starou věc novým způsobem, nezapomenutelně, naléhavě a pravdivě tak, aby se to podobalo rozpuknutí pupenu, uštknutí lásky, trysknutí pramene nebo slunečního paprsku; aby se tím pro nás něco náhle obnažilo a rozsvítilo. Stav našeho básnického jazyka s sebou nese to nebezpečí, že se jím píše básně velmi často dobré úrovně, ale s pečetí jaksi snadné výmluvnosti, nezcela autentické. Takové básně mívají ten osud, že se zběžně přečtou a rychle zapomenou. Nevztýkají se do paměti, poněvadž nemají dost vlastního charakteru a přízvuku nutnosti.

A ještě jeden zajímavý rys mívá tato mladistvá tvorba: bývá rázu velmi subjektivního a jako by byla psána v jakémsi bezčasu; jako by nebyla prošla tlakem přítomné chvíle. Nevymáhám tím nějakou vnější časovost s aktuálními nárazkami; ale ať píše báseň o dvou koťatech, které si hrají na podlaze s klubkem, nebo o mráčku, který cestuje po obloze, nebo o zlatých vlasech své milé, vždycky musí být něčím znát, že je to báseň z roku 1940 a několik; atmosféra naší doby musí být sražena na každém námětu jako krvavá rosa; jenom skrze tuto časnost se vstupuje do věčnosti.

Chtěl bych varovat mladistvé autory, aby se nedávali strhávat přílišnou netrpělivostí, ale hlavně aby stůj co stůj a pro spásu své básnické budoucnosti nepovolovali ješitnosti, která se zrádně vkrádá za každou novou pochvalou, za každým novým zhlédnutím svého vytištěného jména. Je dobré psát básně, sládnou-li nám slova na jazyku; ale je líp psát je pod tlakem vnitřního napětí, z nahromaděné zkušenosti, z tísně srdce, z osvícení ducha. Je dobré psát básně — ale nemusí být každá báseň hned otištěna. Literární talent nezbavuje závazku studovat, a studovat dvojnásob. V dnešním stavu kultury se sotva vyskytují talenty zcela „přirozené“ a naivní, jak se ří-

kávalo v dobách romantismu. Dnešní literát se neobejde bez dobré znalosti literatury vlastní i literatur cizích, ani bez solidního vzdělání obecného; a právě po této stránce mám o dnešních básnících studentech jakési pochybnosti: zdá se mi, že nejsou zrovna znalostmi překrveni, a uznávám-li technické potíže, které se stavějí do cesty jejich poznávací dychtivosti, musím je varovat, aby si na těchto svých mezerách nezakládali.

Nepoddávejte se pokušení pýchy a povýšenosti nad druhými. Znam poněkud z vlastní zkušenosti onen zvláštní duševní stav, blízký opojení, který se zmocňuje básníka z vědomí, že byl připuštěn dále a hlouběji do intimity věcí než ostatní; že vidí a cítí, co je ostatním uzavřeno; onen pocit nehmotného vladařství nad věcmi, které odškodňuje za tolik všeliké bídy a všelikých trampot. Bylo by však zhoubné pro básníka i pro jeho poesii, kdyby si z tohoto nezaslouženého a nevyrovnatelného daru udělal marnivou ozdůbku pro svou vlastní osobu. Básník se stane hodným svého údělu a poroste k žádoucím výším jenom tehdy, procítí-li co nejhluběji společenství se svými poloslepými a nahluchlými bratry, pokusí-li se nazvednout břímě jejich duchovní bídy a vrhnout na ni předtuchu slávy budoucí jako zkrvavený paprsek světla. Ale jenom takto, dovede-li být, jako by nic neměl a vším vládl, lze o něm říci, že zvolil lepší stránku, která nebude odňata od něho.

Uvědomte si, že váš úděl i úděl vaší poesie je spjat s budoucností země, kterou jste dostali od Boha. Měl jsem příležitost pozastavit se častokrát nad nesouladem mezi tím, jakou péči vyvíjejí někteří mladí poetové o blízký osud svých básní, o jejich otištění a uznání, a mezi indiferencí nebo skepsí, s jakou se stavějí k věcem obecným. Nutno jim připomenout, že život jejich básní je vázán na život jejich země, a že se nelze vzdát jednoho a podržet druhé.

Neklouzejte po povrchu věcí. Básnické poznání je ovšem autonomní, má své zvláštní zdroje a výrazové orgány; ale v době, kdy je celá bytost mladého člověka v růstu, kdy se teprve tvoří a organisuje, je nebezpečné zařizovat se v této oblasti jaksi samoučelně. Opakuji znovu, do omrzení: pracujte usilovně, studujte přese všechny překážky, odolávejte ze všech sil vnějšímu rozptylování. Snažte se opravdově proniknout k jádru věcí, k skutečné podobě duchovního světa. Vaše náboženství vás vede cestou pravdy a života. Snažte se v něm co nejvíce zakořenit, poznat je skrze skutek a zkušenost, neboť křesťanství se nestuduje jako jiné „světové názory“; křesťanství se poznává, jestliže se zároveň žije.

Jste postiženi víc než kterákoliv generace před vámi. Srdce se dusí v krutém chaosu tohoto světa a všechny naděje jenom lidské časem umdlévají. Nevím, kolik je dnes mladých básníků; snad desítky, snad stovky. Za deset, za dvacet let z vás zbudou čtyři nebo pět. Ti budou mluvit za ostatní, vyjadřovat bolesti a naděje ostatních, němých nebo oněmělých. Dospěje a uzraje jenom ten, kdo nebude uhýbat směrem větší snadnosti, nýbrž kdo namíří své úsilí do samého středu věcí, k jejich největší tvrdosti a neprůhlednosti.

Člověk není mírou sebe samého, nestojí sám na sobě. Jenom v poměru k Bohu poznáváme sami sebe a velikost a smysl všech věcí. „Bůh dej vám“ — abych užil slov sv. Pavla z listu k Efeským — „skrze Ducha sv. v síle zmohutněti pro vnitřního člověka, aby Kristus přebýval skrze víru v srdcích vašich, abyste, zakořenění a založeni v lásce, mohli pochopiti se všemi věřícími, *quae sit latitudo et longitudo et sublimitas et profundum.*“

„Duchovní dny“ v Kokorách na Moravě 1943

každý věk hodnotí poněkud jinak věci života; dnešek něco hýčká, zítřek se k tomu obrací zády. Tyto výkyvy jsou v povaze lidského poznání, v kterém je obyčejně smíšená pravda s omylem. Je však nebezpečí, že budou-li tyto výkyvy příliš radikální, budeme-li hodnotit věci příliš podle jejich pomíjivé jednodenní tváře, je nebezpečí, že zpřetrháme onu živou souvislost, kterou je srostlý dnešek s včerejškem, a že si nadobro zatarasíme přístup k pravdě života.

Abych mluvil konkrétněji: naše vzdělávání tíhlo dvojím směrem; jednak k t. zv. naukám humanistickým, duchovědným (klasické jazyky a literatura, jazyky a literatury moderní, dějepis, filosofie, náboženství), jednak k t. zv. naukám reálným, praktickým. V některých zemích — i u nás — byly podle toho různé typy škol.

Snad se mýlím, ale zdá se mi, že se čím dál tím víc přichylujeme k tendenci druhé, t. zv. praktické, s nebezpečnou jednostranností. A nemám nikterak na mysli jenom školy, jejichž ducha a osnovy mi nepřísluší kritisovat. Chci jenom říci, že se mi zdá, že to, čemu se říká v obecné řeči technika, nabývá až příliš neúměrného místa v myslích a srdcích mladých lidí. Nenapadá mne ani, abych pomlouval techniku: vždyť i ona je především plodem lidského ducha, a jako každá věc přirozeně dobrá má obohacovat náš život, rozmnožovat naše vnímání pravdy a krásy. Jenže aby mohla tento úkol plnit, musí vyrůstat ze zdravého života a poznání duchovního. Je v její povaze, že má sloužit, pomáhat člověku. Ale musí tu být nejprve něco, jakési hlubší a vyšší poznání věcí lidských i božských, jakési vyvážené ponětí o smyslu a cíli lidského života na zemi, aby s ní mohlo spolupůsobit a řídit ji; nedovolit jí, aby se stala sama sobě účelem, aby se ze

sluhy, ze znamenitého a neocenitelného nástroje změnila v tyranu, který nakonec ohrožuje duchovní svobodu člověka a samy kořeny života.

Nepotřebuji vyjmenovávat, kolik krásných moderních vy-možností, které měly zkracovat hmotné i duchovní vzdálenosti mezi lidmi, vytvářet těsnější spolupráci, radostnější spole-čenství duchů i těl, se obrátilo jakousi kletbou v pravý opak.

Nad tímto zdrcujícím faktem se nemůžeme dost vážně po-zastavit. Vidíme stroje a stroje, a co se uprostřed nich stalo s člověkem? S člověkem, jehož podstata a určení, jehož dě-jiny a myšlení nás jaksi přestaly zajímat. Zvykli jsme si hle-dět na život příliš rozdrobeně, atomisticky. Jako bychom se byli narodili teprve dnes, jako by celé dějiny lidstva před námi nebyly zároveň našimi vlastními dějinami, jako by ty tisíce a miliony nebožtíků, známých i bezejmenných, nebyly sbratřeny s naším vlastním osudem, jako by oni nebyli trpěli a radovali se stejnými věcmi jako my, toužili po stejných věcech jako my. Proč bychom se chtěli mermomocí vymknout ze společenství, které nás s nimi váže? Proč bychom se zbůh-darma a svévolně, ba sebevražedně odříkali dědictví jejich bolesti, myšlení a práce? Vždyť jenom povrchní a nezkušený divák by mohl mít zato, že s nimi nemáme nic společného; že co oni mysleli a věc věřili, bylo špatné jenom proto, že nás od nich dělí nějaké to století. Je pravda, že duchovní i hmotné cesty lidstva na zemi se nám někdy jeví jako bludiště ne-smyslných zátočin a zacházek, ke kterému nám může dát klíč jenom hlubší poznání filosofické a náboženské. O toto po-znání se nutno snažit zároveň a především. Ale i kdybychom nějaký čas — a třeba do smrti — tápali v nejistotě o věcech základních, v otázkách o původu člověka, o jeho poslání a cíli — mám zato, že odpověď na tyto otázky nám může dát jenom náboženství —, přece nevyjdeme ze studia lidských

dějin a lidského myšlení s prázdnou. Dotkne se nás úrodně tajemství lidského osudu na zemi v svém tragickém protikladu velikosti a bídy, časné pomíjivosti a žízně po bytí na prostém a věčném, nad kterým žasl Blaise Pascal. Odnese si z takového studia hlubší moudrost, lepší poznání člověka a sebe samých, které je začátkem vši moudrosti. Budeme méně zbrklí v úsudcích, méně domýšliví; budeme mít více pokory a lásky, víc úcty k tajemství života. Budeme vidět v správnější perspektivě události tohoto krátkého dne. Nebudeme přeceňovat ani podceňovat lidský rozum. Budeme si víc vážit své duchovní svobody, která obstojí jenom, je-li správně zřízena vzhledem k Bohu.

Jsem si ovšem vědom, mladí přátelé, že nelze po vás chtít *hic et nunc* nějaké pronikavé studium historické, filosofické nebo náboženské. Je tolik cest, na kterých možno zabloudit, než se vyzkouší spolehlivost pramenů a autorit. A jsou tu zejména jisté hmotné překážky nynějšího času, nad kterými nemá moci naše vůle. Jde však zatím aspoň o základní postoje k věcem; o rozeznávání, na čem záleží víc a na čem méně; o to, nebrat zavděk tím, co je snadnější, co se víc vnucuje; nedat se strhnout vírem věcí vnějších; hledět si uchovat stůj co stůj, v katastrofách osobních i obecných, jakési tiché kontemplativní zákoutí, z kterého se jeví pravdivěji překotný shon věcí pomíjejících nebo zdánlivých; nevzdávat se stůj co stůj své duchovní totožnosti, abych tak řekl; mít pod nohama kus pevného poznání a nad hlavou útržek oblohy, byť jenom prokmitávající.

Mnozí z vás se už jistě zamyslili nad bolestí světa, nad podílem zla v lidských srdcích a činech. „Všecko stvoření sténá a trpí až dosavad,“ stojí u sv. Pavla. Jaký je původ a smysl tohoto obecného lidského údělu? Lidem se nepřestává vznášet před očima sen o jakémsi věčném štěstí, o ráji na této

zemi. Pokoušeli se jej uskutečnit všelijakým způsobem. Ale myslím, že už je dost jasno, že na to nestačí starost o rozumné a spravedlivé uspořádání věcí hmotných — byť je to ovšem starost oprávněná, nutná a naléhavá a byť si někdy vymáhá místo první. Nepřiznaný kořen věci leží kdesi hloub. Člověk je bytost zároveň tělesná i duchovní, a není snadné zaříditi věci světa takovým způsobem, aby se v nich tak nebo onak necítil vězněm. Nelze vyloučit z jeho života tajemství, metafysický paradox. Je v lidském životě oblast iracionálnosti, kterou z něho nevyoperujeme, budeme-li se tvářit, že o ní nevíme nebo že není. Věděli o ní staří filosofové, věděla o ní náboženství všech věků. Lidská přirozenost má dva póly. Člověk není schopen života, utneme-li jeden z nich.

Člověk je tělo a duše, a oba tyto světy chtějí být v rovnováze, oba chtějí být činné, a to nikoli jeden bez zřetele na druhý nebo jeden proti druhému, nýbrž v spolupráci a v harmonii, v jednotě a lásce. Není zdravé, jsou-li obě činnosti příliš výlučné nebo stavějí-li se dokonce nepřátelsky proti sobě. U některých starých filosofů postřehujeme tuto výlučnost, prýstíci z vědomí, že čistá činnost poznávací a kontemplativní je cosi neskonale vyššího než otroctví pouhé práce tělesné. Toto vědomí je někdy vede k duchovní pýše, k opovrhování věcmi hmotnými a činností těla.

Není pochyby, že v činnosti ducha a těla — pokud se ovšem vůbec vyskytují jaksi v „čistém tvaru“ — je jistá hierarchie, jisté odstupňování co do hodnoty. Čisté poznávání a rozjímání bytí v jeho absolutnu je opravdu nejvyšší činností lidského ducha, nejsvrchovanější a nejsvobodnější činností vůbec. I věčná blaženost záleží podle křesťanského učení v ustavičně se obnovujícím a prohlubujícím poznávání Boha jako bytí naprostého a čistého. (Sama činnost Boží záleží v poznávání samého sebe, kde ovšem je každý úkon poznání úkonem vůle

a tedy činem.) Na tomto stupni je však poznávání zároveň láskou. Není činností osamocujících nebo rozdělujících, nýbrž sjednocujících. A takové je každé pravé poznání: neodděluje nás od lidí a věcí, nedává nám vědomí neplodné povýšenosti, nýbrž otvírá nám přímo srdce všeho stvoření. Je proto takové poznávání, i když je údělem jenom některých (a je spravedlivé, aby se stalo přístupným co možná mnohým), dobrem a obohacením pro všechny, třeba se to hned nejeví ve formě nějakého hmotného užitku. Mohou a mají ho být účastni všichni, aspoň do jisté míry. A nejsou věci lidské uspořádány správně, není-li tomu tak; necítí-li se ten, kdo pracuje jenom rukama nebo více rukama, nějakým způsobem účasten práce t. zv. intelektuála nebo člověka kontemplativního; a necítil-li by se ochuzen na vlastním duchu a těle, kdyby činnost oněch kontemplátorů z nějakého důvodu ustala.

Nesmíme ovšem zapomínat, že jsou-li věci správně uspořádány, neexistuje práce fyzická jaksi v čistém stavu, t. j. jako mechanická a jednotvárně se opakující činnost údů, které se neúčastní duch. Teprve v moderní době se projevíly tendence, proměnit člověka takovým způsobem v automat. Teprve za takového stavu věcí se stává práce otroctvím a kletbou. V jiných dobách máme příklady velkých filosofů, básníků, kontemplátorů, kteří dovedli smířit tuto činnost s vykonáváním řemesla rukodělného (Sokrates, sv. Pavel). A není tomu tak dávno, co se náš venkov hemžil svéráznými mysliteli a písmáky. To jsme ovšem ještě nebyli zvyklí vzdávat se vlastního myšlení a brát je jaksi hotové z velkovýrobního denního tisku.

Přiznáváme-li nepochybný primát poznávání filosofickému, které směřuje k věčným otázkám lidského bytí, nemáme nikterak v úmyslu snižovat t. zv. vědy pozitivní a technické, jejichž výsledky jsou makavější. Velcí vědci, astronomové,

matematikové, geologové byli často zároveň velikými metafysiky. Poctivý vědec ví, že stojí — přese všecky neslýchané objevy moderní vědy — pořád na samém prahu tajemství života, že se s každou rozřešenou otázkou klade sto otázek nových a že všechno lidské bádání jenom poodhrnuje cíp propastné nádhery stvoření. Čím větší vědec, tím je pokornější. Ani ho nenapadne, aby dělal ze svých vědeckých objevů ukvapené závěry pro filosofii, mravnost nebo náboženství. K tomu se dávají spíše strhnout zjednodušující popularisátoři, kteří přijímají vědu z druhé ruky. A bohužel právě v této zjednodušené a demagogicky zneužitě formě dostává se věda obyčejně mezi lid.

Základní otázky života se kladou málem stejně nám jako starým filosofům. Čas, který nás od nich dělí, nám je ovšem představuje poněkud pod jiným úhlem a v jiném osvětlení. Čas je pro nás něco jako tělo, něco velmi skutečného pro náš pozemský život a něco, co má jakýsi smysl v trvání dějin. Lidstvo v něm prožívá drama, jehož rozuzlení je na druhé straně našeho pozemského obzoru. A v tomto dramatu je lidstvo celkem, do něhož jsme my všichni zahrnuti, celkem tajemných a složitých vztahů, které nás spojují s neznámými bratry na odlehlých zatačkách naší pouti. Žádný náš čin a žádná naše myšlenka není ztracena; a teprve na věčnosti, až budou zjeveny všecky věci, poznáme pravou tvář svou i tvář svých bližních.

Stojíte, mladí přátelé, na prahu života a zdá se, že na prahu nové epochy lidstva. Rozhodli jste se — vaše přítomnost v těchto lavicích o tom svědčí — ke studiu, k práci ducha. Nemáte a nebudete mít posici snadnou, ani sami v sobě, ani vzhledem k svým bližním. Mějte na mysli osudné vzdálenosti, které se rozevřely mezi lidmi. Přeji vám i nám, aby vaše práce, vaše poznávání přispívalo k jejich zkrácení a zarov-

nání; aby neupadala mezi lidmi úcta k vzdělání a k duchovním hodnotám, kterých je nutně třeba k zachování rovnováhy v našem vesmíru i ve společnosti; aby vaše poznávání bylo zároveň zdrojem lásky a kvasem lepšího lidského společenství.

Olomouckým studentům před vánoci 1943

Meditace

Mezi lidmi, s kterými se setkáme od rána do večera, od kolébky do hrobu, nenajdeme ani dva, kteří by si byli docela podobní. Zdálo by se, že množství fysických vlastností, z kterých je utvořen jejich zevnější zjev, není neohraničené a že tedy počet jejich možných variací musí také mít jakési meze; žádný člověk nemůže mít víc než jednu hlavu, dvě ruce a dvě nohy, vlasy buď černé, hnědé, plavé, rusé atd., oči hnědé, modré..., tvář podlouhlou, kulatou..., postavu vysokou, prostřední, malou... a přece...

A přece... byť se nám někdy stalo, že nám něčí tělesná podoba natolik připomene podobu někoho jiného, že bychom si je na první pohled málem zaměnili, stačí, aby ten člověk promluvil, podíval se, udělal posunek hlavou, rukou, a vidíme rázem, že jsme se zmýlili. A i kdyby nás jeho fysická podobnost ponechala nějakou dobu v klamu, vyvede nás z něho po kratším nebo delším čase jeho vnitřní gesto, způsob, jak se chová v jistých situacích, jak věci přijímá a odmítá, jak je v sobě zpracovává.

Ta rozmanitost, takřka nekonečná, v podobě a gestu vnějším i vnitřním, se nedá uvěznit nebo omezit ani zákony dědičnosti. I když můžeme často říci o někom: celý dědeček, celá matka; i když je tato podobnost opravdu nápadná, do očí bijící, přece se sotva kdy stane, aby se tělesné vlastnosti předkovy objevily u potomka v témž množství, v téže intensitě, v témž vzájemném poměru, takže by se jeho tělesná podoba prostě opakovala. Vyskytne se vždycky nějaký odstín, který zruší starou rovnováhu a zavede druhou.

Ale i kdyby se opravdu stalo (a kdyby se to dalo nějakým způsobem přesně zjistit), že se táž fysická podoba vyskytne

po druhé do nejmenší podrobnosti, do nejzachytitelnějšího odstínu, je tu vždycky něco, co dává této zdánlivé vnější stejnosti mluvit řečí novou a dosud neslýchanou: duše, která v tomto těle bydlí a která byla stvořena znovu a schválně s tímto člověkem a pro něho; nová duše, která působí, že tento peníz, skládající se z týchž fyzických a chemických součástí jako jeho blíženec a označený rázem téže zevnější podoby, vydává přece při úderu jiný zvuk; že tento strom, v jehož cévách kolují stejné šťávy jako u jeho druhů, šumí ve větru poněkud jinak a snoubí se slunečním paprskem v záři jiného odstínu.

V každém těle bydlí nová duše, která mu nejenom vtiskuje nový osobitý výraz, nýbrž mu určuje (aspoň ideálně, co do možnosti) zcela nový a osobitý osud, novou, nikým dosud neprošlapanou vnitřní dráhu, jeho vlastní cestu k cíli, kterou místo něho nikdo ještě nešel a nemůže jít.

Je ovšem pravda, že duše je tak spjata a zasnoubena s tělem a s jeho dědičností, že její svobodný úděl je tím značně zatížen; a mimo to existuje i dědičnost jaksi duchovní, pramenící jednak v prvotním hříchu, jednak ve společném prapůvodu: ona tajemná spleť vztahů a korespondencí mezi dušemi, živými a mrtvými, ona záhadná přitažlivost viny a lásky... Tady někde je ono temné místo, z kterého krystalisují lidské tragedie, bolestné konflikty lidské vůle a lidského poznání s omamnými silami vášní, s tíhou zvyku, s celým staletým dědictvím krve a hmoty. A ostatně lidská vůle a lidské poznání, jsou-li ponechány samy sobě, odkázány samy na sebe... zkrátka můžeme si představit tolik variací mezi těmito různými činiteli, kolik dovedeme. Nutno však uznat, že pohybuje-li se tolik lidských osudů po drahách už tisíckrát vytlučených, je to spíše tím, že se jejich nositelé dali stáhnout tíhou starého člověka, která se věsí na každého z nás, čím dál tím

citelněji a neodbytněji, tak jak se vzdalujeme od oné jitřní chvíle, kdy naše duše rozpřáhla ponejprv křídla a ucítla, že není hranic jejímu letu, že celý svět je její.

A přece . . . a přece nesmíme zapomínat, že nás na konci čeká, že je nám na konec všem slíbena ona svoboda a mladost, jejímž dárce je Ten, *qui laetificat juventutem meam*; že naše pouť má opět vyústit do onoho rosného rána, s kterým se zrodila naše první naděje.

A teď bychom se mohli vrátit s druhé strany tam, kde jsme začali; mohli bychom začít zpytovat tváře a podoby, které denně potkáváme, ty nekonečně rozmanité tváře, mezi kterými nejsou ani dvě docela stejné . . . a možná, že se s námi bude dít něco zvláštního. Mnohá z nich nám připomene tvář už dříve zahlédnutou, mnohý hlas, mnohé gesto nám vybaví člověka toho a toho, často z opačného konce světa, ze společenského prostředí naprosto odlišného; pomalu se nám tyto podoby, na první pohled tak rozmanité, skládají a třídí do zvláštních skupin, ustalují se na jistých typech, oživených jistým vnějším i vnitřním gestem. Při prvním setkání s takovým člověkem je vzbuze na naše zvědavost; jsme na číhané, zachová-li se v určitých situacích tak, jak se zdá předpovídat jeho povahový klíč, anebo jenom naše ošidná vzpomínka; vzpomínka často tím naléhavější a znepokojivější, čím je ošidnější; vzpomínka, která vlastně ani není vzpomínkou, nýbrž dojmem, obrazem, ztroskotavším a uvázlým v naší paměti bůhví z jakého setkání tajemného, snového, jakoby z nějaké naší druhé existence, mezi jejímiž zříceninami tady tápeme jako slepí, vzpomínající si na světlo, které viděli před narozením. —

Množství a rozmanitost lidských podob jsou takřka nevyčerpatelné; kolik lidí, tolik duší, tolik zvláštních osudů a cest. Každý nosí v sobě svůj osobní svět, z kterého pronikne na-

venek jenom máloco, buď že to člověk zatajuje úmyslně, buď že se v sobě sám nevyzná. Jednotlivci uvědomělejší nebo cvičenější ovšem uvidí leccos, svou bystrostí pozorovací, poznáním (nebo uhadováním), prýšticím z lásky, analogií podle vlastního nitra.

S touto analogií třeba zacházet opatrně; je to ostatně způsob poznání, který není zrovna běžný, ač by se zdál nejvíc nasnadě; všichni jsme až příliš náchylni mít zato, že naše zkušenosti jsou zcela jedinečné, že nikdo před námi ani po nás nic takového nezažil. A do jisté míry je to ovšem pravda; zkušenost, procházející jistým okamžikem našeho života, má své zvláštní neopakovatelné zabarvení, tak jako paprsek světla pronikající různým prostředím. Ale jindy zase býváme překvapeni, ba přímo ohromeni, setkávajíce se s věcmi, které jsme pokládali za něco zcela tajného, svého, a které jsme ukrývali na nejhlubším dně svého srdce, ať už pro jejich čistotu nebo naopak pro jejich hanbu — setkávajíce se s nimi u lidí, u kterých bychom se toho nadáli nejméně; a když třeba časem zjistíme, že jsou to věci velmi časté, ba obyčejné.

Zpovědníci, kteří mají příležitost nahlédnout tak hluboko do závitů lidského srdce, prý se shodují v tom, že „dobrodružství“ hříchu jsou až trapně jednotvárná; a ostatně každý křesťan, který je zvyklý obracet trochu své svědomí, jim to snadno uvěří. —

Tajemství mnohosti a jednoty — toť dva póly, mezi kterými probíhá cesta stvoření. Víc je tušíme, než známe, víc se jím vzrušujeme, než mu rozumíme. Shledáváme se s ním v přírodě i v sobě a víme, že jeho úběžníky splývají až ve věčnosti a v Bohu. Je mezi jednotou a mnohostí napětí, které se v našem pozemském labyrintu vybíjí často bouří, skrze katarsi muk a smrti. Toužíme po jednotě — a mnohost nás láká; mnohost nás odstrašuje a děsí, jednotu na nás dýše chladem.

Nejsme zde většinou dost způsobilí žít dokonale jednotu, která je výsledkem spojení, která v sobě zahrnuje všechno bohatství, svobodu i lásku, napětí i klid; leda jaksi v předtuše, vrátce, jako slib a závdavek.

Naději života věčného.

Na Hlubinu 1941

Přednáška do rozhlasu

Vzpomeňme si v těchto dnech, z nichž jest jeden věnován oslavě vyvolených Božích a druhý památce všech věrných trpících, vzpomeňme si na ony zástupy nescíslné, na lidstvo zemřelých. Představme si to nekonečné množství tváří a osudů, které odnosila tato země za všechny věky svého života, na tolika místech svého povrchu, od soumraku časů prehistorických až po tuto chvíli. Jaké nesmírné moře, jaký nepřehledný lán, hlava na hlavě! Je jich tolik, že nejprve ani nerozeznáváme jejich podob, nevíme, čím se od sebe liší. A přece každý z nich, ať jsou to děti nebo starci, muži nebo ženy, každý z nich měl svůj zvláštní osud, třeba jen zárodečný a zlomkovitý; každý žil — ať to byl Asyřan z doby Nabuchodonosorovy, Indián před objevením Ameriky, Germán nebo Slovan z doby stěhování národů, středověký rytíř z doby sv. Ludvíka nebo voják padlý ve světové válce — každý žil na chvíli uprostřed vlastního vesmíru, jehož obloha, vzduch a světlo měly příznačnou barvu, každý z nich žil události, ať bohaté nebo chudé, jejichž chuť měla zvláštní odstín. Každý z nich zakusil okamžiky životního opojení a vypil hořký kalich agonie.

Ale zahledíme-li se déle do toho apokalyptického zástupu, přijdou k nám některé tváře znenadání blíž. Poznáváme je, ty drahé nebo tragické návštěvníky svých snů, poutníky, s kterými jsme — třeba ještě nedávno — šlapali prach stejných cest, dýchali společný vzduch uprostřed těchto čtyř stěn, a jejichž hlas, jak se nám někdy zdá, se ještě chvěje na vlnách našeho důvěrného prostoru. Poznáváme je s podivným uštknutím v srdci, se zakvílením lásky. Ale jejich obraz se náhle

rozdvouje, jako když se táž věc dvakrát zlomí do různého světelného prostředí. Jsou to oni? Ano, jsou to oni, a přece. . .

Naše paměť, řekl bych naše fysická paměť nám je představuje tak, jak jsme je vídali žít a obcovat podle zákonů našeho vesmíru, s jejich posunky, smíchem, barvou hlasu, s jejich civilními reakcemi na skutečnosti všedního života. Lze si je představit v chůzi, s holí na určité cestě, při broušení kosy na jetelovém poli vpozdvečer, za stolem nad talířem polévky, s jehlou nad kusem plátna, před zrcadlem, s jednou rukou ve vlasech, jak byli nedávno mezi námi, stejně skutečně jako my tuto chvilí. Ale tito? Odkud přicházejí? Průvan kterých propastí ovanul jejich tváře? Jaké nové poznání prozrazuje zvláštní úhel jejich úsměvu, podivně zdlouhavý a vyčítavě vážný pohled jejich očí?

Ano, vždyť bychom byli málem zapomněli na jednu závažnou okolnost: na to, že mezi dvojím promítnutím téže podoby, mezi obrazem téhož člověka leží onen mrtvý s nataženými údy, s tváří podivně přísnou, slavnostní a neprostupnou, s tím zvláštním výrazem okolo úst, v kterém se mísí poslední myšlenka s této strany s prvním zábleskem poznání se strany druhé. Zapomněli jsme na lůžko bolestné agonie, na úzkosti posledních nocí, na neklidně předoucí ruce, na strašný chropot, pronikající celý dům, na vyvrácenou hlavu, na ubohé tělo náhle bezvládné, natahující se tiše a zdatně po posledním vydechnutí.

Tím vším oni už prošli, a proto mají právo na ten nový úsměv, někdy trochu vyčítavý, někdy soucitný a smutný, prozrazující tajemné poznání. Ano, oni už vědí. Znají sebe i nás líp, než my se známe sami. Vědí, jak obráceně ceníme věci života a jak je třeba nedůležité, zač jsme právě odhodláni nasadit všecko, co máme. Cítíme, že se pohybují v jiném živlu, který je nám zatím nepřístupný, podle jiných zákonů při-

tažlivosti a tíže. Cítíme je blízko u sebe, podivně blízko, s tím naléhavým dorozumíváním beze slov, a jejich úsměv a jejich pohled se vtiskuje do našeho srdce jako živá pečeť, rozžhavené pouto.

Ano, naše účty s nimi nejsou ještě dopočítány, naše společenství s nimi trvá. Jsme v jistém smyslu jejich zajatci, jako oni našimi. Jsme — my zde a oni tam — dvěma rameny vah, na kterých se váží tajemná látka boží spravedlnosti. Pátřejme pozorně v těch drahých tvářích, které chvílemi vypadají, jako by byly zkřížením dvojí světelné osnovy: kdo ví, co znamená ten stín, ta bolestná rýha, která je do nich vryta. Možná, že to mluví právě k nám, že nás to na cosi upomíná. Mají-li nějaký dluh u nás, je ještě v naší moci, abychom je z něho propustili. My jsme ještě v čase a v těle, my ještě můžeme zasluhovat, náš úděl ještě není dovršen. Kdo ví, čími dlužníky jsme zase my, podle oné jemné a záhadné rovnováhy, která je rozložena v jednom rodě od pokolení k pokolení. Jak složité jsou to svazky, které poutají předky a potomky přes rozlohy let a let! Nemyslete si, že nosíte jenom pro nic za nic podobu někoho z těch, jejichž tváře se na vás dívají se stěn, že jenom pro nic za nic opakujete jeho chůzi, jeho posunky, mluvíte jeho hlasem! Dost možná, že se s ním dělíte o jeho duchovní osud, že jej rozvíjíte do nové polohy, že mu pomáháte nazvedat břímě, pod kterým on klesl nebo kterému se zpronevěřil. Možná naopak, že berete z jeho záloh, aniž o tom víte, nebuďte lehkomyšní! Kdo ví, koho ochudíte, budete-li si počínat příliš marnotratně!

Máme právo se domnívat, že v tom tajemném obcování živých a mrtvých, které je jedním z hlavních prostředků Boží spravedlnosti, ale zároveň i milosrdenství, stojí si nejbližší ti, kteří byli už na zemi svázáni pouty lásky a krve. Ti nám budou nejvěrnější, poněvadž rozumějí nejlíp našemu osudu a

mají soucit s našimi vinami, jejichž zdroj a ráz byl i jejich osudem. Mohou být ovšem také neodbytnější, jsou-li v nouzi; neboť ke komu mají jít především, ne-li k nám?

Jsou však ještě jiná příbuzenstva než příbuzenstva krve; jsou ještě tajemné, mnohem tajemnější rodokmeny duší. V apokalyptickém zástupu, který se dnes před námi vlní a naráží na naše břehy jako příboj jiného světa, se sem tam vynořují tváře, jejichž podoba nám nepřipomíná žádného z našich pokrevních příbuzných; víme, že jsou to lidé cizí, že jsme se s nimi třeba nikdy na tomto světě nesetkali, a přece naše srdce odpovídá jejich pohledu z hloubi své nejskrytější bolesti a touhy. Poznáváme je, svoje bratry nikdy neviděné, s kterými jsme spjati drahami tajemné sympatie, s jejichž osudem náš osud tajemně koresponduje v plánu Obcování, v té úžasné a nepředstavitelné harmonii, na které stojí svět.

Neznáme ani pravou povahu těch vztahů, nevíme, podle jakého zákona byli určeni ti, kteří nás takto volají jménem přes věky a dálky. Víme jenom to, že patříme k sobě, a že tu máme co dělat, jak praví Léon Bloy, „se zázrakem neomylné rovnováhy mezi lidskými zásluhami a přestupky, podle níž pomáhají duchovní boháči chudším a smělcí bázlivým. To nebo ono hnutí milosti, které nás zachránilo před vážným nebezpečím, mohlo být způsobeno tím nebo oním aktem lásky, který vykonal dnes ráno nebo před pěti sty lety nějaký zcela neznámý člověk, jehož duše odpovídala tajemně naší a který takto dostává svou mzdu!“

Nutno si představit, že síť takových skrytých a plodných vztahů je spoutáno celé lidstvo, živí i mrtví. K této úžasné harmonii je potřebí všech životů od počátku až do konce časů, těch skvělých a hlučných, i těch nejtišších a nejopovrženějších. Všechny mají své místo a svůj smysl v neproniknutel-

ném dramatě, kterým je putování lidstva v čase, v dramatě, jehož rozuzlení je zakryto našim očím.

Ale což lze mluvit o nějakém plánu, o nějaké harmonii v dobách, kdy lidstvo je v sobě rozděleno a kdy se zdá, že národy zapomněly nebo odvrhly zbytky společného jazyka, kterým by se dorozuměly? Na takovou pochybnost nezbyvá než odpovědět, že naše lidské perspektivy jsou příliš nízké a že je z nich vidět na příliš krátkou vzdálenost, abychom mohli říci, do jakého plánu jsme postaveni a jaký je poslední smysl událostí, které nás drtí jako balvany zříceného lomu. My vidíme všechny věci jenom po rubu, nechápajíce jejich souvislosti. Ty nám vysvitnou teprve v den velikého účtování, kdy nebude nic skrytého, co by nebylo odhaleno.

Tolik lze říci, že ona tajemná korespondence mezi dušemi se uplatňuje zejména v dobách, kdy národ stojí ve zbrani proti národu, člověk proti člověku.

„Co si myslit o těch přívalech duší, které na sebe narážejí?“ ptal se s úzkostí Léon Bloy za světové války. „Odkud přicházejí? Jaké může být jejich příbuzenství a kam jdou, opustivše svůj žalostný tělesný šat? — Oh, to zázračné a nadpřirozené ticho, které náhle nahradí obludný hřmot bitvy! Nekonečné ticho, ať v temnotách nebo ve světle, to nevíme. Ale v tu chvíli dochází beze vší pochyby k setkáním a překvapením nevýslovným. Neslyšné hlasy, tváře duší se poznávají navždycky přes průhledné přepážky ras a průsvitné zdi věků...“

Tyto dva svátky, dnešní a zítřejší, jsou tedy výrazem duchovní skutečnosti, které se říká v křesťanském jazyce Obcování svatých. Byla-li liturgie dnešního dne ve znamení introitu *Gaudeamus omnes in Domino* — radujme se všichni v Pánu, radujme se ze cti těch, kteří hledí na tvář Boží, naši bratří oslavení — uslyšíme zítra ty, kteří ještě trpí pod spra-

vedlností, úpět slovy Jobovými: *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos, amici mei, quia manus Domini tetigit me.* (Smilujte se, smilujte se nade mnou aspoň vy, přátelé moji, neboť ruka Páně dotkla se mne!) Nikdy v roce necítíme jako v těchto dnech, že všechny ty tři světy — ty dva a náš — tvoří jeden živý organismus, jedno tajemné Tělo, jehož jednotlivé buňky a údy jsou v ustavičném důvěrném spojení. Víra, naděje a láska jsou živoucím tmelem této jednoty, z které není vyloučen nikdo, leda ten, kdo má nepředstavitelné neštěstí, že se z něho vyloučil sám, odvrátiv v pyše svou tvář od Světla. Ale poslední pohnutky našich činů zná ovšem jenom Bůh, a jenom on je bude soudit.

Neboť utrpení těch, na které zvlášť vzpomínáme vpředvečer zítřejšího svátku, je utrpením v naději, branou k vstupu do světla. Táž ústa, která pronesla nárek Jobův, otvírají se vzápětí k slavnému zvolání, plnému naděje: *Absorpta est mors in victoria.* — *Ubi est, mors, victoria tua?* Strávena je smrt ve vítězství. Kde je, ó smrti, vítězství tvé?

S touto pevnou vírou a naději v srdci jdeme dnes k vašim hrobům, bratří, kteří jste nás předešli v stejném znamení. Odpusťte, zdá-li se nám tato pouť těžká a potácí-li se trochu naše slabé srdce.

1938

TAJEMSTVÍ NAŠICH SETKÁNÍ

*Nepoznány se míjejí duše,
každá svou rozžatou svítilnu při setkání cloní,
nedůvěřivá.*

Otokar Březina

Slepota denního zvyku nás vede k tomu, že jsme až příliš často náchylni pokládat za samozřejmé věci, z kterých by nás pojala závrať, kdybychom se nad nimi pozastavili.

Žijeme v jistém omezeném prostředí, v jistém omezeném čase; proč právě v tomto prostředí, na tomto místě, v první polovině dvacátého století? Díváme-li se za sebe do nesmírnosti věků, hledí z ní na nás nespočetné zástupy tváří, a v každé z nich je zobrazen jeden lidský osud. Jsou od nás odděleny hranicí těla a dálkou věčnosti, cizinci pro tento čas, dokud jsme vázáni pouty svého pozemského údělu. A přece už teď jsou v tom nedozírném oceáně mnozí — jak se cítíme uštknutí srdcervoucí podobou rysů nenadále známých! — kteří se dívají přímo doprostřed našeho srdce, jako by znali naše tajemství. Jak často se neubráníme zpozdlé lítosti, že jsme nemohli poznat toho neb onoho, jehož tvář a gesto nám skoupě odhalují dějiny nebo jeho vlastní svědectví, v jeho živoucí tělesnosti; že jsme se s ním nemohli potkat v přímém pohledu očí, v teplé modulaci hlasu, v stisknutí ruky. A uzavíráme s ním dodatečně přátelství na nerozloučenou, jsouce si jisti, že o nás ví, že přijímá naši lásku, že nám ji štědře vrací. Oč se cítíme méně osiřelí v své samotě! Pláč naší tesknosti je rozsvícen oslňující představou, že nám otevře vstříc radostnou náruč, až padnou přehrady času a těla.

Ale což ti, mezi kterými chodíme po této zemi, v denním nebo občasném styku svého života, v krátké lhůtě svých těles-

ných dní? Nerozvírá se tu před námi propast ještě závratnější?

Každý z nás pozná od narození do hrobu jisté množství živých lidí, množství větší nebo menší, ale nikoli neomezené. Nepoznáme je všechny stejně; některé jenom povrchně a letmo, jiné víc a hlouběji; někteří nám zůstanou cizinci, světy uzamčenými, i když se s nimi třeba vídáme denně a několikrát za den; jiní se nám odhalí víc, podle míry našeho vlastního odhalení, podle složitých zákonů sympatie, z níž vyvěrají ony drahocenné vztahy, které zahrnujeme jménem přátelství.

Ale kolik odstínů připouští i toto pojmenování! Nejsou ani dva mezi lidmi, které takto v duši oslovujeme, aby si mohli v poměru k nám změnit libovolně místo. Řekli bychom zhruba, že milujeme každého jinak, podle toho, jak zachycujeme a odrážíme svou vnitřní látkou a tvarem své bytosti své vzájemné světlo, jak jsme schopni se poznat ve vzájemné sympatii. Jsme si někdy zřetelně vědomi, že se stavíme k jistým přátelům jenom jaksi jednou plochou své podoby, a je pravděpodobné, že i oni se tak chovají — zpola vědomky, zpola nevědomky — vůči nám. Neříkáme o sobě všem přátelům totéž, a málokterým všecko; ke každému ladíme svou řeč do jiné tóniny, aniž proto musí být v našem vztahu cokoliv neupřímného; cítíme jakýmsi vnitřním taktem, že kdybychom mluvili (a někdy bohužel mluvíme) nějak jinak nebo něco jiného, více nebo méně, že by mezi námi vznikla trapná disonance, že by se světelná osnova, napjatá od druhého k nám, pouchala možná nenapravitelně.

Jsou mezi námi různé typy lidí; jedni vylévají a zachycují sympatie snadno a žíznivě, někdy z citové slabosti, z potřeby zrcadlení nebo z přirozené vnitřní štědrosti; jiní jsou méně přístupní a expansivní, buď z vnitřní suchosti a lakoty, nebo z nesentimentální pevnosti, nebo z hrdé plachosti. Ale ať tak

nebo onak, urazíme-li jistou životní dráhu, zpozorujeme v jistém okamžiku, že je znamenána troskami; některá přátelství zakrněla v samém rozpuku, některá byla násilím přelomena v půli, některá živoří bledě a naplano; některá k nám přišla sama, za jinými jsme se namáhavě plahočili my, a vzápětí je nechali uvadnout s trpkou chutí v ústech; některá byla omylem a zklamáním; některá ještě bolí, některá v nás vzbuzují jenom trochu melancholie nebo i studu, před některými sami žasneme. U některých cítíme palčivé výčitky — ano, ano, tam jsme zradili my, zůstali jsme pod svou mírou; a u jiných — ale což máme odvahu svalovat vinu na jiné?

A konečně jsou ta poslední, která mají kořeny kolem našeho dvacátého až třicátého roku, ta, která trvají dosud; prošla všelijakými zkouškami, které je neušetřily jizev; trpěla pro nás a my jsme trpěli pro ně; ale to je přikryto mlčením; tato přátelství už s námi půjdou do hrobu. Přijdou ještě nová?

Vzpomínáme-li si, jak jsme se seznámili s těmi, bez kterých si teď neumíme představit svůj intimní svět, nemůžeme se někdy ubránit zamrazení; na jakých vlasových okolnostech kolikrát záleželo: na setkání, o kterém jsme pět minut před tím neměli potuchy; na tom, že jsme šli „náhodou“ tam a ne někam jinam, kam jsme původně měli a chtěli jít; na tom, že jsme přečtli tu a tu knížku zrovna v té době, a ne jindy; na dopise, který jsme napsali, neočekávajíce na něj odpověď; na slově, které jsme vyřkli nebo zamlčeli . . . Na tom, že jsme se zdržovali jistou dobu v Praze, a ne v Písku; v Olomouci, a ne v Plzni. Náhoda, nic víc? Mohli bychom na jediný okamžik uvěřit theorii tak nepravděpodobné a ponižující?

Je pravda, že jsme si někdy pohrávali se zpozdlým po-myšlením, že se možná někde skrývá — v davu lidí valících se z koncertu, na ulicích nebo v domech toho nebo onoho

města, jehož jméno jsme přečetli v knize nebo na mapě — někdo, kdo nám nese cosi jako zvláštní poselství, a nemůže nás najít. Mívali jsme někdy živý pocit, že jsme takto propásli osudné setkání, a naše cesta že teď povede navždycky do prázdna: ale což kdybychom šli ke zdrojům tohoto pocitu? Ano, snad jsme vskutku někoho propásli, ale jinak, než si to namlouvá naše marnivá a sobecká obraznost...

Bůh nám dal přátele, které milujeme a za které jsme mu vděční. Přijímáme je z Jeho ruky jako nejdrahocennější z darů života, kterých se nám dostává nebo kterých si dobýváme. Rozeznáváme podle nich světové strany svého vnitřního světa, zachycujeme v jejich pohledu čelné i bočné obrazy své vlastní tváře. Dělíme se s nimi o úděl vlastní — o své bohatství i bídu, bolest i radost, a rozmnožujeme svou zkušenost zkušeností jejich. Oni nesou nás a my neseme je. Nechtěli bychom mít místo nich přátele jiné.

Za jejich těsným kruhem se teprve šíří kruhy ostatních známých, lidí, s kterými se na ulici pozdravujeme, a těch, které známe sotva podle jména a podoby; a za nimi temné hemžení těch, o jejichž jméně a osudech jsme se nikdy nedoslechli a bezpochyby nedoslechneme.

Pomyšlení na ně v nás probouzí jistý neklid, podivnou nostalgii.

Bylo by možno dělat si v tom hustém davu nové a nové známé, živit jimi svou zvědavost, své zkušenosti. Snad je i možné, že jsme tam opravdu pominuli leckoho, kdo nám mohl být v nejednom smyslu osudný; je možné, že tam kdesi nepoznáno těká i naše „štěstí“, koketujíc s jinými; ale jsme náchylní mít zato, že už mezi nimi není nepoznaných přátel, a jsou-li, tedy se s nimi ještě najisto setkáme...

Leč naše nostalgie bývá ještě jiného druhu; ale to už vstupujeme do jiného světa, do tajemné sítě cest, nad kterými už

vládnou jiné zákony; vede sem z roviny přirozeného lidského obcování ona nevysvětlitelná úzkost, ona zvláštní bolestná něha, která nás jímá při představě nekonečného lánu lidských tváří, nám neznámých, živých i mrtvých; cítíme s nimi se všemi palčivý soucit, tajemné pouto společného údělu; a mezi nimi přece jenom toužíme potkat někoho, kdo na sebe soustřeďuje ustavičnou tesknotu našeho života, jsa nám určen způsobem zcela zvláštním; ten, kterého hledáme ustavičně; tajemný poutník, kterého jsme už tolikrát minuli v roztržitosti, anebo i schválně otočili hlavu jinam, protože nám právě přicházel nevhod.

Hle, tam kdesi se skrývá bratr náš neznámý, na jehož jazyku se teprve tvoří poslední slovo našeho osudu; ten, který stane, náhle viditelný, u hlav našeho lůžka smrtelného; posel Toho, který je poznaným nebo nepoznaným zdrojem a cílem vší naší touhy po jednotě v lásce.

Akord 1942

Světla Tvého stín zatmělý . . .

Bridel

Je patrně jakýsi optický klam v tom, že se nám zdá „epi-soda“ lidstva před prvním hříchem nepatrná proti dlouhému období bloudění a vyhnanství na zemi. Také kvalitativně — řekněme — zdá se nám, že tento čas převažuje onen. Adam a Eva byli jenom dva, a přece nutno mít zato, že v této dvojici bylo obsaženo celé budoucí lidstvo.

Lidstvo se bohužel příliš vžilo do tohoto klamu, příliš přirostlo srdcem k času i k místu svého vyhnanství (jak miluje zemi!), takže odchod z těchto míst na věčnost pokládá za největší neštěstí.

*

Člověka často mate, že má na vybranou, aby buď žil podle Boha nebo nežil. Proč se jsoucnost Boží, božství Kristovo atd. zcela nevnučují lidskému poznání a lidské vůli? Jsou přece lidé, kteří žijí bez Boha, kteří umírají bez Boha, s vědomím a přesvědčením o příští nicotě, bez útěchy i hrozby života posmrtného, a člověk by byl někdy málem náchylen mít zato, že to je větší hrdinství.

Zapomíná se, že člověk má svobodnou vůli a že záleží jenom na něm, přikloní-li se srdcem i rozumem k Bohu, anebo poslechne-li tíže své porušené přirozenosti, která jej od Boha odvádí.

*

Tajemství Vtělení. S leckteré stránky je dost obtížné, představit si Boha, majícího konkrétní lidskou podobu, na př. postavu jisté výšky, jistý způsob chůze, jistou barvu očí, odstín hlasu — onu směs drobných osobních rysů, skládající-

cích charakter a půvab lidské tvářnosti. Těžko si představit, že bychom pohleděli do očí nějakému člověku a měli si říci: „Toto je vtělený Bůh.“ — Ale zároveň si dovedeme svými nedokonalými schopnostmi představit jenom Boha jednoho, vtěleného Krista, toho, který chodil po Palestině, byl ukřižován a vstal z mrtvých, toho, kterého jsme v dětství viděli na obrázcích v bibli.

A ještě jedna nesnáz. Chápeme (rozumem, ne obrazností), že Bůh jako duch je všudypřítomný, že je všude najednou a přece jaksi nikde, t. j. že není poután na určité místo v prostoru.

Ale druhá božská Osoba vstoupila na nebe v svém těle, které si ponechala na věky věkův; a tu se naše obraznost namáhá pochopit, jak tento vtělený Bůh může být stejně osvobozen od pout prostoru; jak to, že nemusí být na určitém místě.

Víme ovšem, že Kristovo tělo po zmrtvýchvstání bylo tělo proměněné, že už nepodléhá fysickým zákonům našeho kosmu. Ale to všechno víme jenom rozumem a vírou, a naší obraznosti, tomu dítěti bláhovému a všetečnému, se někdy stýská . . .

*

Pekelná muka. Budou blažení nadáni nějakou vlastností, která je uzpůsobí, aby mohli snášet věčnost? Budou snad muka zavržených zčásti záležet v tom, že se budou musit dívat ve tvář věčnosti se svou starou schopností pro vnímání času? Budou pekelná muka zčásti záležet v té bolesti, tak dobře známé z pozemského života, jenže nekonečně znásobené — v bolesti z rozloučení na neshledanou? (Být navždy odloučen od Boha, zdroje všeho světla, vší krásy a radosti atd.)

1931

*

Stvoření jest (do jisté míry) obrazem Boha a svědectvím o Bohu; jest odrazem jeho krásy. Stvoření nás poutá a okouzluje, a naše láska k němu je legitimní, ale . . . Nesmíme oddělovat lásku ke stvoření od lásky k Bohu, nelze milovat stvoření samo o sobě a pro sebe, mimo Boha nebo dokonce proti Bohu. Nutno milovat stvoření v Bohu, pro Boha a skrze Boha. Proč nás často odvádí láska k přírodě, ke stvoření, od Boha? Je nezřízená, zakalená smyslností, která klade závoj slepoty na naše srdce, na náš vnitřní zrak. Otázka pravé radosti. (Hudba Smetanova.)

*

Mám milovat Boha, poněvadž mě stvořil; poněvadž mě vykoupil, dav se za mne nejstrašnějším způsobem umučit. — Myslím, že většině lidí dělá potíže pochopit tento důvod, prožít jej celým srdcem a celou obrazností. Nemůžeme se jaksi vžít do předpokladu, že sami od sebe nic nejsme, že nám podle práva nepatří nic, leda bída a smrt. Promýšlíme-li příběh umučení Kristova, jsme otřeseni jeho tragickými prvky, avšak vidíme trpět především člověka, byť s přízvukem podivné a tajemné velikosti. (Zvolání setníkovy: *Jistě Syn Boží byl tento!*) Ale jde o to, pocítit za jeho utrpení živou vděčnost a lásku, uvědomit si do hloubi duše, že Kristus trpěl za mne, poněvadž mě miloval . . .

*

Strach ze smrti: pro malou víru, z přirozené lidské slabosti, z přílišného přilnutí k tomuto světu. Smyslnost a zbabělost spolu nepochybně souvisí.

Smyslnost je záludná jako rakovina: zmocňuje se člověka nepozorovaně, prorůstá jeho obrazností jako pletivo zhoubného kořání, zabarvuje všechny jeho pocity, až už není najednou schopen čistého pohledu, svobodné myšlenky. Chutná na povrchu sladce, ale její účinky jsou vražedné. Její neblahé

tajemství je v tom, jak dovede přes opěťované zklamání znovu a znovu dráždit nervy a obraznost slibem nové rozkoše, která vždycky znovu uniká, zanechávajíc po sobě pachut čím dál tím otrávenější, mysl čím dál tím roztěkanější, vůli ochablější, srdce duté a neschopné pravého vznětu, pravé lásky. —

*

Podivná nesrovnalost: jak jsme neschopni uvažovat o vlastní smrti, jak si ji neumíme představit jako skutečnost zcela nepochybnou a možná naléhavě blízkou — a zároveň se před ní třeseme. Jsme náchylni k skepsi vzhledem k posmrtnému životu a peklu, ale stejně jsme neschopni zařídit se v naprosté jistotě, že pekla a posmrtného života není. —

Prožívat Boží jsoucnost a všudypřítomnost tak, jak je všudypřítomný vzduch nebo světlo, a víc: tak jako by byla všudypřítomna nějaká živá bytost, živý člověk...

*

Život v milosti a z milosti Boží; aby všechny naše skutky byly štípeny na Boha.

*

Jaká je situace umění vzhledem k poslednímu a jedinému cíli našeho života?

Umění bylo před křesťanstvím a existuje i dnes mimo křesťanství. Patří svou podstatou do řádu přirozeného, a jeho užitečnost a upotřebitelnost pro spásu...

V Evangeliiu se o umění nemluví; ale zdaž se každý básník a umělec nezachvěje na př. při větě: „Pohleďte na kvítí polní...“? Zdaž básník a umělec necítí, že tady je řeč o umění? Pohleďte na kvítí polní, které nedělá nic jiného, než že odívá něžností a krásou příbytek našeho pozemského vyhnanství, vyjadřujíc svým pouhým „nečinným“ bytím Boží slávu, zachycujíc paprsek, který unikl z tajemství Boží podstaty?

Umění má v řádu nadpřirozeném vznešené analogie, vzácné příbuzenstvo: liturgii, hru před tváří Boží, náповěď hry, která bude zaměstnávat naši celou věčnost. Kdyby nebylo v křesťanství pamatováno na umění, kdyby Bůh nechtěl umění, musilo by být pravda, že křesťanství ochuzuje životní skutečnost, že člověku- křesťanu jsou uzavřeny jisté oblasti života. Ale takové domněnky se nesrovnávají s pojmem Boha, který je otcem křesťanství a který je sám skutečností nejplnější a nejskutečnější, životem nejbohatším, skutečností absolutní.

Jest tu ovšem otázka osoby umělcovy, pokud je věřícím křesťanem, otázka rázu morálního, týkající se jeho osobní odpovědnosti a osobního prospěchu ve smyslu mravním...

Zkušenost hříchu máme každý v sobě, a opakující se mnohost této zkušenosti nijak nerozmnoží umělcovu látku, naopak, rozvrátí jeho obraznost a podlomí jeho síly. Neboť hřích je něco negativního, něco — *ce qui ne compose pas*, jak praví Claudel — co netvoří, nestaví, nebudeje.

V architektuře uměleckého díla nebude tedy hřích scházet, tak jako neschází v údělu člověka po Pádu; avšak bude na svém místě, nebudou se mu dávat jména, která by jej maskovala a přikrašlovala, nebude úběžníkem umělcovy perspektivy, nebude vkládán jako svorník do umělcovy klenby. —

1940

*

Relicto eo fugerunt. Znali Ho celá tři léta, tváří v tvář; znali Ho v jeho lidské podobě, v jeho styku s věcmi země, u stolu nad jídlem a unaveného v prachu cest, slyšeli se od něho jmenovat každý zvlášť svým jménem, cítili na sobě pohled jeho očí, lidský přízvuk jeho lásky. Cítili se k Němu poutáni duší tělem a následující Ho, opustili všechno. Ne že by snad byli rozuměli všem jeho řečem; ba, zdálo se jim

někdy tvrdé, co mluví; a On někdy — zvláště v poslední době — jako by byl právě zdůrazňoval to nejméně pochopitelné, to, co se nejvíce přičí pýše rozumu a slabosti těla: pokoru a odříkání, nutnost svého utrpení a smrti, a takové dráždivé tajemství, jako že Jeho tělo jim musí být za pokrm a krev za nápoj.

„Pane, ke komu půjdeme?“ odpověděl tenkrát Petr jménem apoštolů na jeho otázku, chtějí-li i oni od něho odejít pro tu řeč, „která jest tvrdá, i kdož ji může poslouchat...“ Odpověděl tak, ne že by byl chápal víc než jiní; odpověděl tak ne bez nádechu jistého smutku, ale s horoucností celého srdce a z pevnosti víry, kterou neměl sám ze sebe. Ne nadarmo byl svědkem slavného proměnění svého Mistra na hoře Tábor, ne nadarmo ho zasáhla sladkost toho tajemného světla, sladkost, která ho ponoukla k ztřeštěnému návrhu: Postavme tu tři stánky...

Miloval svého Mistra jako Jakub a Jan a Ondřej a Filip a ostatní, kromě snad toho jednoho, záhadného. Věděli všichni, že Ježíš nemůže lhát a že mluví, jako moc máje; jeho častější a častější nářky na ohavnou smrt byly na chvíli přehlušeny křikem Hosanna, když vjížděl do Jerusalema jako král, po cestě vystlané ratoolestmi... A přece to potom dopadlo všechno tak strašně, hůř, než by si to kdo z nich byl dovedl představit...

Po těch vážných a sladkých řečech posledních dní, plných krutých předpovědí, ale zároveň divné útěchy a naděje, po těch sladkých slovech na rozloučenou a zároveň na shledání přišla ta úzkost v Gethsemane, ten smutek a ta sklíčenost srdce, z kterých na konec usnuli, tak jako dítě usne z pláče.

A pak to ostatní, všechno jako ve zlém snu: to noční přepadení, ty klacky a ty pochodně; a On se nebránil, On se dal odvést jako zločinec... I padl na ně strach a rozutekli se;

a Petr, ten, který vždycky svědčil za ostatní a který se ještě večer tloukl do prsou, že i kdyby Ho všichni opustili, on že mu zůstane věren . . . Petr měl odvalu třikrát opakovat, že nezná toho člověka.

Co se dalo v jejich srdcích v těch strašných hodinách, když slyšeli, kterak byl jejich Mistr vláčen od jednoho tribunálu k druhému, s rukama svázanýma, pokryt ranami a slinou; když klopytal jerusalemskými ulicemi pod svým strašným břemenem, s tím příšerným vínkem zaraženým do čela; když se vztyčila nad městem šibenice, jeho lůžko poslední, trůn jeho království, o kterém jim tolik mluvíval; a když na konec zazněl do denní tmy ten veliký výkřik, nepochopitelnější než všecko, co se jim kdy zdálo nejasného v jeho řečech: Bože můj, proč jsi mne opustil . . . ?

Můžeme si jakž takž představit, jak při tom trpěla jejich lidská láska; smíme se odvážit ptát, co se dalo s jejich vírou? Nebyli v pokušení pokládat vítězství Velerady za naprosté a definitivní? Kam se podělo slibované království a oněch dvanáct stolic, s kterých budou soudit dvanáct pokolení Israele?

Nepřijali ještě Ducha Osvěcujícího, a ačkoli vídali denně po tři léta lidskou tvář Kristovu a cítili na sobě vyzařování jeho božství, myšlenka na zmrtvýchvstání v nich zemdlela nad tímto bezduchým, potrhaným tělem . . . Ne, Ježíš jistě nelhal, ale co si počít tváří v tvář této skutečnosti tak zdrcující?

Jak jsme jim blízko v této lidské slabosti, jak jsme jim za ni vděční! Jak jsme vděční Petrovi za jeho zapření a všem za jejich nechápavost a nedůvěru! Neboť právě na tuto lidskou bídu a slabost můžeme zavěsit svou naději, svou vrávorající sílu. Cítíme-li se s nimi tady na jedné půdě, proč bychom měli zoufat nad druhou částí jejich utrpení a slávy — nad onou cestou, která by se nám zdála bez tohoto důvěrně zahanbujícího preludia tak závratně nepřístupná?

Jak je asi překvapil ten paprsek nedělního rána, když ještě všecko leželo ustydlé v spánku, zvěst oněch žen o hrobě neuvěřitelně otevřeném!

Ten vítězný paprsek světla, naděje života oslaveného; neboť vstal-li On, vstaneme i my. —

Lidové listy 1940

*

Svatodušní. Stín tesknosti padá na naše srdce, kdykoli se po evangeliu o svátku Nanebevstoupení zhasí svíce, ozdobená znamením pěti Ran, svíce, kterou jsme vídali hořet po čtyřicet dní; vzdálený odraz oné tesknosti, která asi sevřela srdce apoštolů, když jim zakryl oblak tělesnou podobu Toho, v jehož zmrtvýchvstání přítomnost uvěřili jenom s bázní a se zdráháním.

A teď byl od nich brán po druhé a nadobro, odnášeje podobu naší lidské křehkosti, spojenou se svým božstvím, na pravici Boží slávy. Zůstali zase sami, zírajíce ztrnule k nebi, až musili být vzburcováni a napomenuti. Bylo jim třeba úsilí vůle, aby si připomněli příslib Pána, že jim pošle Utěšitele, který osvítl jejich srdce a vnukne jim pravý smysl slov a skutků, jejichž byli za jeho života i po jeho zmrtvýchvstání svědky spíše nechápavými. Vždyť ještě takřka v poslední chvíli — po třech letech učení, po smrti na Kalvárii a po čtyřiceti dnech jeho zjeování v těle oslaveném — se Ho kterýsi z nich zeptal: Pane, v tomto-li čase obnovíš království pro Izraelity? —

Tím více bije do očí změna, kterou způsobilo v srdcích těchto lidí ono nedělní ráno, kdy „náhle povstal hukot z nebe, jako když táhne vítr silný, a naplnil dům, kde seděli; i ukázaly se jim jakoby ohnivé jazyky; a rozdělily se tak, že se posadil na každém jeden“.

Z hloučku přestrašených venkovanů, kteří po tříletém obcování s Kristem málem uvěřili, že se velekněžím podařilo popraviti jejich Pána jako zločince a podvodníka, a kteří, když Ho uviděli opět živého mezi sebou, před ním ucouvli jako před strašidlem — z bezradného a zmalomyslnělého hloučku se náraz stává četa neohrožených vojáků Kristových, oděných od hlavy až k patě brněním víry a hořících jako vysoké, přímé plameny nadpřirozené lásky a naděje. Časné království Israele? Kdežpak! Nejenom Jerusalema a Judsko a Samařsko, ale všechny národy až do končin země, všechna lidská srdce jsou určena za žeň a za kořist těmto zázračným žencům a rybářům, těmto rozsevačům Slova, prožehlým skrz naskrz svatodušním ohněm, *igne amoris et flamma aeternae caritatis*.

Rok co rok si připomínáme v hořící barvě rudé onu slavnou návštěvu, doprovázenou hukotem „*tamquam advenientis spiritus vehementis*“, a nabízíme v pokoře svá srdce za žertvu Ohni všechno prosvěcujícímu, stravujícímu strusku a okorálost všedních dní, tvořícímu znova všechno věci. Ne náhodou jsou tyto svátky vsazeny do roční doby, kdy se země vznímá mladým plamenem obnoveného života, který se chvěje lehce jako dech na povrchu listí a trav a květů.

Našinec 1940

Pane náš, Ježíši Kriste, zde jsme u Tvých nohou. Ty znáš naši slabost a naši bídu, znáš je líp než my sami. Abychom měli odvahu k Tobě se přiblížit, představujeme si Tvé svaté člověčenství, které jsi nosil po prašných i kamenitých cestách Palestiny, vnímaje očima i srdcem tytéž věci, které vnímáme a milujeme my: modré obzory hor a čistou vodu studánky v boku stráně, mezi řeřichou, zelený šat stromů a něžnou krásu polního kvítí, tichou záři slunce vpozdvečer na povrchu obilí a trav, a tajemný dech volnosti v noci pod hvězdami . . .

Představujeme si Tvé svaté a neposkvrněné člověčenství, které bylo na dosah lidí docela obyčejných, lidí právě tak ubohých jako my, lidí obtížených hříchy a prožraných rakovinou zlých myšlenek a žádostí; a Tys před nimi necouvl, Tvá láska na nich spočinula pohledem milosrdným a léčivým.

Blížíme se k Tobě ve stínu zákoníka Nikodéma, který přicházel v noci, aby ušel posměchu svých učených kolegů; a Tys mu to, Pane, nevyčetl, Tys ho přijal pro jeho upřímnou touhu po pravdě, Tys odpovídal trpělivě na jeho rozumářské námitky, vyplývající z farizejské pýchy a lpění na liteře.

Poklekáme za Marii z Magdaly, která nám ukázala, že slzami a láskou lze smýt a vypálit nejhlubší jízvy po hříších, že si lze v ohni milosti Boží utvořit bytost novou a srdce čisté.

Máme někdy pocit, že známe až příliš dobře onoho mládence, který neměl odvahu vzdát se statků a styků tohoto světa a odešel smuten od Tvého pohledu, plného lásky.

Blížíme se k Tobě ostýchavě s posledními svědky Tvé pozemské pouti, s mladíkem, který nechal noční roucho v rukou

biřiců, když Tě vlekli s hory Olivové, a kterým prý byl Tvůj pozdější evangelista sv. Marek; s Šimonem Cyrenským, otcem Alexandrovým a Rufovým, který si v té chvíli tak málo vážil drtivého a potupného břemene, jež Ti směl pomoci nadlehčit cestou na Kalvarii a stát se tak dlužníkem Tvým i naším; s Veronikou, která Ti směla utřít s tváře pot a chrchly a krev a které jsi za to nechal na památku sladkou a žhavou podobu své lidské tváře; s dobrým lotrem Dismasem, kterémuś dal milost obrátiti se k Tvé víře na nejhroznějším smrtelném lůžku, v mátohách agonie, v strašných mukách tělesných a v úzkostech duše; se setníkem Longinem, vyslancem pyšného světa pohanského, který otevřel ranou svého kopí sobě i nám nevysychající zdroj milosrdenství, milosti a pokoje...

Blížíme se k Tobě s malomyslnými a pochybujícími učeďníky emauzskými, jejichž oči byly držány tak jako naše, aby v Tobě viděli na setkání cizince a aby nechápali, tak jako nechápeme my, smysl a souvislosti Tvých dějů. Dovoláváme se nedůvěry a strachu Tvých apoštolů, když se začali bát o své životy na rozbouřeném jezeře, ačkolis byl v lodičce uprostřed nich; vzpomínáme slabosti Tvého apoštola Petra, který Tě zapřel z liché bázně před lidmi; ztřeštěné ctižádosti a pozemských nadějí bratří Zebedeových; tuhosti apoštola Tomáše, který se zdráhal uvěřit v Tvé zmrtvýchvstání na pouhé slovo.

Je pro nás, bídné a nestatečné, útěchou, že s nimi máme společnou aspoň tuto lidskou slabost, neodvažujeme-li se pozdvihnout oči až k jejich hrdinství a svatosti; jejich lidská slabost je pro nás povzbuzením, že není pro Tebe lidské látky dost nepatrné a nevďěčné, aby z ní Tvoje milost nemohla uhníst dílo Tvé dokonalosti.

Pane náš, Ty víš, že nás obestírají mrákoty smrti; Ty víš, jaké hrůzy si připravil svět, který se postavil sám na sebe a na svou pýchu; Ty víš, jak se mu nedostává Tvé spravedl-

nosti a lásky, jak hyne jejich žizní; dej nám, Pane, abychom se dovedli pustit všech zdánlivých skutečností a falešných opor, abychom nehledali spásu leč v Tobě, který jsi cesta, pravda a život. Dej se nám, Pane, poznat docela zblízka, v oné prvotní důvěrné naivitě, s jakou Tě poznávali a v jaké Tě milovali Tvoji první učedníci, ti, kteří Tě viděli tělesnými očima v Tvém sladkém Těle, přijatém z Panny Marie, a kteří kladli své nohy do Tvých šlépějí v prachu cest judských, gali-lejských a samařských. Prolni zcela naši mysl a naše srdce svou naléhavou a živou přítomností; učiň, abychom žili všechny okamžiky svého života v Tobě, v Tvé svaté vůli. Pomoz nám, pomoz ubohému světu, aby se vymanil z krutého poddanství svých zbloudilých myšlenek a vášní; dej, aby se v něm opět zrodilo srdce dětské a věřící; vyplej z něho ďábelské býlí lži a nenávisti k Tobě a k bližním; dej, aby věci této země, které jsi stvořil pro svou slávu, pro naši službu a radost, jako odlesk nevystihlých vlastností svého bytí — dej, aby byly opět našimi sladkými druhy, předzvěstí dědictví, které jsi připravil svým věrným v požívání své tajemné jsoucnosti, obsahující všechno dobro i všechnu krásu.

Přiď k nám blíž, Pane, — anebo spíše oblom naše srdce a naše šíje, setři slepotu s našich očí, abychom přestali být hluchí a slepí a necitliví k Tvé ustavičné přítomnosti, abychom se zatvrzele netvářili, že neslyšíme Tvých kroků, pod jejichž údery se otřásá země.

Zachycujeme se, Pane, v nejvyšší úzkosti a s dětskou důvěrou za plášť Tvé i naší svaté Matky, Panny Sedmiboletné, věduce, že ona jediná může zadržet trestající ruku Tvé spravedlnosti; uslyš její hlas, Králi a Soudce všehomíra, a nedej nám zahynouti pro hříchy naše!

Uslyš modlitbu světců naší krve a obrať opět k Sobě mysl tohoto lidu. Raň naše srdce, aby se otevřela ovoci jejich

svatosti a jejich přímluv, ať očekáváme v svatém společenství s nimi a jako Tvoje věrné děti den Tvého druhého příchodu a den Tvé slávy, kdy bude obnovena ohněm tvář země. Amen.

1940

OBSAH

INSPIRAČNÍ ZDROJE

Str.

Dvojí domov	9
Básník a jeho inspirační zdroje	23
Poesie a próza	39
Cesta k pravdivosti	48
Empirická skutečnost a umělecký tvar	54
Moje Božena Němcová	64
Maurice Baring	71

COR PATRIAE

Země v listopadu	77
Morava	79
Cor patriae	82

NAPŮL ÚST

Kalendář katolického studentstva 1939	89
Jaroměřice 1942	90
Kokory 1943	94
Olomouc 1943	100

MEDITACE

Člověk a lidé	109
V předvečer Dušiček	114
Tajemství našich setkání	120
Útržky z deníku	125
Modlitba	134

Dominikánská edice Krystal v Olomouci

Řídí Dr Silvestr M. Braitó O. P.

Svazek 72

Jan Čep

ROZPTÝLENÉ PAPRSKY

ESSAYE, PROSLOVY A MEDITACE

Vydání první

Vytiskla knihtiskárna Typos v Brně 1946

Cena 58.— Kčs. Náklad 5000 výtisků

Cena Kčs 58.—.